EGALITATE

Educația: situația romilor în 11 state membre ale UE

Sondaj cu privire la romi – Date pe scurt

FRA EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Un mare volum de informații cu privire la Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene este disponibil pe internet. Acesta poate fi accesat prin site-ul FRA (fra.europa.eu).

Europe Direct este un serviciu destinat să vă ajute să găsiţi răspunsuri la întrebările pe care vi le puneţi despre Uniunea Europeană.

Un număr unic gratuit (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Informațiile primite sunt gratuite, la fel ca și cea mai mare parte a apelurilor telefonice (unii operatori și unele cabine telefonice și hoteluri taxează totuși aceste apeluri).

Fotografii: © Blake Campbell
© OSCE/Milan Obradovic
© OSCE/Margarita Karanfilovska

Numeroase alte informații despre Uniunea Europeană sunt disponibile pe internet pe serverul Europa (http://europa.eu).

FRA–Agenția pentru drepturi fundamentale a Uniunii Europene
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viena – Austria
Tel. +43 158030-0 – fax +43 158030-699
Email: info@fra.europa.eu – fra.europa.eu

Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2016

PDF	ISBN 978-92-9491-197-1	doi:10.2811/77213	TK-01-13-748-RO-N
Paper	ISBN 978-92-9491-191-9	doi:10.2811/358901	TK-01-13-748-RO-C

© Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, 2014
Reproducerea textului este autorizată cu condiția menționării sursei

Printed in Belgium

Tipărit pe hârtie reciclată fără clor (PCF)

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Educația: situația romilor în 11 state membre ale UE

Sondaj cu privire la romi – Date pe scurt

Cuvânt-înainte

Populația romă constituie cea mai numeroasă minoritate etnică din Europa și reprezintă, de secole, o parte integrantă a societății europene. Însă în ciuda eforturilor depuse la nivel național, european și internațional pentru o mai bună protecție a drepturilor fundamentale ale acestei populații și pentru promovarea integrării sale sociale, numeroși romi se confruntă în continuare cu sărăcie extremă, excluziune socială profundă, obstacole în calea exercitării drepturilor fundamentale și discriminare. Aceste probleme afectează accesul la educația de calitate, aspect care, la rândul său, are un efect advers asupra perspectivelor de angajare și de obținere a unui venit, asupra condițiilor de locuit și a stării de sănătate, limitând capacitatea generală a romilor de a-și valorifica pe deplin potențialul.

Excluderea de la educație îmbracă diferite forme: de la refuzul de a înscrie copii romi, sub presiunea părinților de altă etnie, până la plasarea în „școli speciale" sau în clase segregate din punct de vedere etnic. Segregarea etnică este influențată de diverși factori, de la caracteristici rezidențiale până la prejudecăți împotriva romilor. Indiferent de motiv, orice segregare etnică este inacceptabilă din perspectiva drepturilor omului. În 2007, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat, într-o hotărâre de referință, că plasarea copiilor romi în școli speciale pe baza originii etnice a acestora încalcă obligația statului de a asigura accesul copiilor la educație fără discriminare. În hotărârea sa, Curtea a făcut referire la dovezile acestei segregări incluse în alte rapoarte ale Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA).

În prezentul raport, FRA prezintă rezultatele sondajului realizat de agenție în 2011 cu privire la educația romilor. Acestea arată că la toate nivelurile de învățământ, de la cel preșcolar până la cel secundar, continuă să existe discrepanțe considerabile între copiii romi și cei de altă etnie. De asemenea, romii se văd deseori înscriși în școli sau clase segregate. Pe măsură ce un număr tot mai mare de tineri romi ajung la vârsta activă, în special în unele state membre, se observă cu mare îngrijorare că, în medie, doar 12 % dintre romii cu vârsta între 18 și 24 de ani incluși în sondaj au absolvit un liceu sau o școală profesională. Totuși, situația este mai bună în rândul grupelor mai tinere de vârstă, ceea ce arată nu doar că s-au înregistrat progrese, ci și un aspect mult mai important, și anume acela că progresele sunt posibile și fezabile în continuare.

Într-o perioadă de criză economică ce afectează toți locuitorii UE, nu ne putem permite să nu promovăm egalitatea de tratament și incluziunea socială. Continuarea discriminării și marginalizării poate avea ca efect pierderea calificărilor și talentelor ce ar putea contribui la ieșirea din criză. Problemele cu care se confruntă romii sunt complexe și, prin urmare, reclamă o abordare integrată – nivelul de educație scăzut, barierele de pe piața muncii, segregarea în ceea ce privește educația și locuințele și starea de sănătate precară trebuie abordate simultan. UE poate juca un rol important în realizarea acestei schimbări prin îmbunătățirea legislației privind combaterea discriminării, coordonarea politicilor, stabilirea unor obiective comune în materie de integrare și alocarea de fonduri. Dar și administrațiile naționale, regionale și mai ales locale au responsabilitatea de a determina aceste schimbări.

În prezent, există semne de progres: există un cadru al UE și strategii naționale; au fost concepute planuri de acțiune care sunt în curs de aplicare. Pentru a aduce în continuare schimbări concrete în viețile populației rome, este nevoie de voință politică, de o coordonare eficientă a eforturilor și de instrumente eficace de monitorizare și evaluare. Prin colectarea și analizarea datelor privind situația de pe teren și prin testarea unor abordări inovatoare care presupun implicarea comunităților rome la nivel local, FRA își va continua activitatea de susținere a demersurilor orientate către incluziunea romilor.

Morten Kjaerum
Director

State membre şi abrevieri utilizate

Cod de abreviere	Statul membru
BG	Bulgaria
CZ	Republica Cehă
EL	Grecia
ES	Spania
FR	Franța
HU	Ungaria
IT	Italia
PL	Polonia
PT	Portugalia
RO	România
SK	Slovacia

Cuprins

CUVÂNT-ÎNAINTE 3

INTRODUCERE 7

PRINCIPALELE CONSTATĂRI ȘI OPINIA FRA 11

1 PARTICIPAREA LA ÎNVĂȚĂMÂNT A COPIILOR ROMI DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ 15

1.1. Învățământul preșcolar și implicațiile acestuia 15

1.2. Ratele de frecvență școlară 18

1.3. Tipare de vârstă legate de nefrecventarea școlii de către copiii romi 20

1.4. Motivele nefrecventării învățământului obligatoriu 23

1.5. Frecvența școlară neregulată 23

2 NIVELUL EDUCAȚIONAL ȘI DE ALFABETIZARE AL ROMILOR ADULȚI 27

2.1. Alfabetizarea 27

2.2. Participarea la învățământul formal 32

2.3. Părăsirea școlii înainte de absolvirea învățământului secundar 35

2.4. Absolvirea învățământului secundar superior 38

2.5. Motivele nefrecventării școlii sau ale abandonului școlar timpuriu 42

3 EGALITATEA DE TRATAMENT ÎN EDUCAȚIE: SEGREGAREA ETNICĂ ȘI PERCEPȚIA DISCRIMINĂRII 45

3.1. Segregarea în școlile obișnuite 47

3.2. Segregarea rezidențială și educațională 47

3.3. Segregarea în școli și clase speciale pentru romi 49

3.4. Experiența discriminării conform percepțiilor respondenților 49

CONCLUZII 53

ANEXA 1: SCURTĂ PREZENTARE A SONDAJULUI 55

ANEXA 2: METODOLOGIA SONDAJULUI[77] 57

BIBLIOGRAFIE 61

Introducere

Romii reprezintă cea mai numeroasă minoritate etnică din Uniunea Europeană (UE) și se numără printre cele mai sărace populații, confruntându-se cu excluziunea socială, accesul inegal la locurile de muncă, la educație, locuințe și servicii medicale. În temeiul articolului 3 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, UE are obligația de a combate excluziunea socială și discriminarea. De asemenea, trebuie să susțină drepturile sociale înscrise în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene și în Carta socială adoptată de Comunitate și de Consiliul Europei[1].

Îmbunătățirea situației educaționale a romilor este un test critic pentru capacitatea UE de a realiza progrese în ceea ce privește incluziunea tuturor grupurilor extrem de marginalizate și excluse social. De asemenea, ar fi o contribuție importantă la strategia 2020 a Europei de făurire a unei căi noi de creștere inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii, care stabilește obiective ambițioase pentru educație, precum scăderea sub 10 % a ratei persoanelor care părăsesc timpuriu școala[2].

Educația joacă un rol deosebit în combaterea unor privațiuni multiple care se suprapun și se agravează reciproc. O educație de calitate slabă este atât rezultatul perioadelor anterioare de excluziune, cât și un factor ce determină privațiuni viitoare, întrucât limitează oportunitățile viitorului. O educație mai bună înseamnă calificări mai bune și șanse mai mari de a întreprinde activități cu caracter lucrativ, ajutându-i pe oameni să iasă din sărăcie. Iar beneficiile cuprind mult mai mult decât această competitivitate îmbunătățită pe piața muncii. Educația are o valoare intrinsecă: ea împiedică irosirea talentului uman. Este corelată cu aptitudini sociale mai bune, cu o mai mare flexibilitate și cu capacitatea de adaptare la o lume aflată într-o schimbare dinamică.

Cadrul UE pentru strategiile naționale de integrare a romilor corelează în mod explicit succesul strategiei Europa 2020 cu incluziunea școlară. Cadrul, adoptat în 2011, identifică un obiectiv clar pentru educația romilor pe care fiecare stat membru al UE ar trebui să îl îndeplinească și să îl dezvolte în cadrul propriilor strategii de integrare națională: „Garantarea faptului că toți copiii romi termină cel puțin ciclul primar de învățământ”[3]. Acest obiectiv reflectă dreptul fundamental la o educație de calitate și face trimitere la Recomandarea Consiliului Europei referitoare la educația romilor, în care statelor membre li se solicită să garanteze accesul fără discriminare la o educație de calitate, să asigure învățământ preșcolar de calitate, să reducă numărul persoanelor care părăsesc timpuriu învățământul secundar și să ofere sprijin pentru a răspunde nevoilor variate ale elevilor romi[4]. Cadrul s-a axat pe învățământul primar, fără să menționeze învățământul obligatoriu, în condițiile în care principala problemă cu care se confruntă romii în majoritatea țărilor este tranziția de la învățământul primar la cel secundar.

Comisia Europeană își continuă eforturile de a asigura respectarea cadrului UE. În iunie 2013, Comisia a raportat că mai multe state membre nu îndepliniseră încă unele dintre condițiile impuse de acesta, în special în domeniul educației, unde segregarea este în continuare larg răspândită. În 2013, Comisia a emis recomandări specifice privind incluziunea romilor pentru cinci state membre, concentrându-se asupra asigurării accesului efectiv la învățământ general de calitate și deschis tuturor, începând cu nivelul preșcolar.

La 26 iunie 2013, Comisia a propus Consiliului să emită o recomandare de consolidare a eforturilor în domeniul incluziunii romilor și în domeniul educației[5]. Recomandarea ia act de constatările sondajului și extinde interesul arătat de cadrul UE învățământului primar, recomandând statelor membre să se asigure că toți elevii romi termină cel puțin învățământul obligatoriu. De asemenea, recomandă măsuri specifice pentru a încuraja participarea romilor la învățământul secundar și terțiar. Prezentul raport prezintă o analiză mai extinsă a rezultatelor sondajului-pilot referitor la educație. Mai întâi examinează frecventarea școlii de către copiii aflați la vârsta școlarizării obligatorii, evaluând posibilele explicații ale nefrecventării. Apoi analizează gradul de alfabetizare și nivelul de educație al tuturor respondenților cu vârsta de cel puțin 16 ani. Compararea rezultatelor școlare sau a nivelului de educație obținut de către cele trei grupe de vârstă diferite oferă o idee cu privire la schimbările care au avut loc de-a lungul timpului. Ca informații generale suplimentare, raportul compară datele din 2011 cu rezultatele sondajului efectuat în 2004 în cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) pentru cinci dintre cele 11 state membre incluse în

[1] Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, JO 2012 C 326; Carta Socială Europeană, STCE nr. 163.
[2] Comisia Europeană (2010).
[3] Comisia Europeană (2011a).
[4] Consiliul Europei, Comitetul de Miniștri (2009); UNICEF (2007a); Consiliul Europei, Comisia Europeană împotriva rasismului și intoleranței (CERI) (2006); cauzele Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO): *DH/Republica Cehă*, 13 noiembrie 2007; *Oršuš/Croația*, 16 martie 2010; *Sampanis/Grecia,* 5 iunie 2008.
[5] Comisia Europeană (2013).

sondajul FRA, singurele date pentru care acest lucru a fost posibil.

Rezultatele reflectă situația romilor care trăiesc în zone în care procentul populației rome este mai mare decât media națională. Interpretarea rezultatelor trebuie să țină seama de rezultatele înregistrate pentru vecinii de altă etnie care beneficiază de aceeași infrastructură educațională și economică. Prezenta analiză își propune să ofere factorilor de decizie un fundament pentru elaborarea și punerea în aplicare a măsurilor menite să asigure romilor acces egal la educație. FRA dorește să mulțumească doamnei Vera Messing de la Universitatea Central Europeană, precum și Centrului de studii politice europene și Rețelei Europene împotriva Rasismului (ENAR) pentru sprijinul acordat prin revizuirea acestui raport.

Educația: un drept fundamental

Un învățământ general de calitate și deschis tuturor este esențial, în egală măsură, pentru dezvoltarea deplină a copilului și pentru dezvoltarea societății în general. Educația asigură copiilor și tinerilor adulți competențele necesare pentru a pătrunde pe piața muncii și a contribui la coeziunea socială generală. Acesta este motivul pentru care dreptul la educație este consacrat în convențiile internaționale și în documentele UE.

Învățământul obligatoriu este esențial pentru dobândirea celor opt competențe fundamentale care reprezintă un set de cunoștințe, calificări și atitudini considerate de statele membre ca fiind necesare pentru realizarea și dezvoltarea personală, cetățenia activă, incluziunea socială și ocuparea forței de muncă[6].

Statele membre s-au angajat să asigure tuturor copiilor acces egal și neîngrădit la școli incluzive din cadrul sistemului general de învățământ. Dreptul la educație este consfințit la articolul 12 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale. Toate statele membre au ratificat Convenția Organizației Națiunilor Unite (ONU) cu privire la drepturile copilului, care garantează dreptul la educație pentru toți copiii[7]. În plus, Convenția ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială – ratificată de toate statele membre – interzice discriminarea în educație[8].

De asemenea, educația este singurul drept social inclus în mod explicit în Convenția europeană a drepturilor omului[9], fiind protejată și în virtutea articolului 14 privind interzicerea discriminării, după cum se descrie în jurisprudența relevantă a Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO)[10].

Recomandările din 2009 elaborate de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei cu privire la educația romilor și a nomazilor amintesc că politicile ar trebui concepute la nivel național „pentru a garanta [...] accesul la educație de calitate cu demnitate și respect, pe baza principiilor drepturilor omului și a drepturilor copilului”[11].

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene protejează, de asemenea, dreptul la educație[12]. Concretizarea dreptului la educație cuprinde trei aspecte interconectate și la fel de importante: dreptul de acces la educație, dreptul la educație de calitate și dreptul la respect în mediul de învățare[13].

Măsurarea progresului în ceea ce privește incluziunea romilor: o misiune tot mai fezabilă

Există o cerere tot mai mare de dovezi statistice pentru măsurarea progresului – sau a lipsei acestuia – în ceea ce privește atingerea obiectivelor de politică și garantarea drepturilor omului. Sunt necesare seturi de date fiabile și comparabile, împreună cu indicatori de măsurare a evoluției înspre incluziunea romilor, inclusiv în domeniul educației. Educația este un domeniu în care monitorizarea progresului este extrem de importantă. Lipsa monitorizării ar putea periclita oportunitățile următoarei generații de romi.

Din 2001, când PNUD a pus la dispoziție primul sondaj comparativ privind gospodăriile, cu date defalcate pe etnii, s-au înregistrat progrese semnificative în domeniul colectării datelor. În 2003, raportul PNUD *Evitarea capcanei dependenței*[14] a oferit primele dovezi statistice solide care arătau că un număr semnificativ de romi din statele membre incluse în sondaj (Bulgaria, Republica Cehă, Ungaria, România și Slovacia) se confruntau cu probleme grave legate de analfabetism, mortalitate infantilă și malnutriție. În legătură cu educația, în special, sondajul a relevat faptul că nivelul de școlarizare al romilor este „extrem

6 Parlamentul European (2006).
7 Convenția Organizației Națiunilor Unite (ONU) cu privire la drepturile copilului, articolul 28.
8 Convenția ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, articolul 5.
9 Protocolul la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, articolul 2, STCE nr. 155.
10 A se vedea, de exemplu, CEDO, *Sampanis și alții/Grecia*, 5 iunie 2008.
11 Consiliul Europei, Comitetul de Miniștri (2009).
12 Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, JO 2012C 326,articolul 14.
13 UNICEF (2011).
14 PNUD (2002).

de redus", iar raportul a subliniat că „[...] dat fiind faptul că educația este corelată în mod direct cu calificările relevante pentru piața muncii, o educație inadecvată este un factor major al competitivității tot mai reduse a lucrătorilor romi". Au urmat mai multe inițiative de colectare de date care au acoperit lacunele în materie de informații referitoare la gradul de sărăcie al romilor. Acestea au cuprins următoarele:

- în 2004, PNUD a realizat un sondaj cuprinzător privind statutul romilor și al vecinilor lor de altă etnie din țările din Europa Centrală și de Sud-Est. Datele generate de acest sondaj oferă o referință cu care se pot compara în timp progresele înregistrate în domeniul incluziunii romilor și în special al educației acestora[15];

- în 2006, Observatorul European al Fenomenelor Rasiste și Xenofobe (EUMC), predecesorul FRA, a elaborat un raport comparativ complet privind situația romilor în învățământul public[16], pe baza datelor secundare disponibile. Raportul a arătat că în anumite state membre s-a constatat existența discriminării și a excluziunii directe și sistematice în domeniul educației, cauzate de diverși factori interconectați, printre care se numără sărăcia, șomajul ridicat, condițiile precare de locuit și accesul scăzut la servicii medicale. De asemenea, raportul a evidențiat cantitatea redusă de date statistice defalcate pe etnii privind indicatorii educaționali de bază, precum înscrierea la școală și frecvența școlară sau rezultatele școlare și nivelul educațional atins. În 2008, FRA a lansat EU-MIDIS, cel mai amplu sondaj de acest tip de până acum, care a furnizat date comparative la nivelul UE cu privire la experiențele legate de discriminare și victimizare infracțională în viața de zi cu zi a diferitelor minorități etnice și grupuri de imigranți. Prin metoda sondajului aleatoriu, au fost intervievați 23 500 de respondenți din cele 27 de state membre de la acea dată – inclusiv 3 500 de respondenți romi din șapte state membre. Conform rezultatelor sondajului, respondenții romi alcătuiesc grupul care a raportat cele mai mari niveluri de discriminare generală percepută, în comparație cu alte grupuri, precum nord-africanii sau africanii subsaharieni. Situația respondenților romi a fost descrisă detaliat într-un raport special cu privire la romi[17], care a ridicat semne de întrebare esențiale atât referitor la protecția drepturilor fundamentale, cât și la cunoașterea drepturilor;

- în 2011, FRA, în colaborare cu Comisia Europeană, PNUD și Banca Mondială, a efectuat un sondaj cu privire la romi și la cei mai apropiați vecini de altă etnie ai acestora, în 11 state membre: Bulgaria, Republica Cehă, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, Polonia, Portugalia, România, Slovacia și Spania. Scopul acestui sondaj a fost să analizeze situația lor socioeconomică în ceea ce privește educația, ocuparea forței de muncă, sănătatea și locuințele, precum și aspecte privind egalitatea de tratament și cunoașterea drepturilor. Concomitent cu FRA, PNUD a efectuat un sondaj cu privire la romi în 12 țări din Europa Centrală și de Sud-Est, cinci dintre acestea fiind incluse și în cercetarea FRA. Cele două sondaje au inclus un chestionar de bază comun. PNUD a urmat abordarea metodologică testată în 2004, ceea ce a făcut posibilă monitorizarea progresului în domenii prioritare precum incluziunea romilor, inclusiv educația acestora.

Aceste date au stat la baza mai multor publicații și studii analitice publicate. În 2012, FRA a elaborat raportul *Rezultatele sondajelor pe scurt*, în care analizează situația romilor din 11 state membre în domenii socioeconomice esențiale[18]. În 2012, Banca Mondială a publicat un raport privind importanța învățământului preșcolar[19].

În 2012, și PNUD a publicat un raport privind educația romilor, analizând constatările sondajului privind nivelul de învățământ absolvit, alfabetizarea, frecventarea școlii, copiii romi încadrați în învățământ și segregarea[20]. Rapoartele PNUD și FRA sunt reciproc complementare, iar dacă sunt coroborate, oferă cele mai bune date comparative despre viața romilor din 18 țări europene care locuiesc în regiuni geografice în care este concentrată populația romă. Eșantionarea și metodologia celor două sondaje au fost armonizate cât mai mult posibil, însă unele subiecte și întrebări au fost abordate diferit din mai multe motive. Printre aceste diferențe se numără acoperirea unor țări diferite și ponderea relativă diferită a modulelor individuale, reflectând accentul principal al cercetărilor celor două organizații (de exemplu, PNUD s-a concentrat mai mult asupra statutului socioeconomic al respondenților, în timp ce sondajul FRA a cuprins un modul detaliat pe tema percepțiilor și experiențelor legate de discriminare). Aceste diferențe generează anumite discrepanțe la nivelul datelor, discrepanțe care vor fi indicate și explicate individual în secțiunile relevante.

15 Setul de date este disponibil la: https://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/integrated_roma.web_1_

16 Observatorul European al Fenomenelor Rasiste și Xenofobe (EUMC) (2006).

17 FRA (2009a).

18 FRA (2012).

19 Banca Mondială (2012).

20 Brüggemann, C. (2012).

Principalele constatări și opinia FRA

PRINCIPALELE CONSTATĂRI ALE SONDAJULUI CU PRIVIRE LA EDUCAȚIA ROMILOR

Publicația *Situația romilor în 11 state membre ale UE – Rezultatele sondajelor pe scurt,* realizată în comun de FRA, PNUD, Banca Mondială și Comisia Europeană, prezintă principalele constatări rezultate din combinarea informațiilor culese în sondajele realizate de PNUD și FRA cu privire la romi, inclusiv în ceea ce privește educația:

- **Nivelul redus de participare la învățământul preșcolar:** În medie, numai jumătate din numărul copiilor romi incluși în sondaj, cu vârste între 4 ani și vârsta obligatorie de școlarizare, erau înscriși la o instituție pentru preșcolari sau la o grădiniță în perioada 2010-2011.
- **Nivel ridicat de participare la învățământul obligatoriu în majoritatea statelor membre**: Cu excepția Bulgariei, Greciei și României, s-a raportat că nouă din 10 copii romi cu vârste între 7 și 15 ani sunt înscriși la școală.
- **Rate scăzute de absolvire a învățământului secundar**: Numai 15 % dintre adulții romi cu vârste între 20 și 24 de ani care au fost incluși în sondaj au absolvit o formă de învățământ secundar superior de filieră teoretică sau profesională.

Rezultatele sondajului indică faptul că romii se confruntă cu patru probleme majore și interconectate în ceea ce privește educația: un nivel redus de participare la învățământul preșcolar; un risc mare de segregare în școli, agravat de prejudecăți și discriminare; rate mari de abandon școlar înainte de absolvirea învățământului secundar și rate scăzute de alfabetizare. Statele membre ale UE trebuie să ia măsuri urgente în acest sens.

Învățământul preșcolar

Există un decalaj semnificativ între participarea la învățământul preșcolar a romilor și cea a persoanelor de altă etnie din imediata proximitate. Rezultatele confirmă rolul esențial al învățământului preșcolar în obținerea de reușite în etapele educaționale următoare. Participarea redusă la învățământul preșcolar face ca elevilor să le fie greu să recupereze pe parcursul învățământului primar și reprezintă principalul factor al abandonului școlar timpuriu. Numai 20 % dintre romii cu vârste între 6 și 15 ani din Grecia și mai puțin de 50 % în Republica Cehă, Portugalia, Slovacia și Spania au participat la învățământul preșcolar, în comparație cu rate de 70 %-97 % pentru persoanele de altă etnie. Excepție fac Ungaria și Polonia, țări în care rata participării romilor la învățământul preșcolar este mare, însă mai scăzută față de cea a grupurilor de altă etnie care locuiesc în vecinătate.

Rezultatele confirmă că investiția în educația și îngrijirea copiilor preșcolari (EICP) este rentabilă. Copiii care beneficiază de învățământ preșcolar au mai multe șanse de a nu abandona școala și de a absolvi cu succes studiile obligatorii. Prin urmare, accesul copiilor romi la instituțiile EICP și disponibilitatea familiilor de etnie romă de a permite copiilor lor să participe la EICP ar avea un efect benefic asupra participării la învățământ și a nivelului educațional în viitor.

Opinia FRA

Statele membre ar trebui să asigure copiilor dezavantajați din punct de vedere social, inclusiv copiilor de etnie romă, acces egal la serviciile de **educație și îngrijire a copiilor preșcolari,** *indiferent de zona unde locuiesc sau de etnia acestora. În acest scop, se impune aplicarea unor măsuri destinate copiilor care riscă să fie marginalizați, pentru a contracara dezavantajele structurale pe care aceștia le întâmpină în ceea ce privește înscrierea în învățământul preșcolar și absolvirea acestuia.*

Ar trebui îmbunătățit accesul la instituțiile pentru preșcolari, iar copiii aparținând comunităților marginalizate ar trebui favorizați în cadrul procesului de înscriere în învățământul preșcolar. Implicarea familiei și a comunităților reprezintă o premisă esențială pentru succesul **educației și îngrijirii copiilor preșcolari.** *Familiile de etnie romă trebuie motivate să-și înscrie și să susțină participarea copiilor la învățământul preșcolar, prin creșterea nivelului lor de conștientizare a avantajelor pe termen lung ale participării la învățământ și ale absolvirii școlii.*

Participarea la învățământul obligatoriu și nivelul de învățământ absolvit

Numărul copiilor romi care participă la învățământul obligatoriu este mai redus decât cel al copiilor de altă etnie. În medie, 14 % dintre copiii romi aflați la vârsta școlarizării obligatorii care trăiesc în gospodăriile incluse în sondaj nu merg la școală, față de 3 % dintre copiii de altă etnie din proximitate. Există diferențe pronunțate între statele membre ale UE: în Grecia 43 % și în România 22 % dintre copiii de vârstă școlară nu merg la școală, în timp ce proporția este nesemnificativă în Republica Cehă, Ungaria, Polonia, Slovacia și Spania (5 %-7 %). În Bulgaria, Franța, Italia și Portugalia, proporția copiilor romi de vârstă școlară care nu merg la școală este de 11 %-14 %.

Principalele motive pentru care copiii nu merg la școală sunt începerea cu întârziere a școlii sau frecventarea neregulată a cursurilor, ceea ce duce la abandon școlar timpuriu. În Republica Cehă și Slovacia, ratele mari de nefrecventare a școlii sunt cauzate în primul rând de începerea cu întârziere a școlii, în timp ce în Portugalia și Spania acestea sunt rezultatul părăsirii timpurii a școlii de către elevi. În Ungaria și Italia, cauzele nefrecventării școlii sunt atât începerea cu întârziere a școlii, cât și abandonul școlar timpuriu. În special în Grecia și România, dar și în Bulgaria, Franța și Italia, există copii romi de toate vârstele care nu frecventează învățământul obligatoriu.

Marea majoritate a respondenților romi nu absolviseră învățământul secundar superior. În medie, 89 % dintre romii cu vârste între 18 și 24 de ani incluși în sondaj nu au obținut nicio calificare de nivel secundar superior, în comparație cu o medie de 38 % pentru grupurile de altă etnie din proximitate. Cele mai mari proporții ale romilor care nu au absolvit învățământul secundar superior s-au înregistrat în Grecia, Franța, Portugalia, România și Spania, depășind 90 %.

Pe de altă parte, datele sugerează că **în unele state membre s-au produs, de-a lungul timpului, unele schimbări pozitive**. De exemplu, în Republica Cehă, Ungaria și Italia s-au înregistrat **rate de absolvire a învățământului secundar superior** mai mari pentru tinerii romi cu vârste între 18 și 24 de ani decât pentru romii mai înaintați în vârstă. Cu toate acestea, în Franța, Grecia, Portugalia, România și Spania, rata de absolvire a învățământului secundar superior rămâne scăzută și în cazul grupei de vârstă tânără (sub 10 %).

Opinia FRA

Statele membre ar trebui să ia în considerare monitorizarea sistematică a riscului de abandon în cadrul sistemului de învățământ primar pentru a permite realizarea de intervenții prompte. Școlile ar trebui să furnizeze servicii de asistență individualizate destinate copiilor expuși acestui risc, atât sub formă de sprijin pedagogic, cât și sub formă de consiliere individuală, inclusiv prin desfășurarea după orele de curs a unor activități care să le ofere copiilor ocazia de a-și îmbogăți cunoștințele. Implicarea părinților romi, în mod eficient, în activitățile școlare și educative ar contribui, de asemenea, la reducerea riscului de abandon școlar timpuriu.

Statele membre ar trebui să acorde o atenție deosebită trecerii de la învățământul primar la cel secundar și de la nivelul de studii secundare inferioare la cel de studii secundare superioare, întrucât absolvirea învățământului secundar este o condiție pentru obținerea unui loc de muncă stabil.

Statele membre ar putea lua în considerare opțiunea de a acorda elevilor romi anumite stimulente, precum burse școlare, indemnizații de cazare (subvenții rezidențiale) și reduceri la transport, pentru a-i încuraja să se înscrie în sistemul de învățământ secundar și să își finalizeze studiile. Orientarea profesională, acordarea unui sprijin personalizat în vederea absolvirii învățământului secundar inferior și pregătirii pentru învățământul secundar superior ar avea un efect pozitiv asupra disponibilității elevilor romi de a lua în calcul continuarea studiilor. Furnizarea de servicii de mentorat personalizate, individualizate, în cadrul învățământului secundar superior ar contribui la reducerea ratelor de abandon școlar. Modelele comportamentale de urmat pot ilustra, în mod eficace și tangibil, modul în care educația poate îmbunătăți perspectivele de viață.

Participarea la educație și alfabetizarea tinerilor

Se înregistrează rate reduse de alfabetizare în cadrul populației rome. Aproximativ 20 % dintre respondenții romi cu vârsta de cel puțin 16 ani au declarat că nu știu să scrie și să citească, față de 1 % din persoanele de altă etnie care trăiesc în vecinătate. Situația este critică în Grecia, unde jumătate dintre romii incluși în sondaj au spus că sunt analfabeți, iar analfabetismul înregistrează un nivel ridicat în Portugalia (35 %), România (31 %) și Franța (25 %).

Ca și în cazul **învățământului secundar superior, se înregistrează unele îmbunătățiri în ceea ce privește alfabetizarea.** Proporția romilor analfabeți este mai redusă la nivelul celei mai tinere grupe de vârstă (între 16 și 24 de ani) în majoritatea statelor membre ale UE incluse în sondaj. Excepție fac Grecia și România, unde ratele de analfabetism în rândul populației rome tinere continuă să fie ridicate, de 35 % și, respectiv, 22 %, aceeași situație fiind înregistrată și în Slovacia, unde rata de 5 % a rămas neschimbată. Diferența dintre grupele de vârstă sugerează o reducere a nivelului de analfabetism în ultimii ani.

Participarea la educație este, de asemenea, în curs de îmbunătățire. Față de generațiile anterioare, o proporție mult mai mare de tineri romi frecventează unitățile de învățământ. Numai 0 %-4 % dintre romii din grupa de vârstă 16-24 de ani nu au mers la școală în Ungaria, Slovacia, Republica Cehă, Polonia, Spania, Bulgaria și Italia (pentru mai multe informații, a se vedea figura 11 de la p. 32). Proporția tinerilor romi care nu au fost încadrați niciodată în învățământul formal este considerabilă în Franța (12 %), România (15 %) și Grecia (28 %). Datele sugerează, de asemenea, îmbunătățirea participării la educație a femeilor rome – o tendință extrem de importantă pentru viitoarele oportunități din viața tinerelor.

Cu toate acestea, **există diferențe majore între țări în ceea ce privește participarea la învățământul formal.** Aproximativ 17 % dintre respondenții cu vârsta de cel puțin 16 ani nu au mers niciodată la școală, față de o proporție de sub 2 % pentru respondenții de altă etnie. Dintre persoanele incluse în sondaj, un procent de 44 % în Grecia, 32 % în Portugalia și 24 % în România și Franța nu au fost încadrate niciodată în învățământul formal. Procentajul acestor persoane este de 3 % în Ungaria și de 1 % în Republica Cehă și Slovacia (pentru mai multe informații, a se vedea figura 10 de la p. 31). Tendințele privind ratele abandonului școlar feminin pe grupe de vârste variază însă de la o țară la alta, ceea ce sugerează că evoluția înregistrată poate intra în regres.

Opinia FRA

Statele membre ar trebui să acorde o atenție deosebită obstacolelor instituționale sau structurale din cadrul propriilor sisteme de învățământ care afectează în mod disproporționat zonele marginalizate în care locuiesc mulți romi, implicațiilor în funcție de gen, precum și efectelor mobilității geografice interne și ale exercitării dreptului de liberă circulație către alte state membre ale UE.

Statele membre ar putea lua în considerare diversificarea învățământului profesional prin intermediul programelor de formare la locul de muncă, pentru a facilita accesul elevilor pe piața forței de muncă și a le oferi acestora șansa de a-și asigura un venit. Această măsură poate reduce ratele de abandon școlar, studenții învățând că ceea ce au studiat la școală se transformă în competențe cerute pe piață. De asemenea, statele membre ar putea lua în considerare utilizarea de fonduri europene pentru a facilita accesul la un învățământ secundar profesional și superior de calitate în regiunile și zonele dezavantajate în care locuiesc mulți romi.

Egalitatea de tratament în învățământ

Într-o serie de state membre, **copiii romi alcătuiesc majoritatea celor încadrați în unități de învățământ și programe educaționale speciale, în afara sistemului general de învățământ,** cu toate că nu par să aibă dificultăți sau tulburări de învățare. În medie, rezultatele sondajului arată că, conform afirmațiilor, unul din 10 copii romi frecventează o școală sau clasă specială constituită în principal pentru romi, chiar și pentru o perioadă scurtă. Segregarea în cadrul învățământului general este predominantă în Republica Cehă, Ungaria, Slovacia și Grecia, unde între 33 % și 58 % dintre copiii romi care merg la școală au frecventat o clasă în care toți copiii sau majoritatea acestora erau de etnie romă. S-a observat că mediile de învățământ segregate pe criterii etnice sunt atipice în Italia, Polonia, Portugalia și Spania.

În ciuda acestor realități, percepția discriminării în domeniul educației este redusă la nivelul populației rome. Învățământul s-a dovedit a fi unul dintre domeniile instituționale cel mai puțin afectate de discriminare. Aproximativ 10 % dintre respondenții care au fost în contact cu personalul din învățământ în ultimele 12 luni s-au simțit discriminați, în comparație cu 10 % în domeniul sanitar, 7 % la locul de muncă, 23 % la căutarea unui apartament și 24 % la căutarea unui loc de muncă. Tendința de a raporta cazurile de discriminare este și mai redusă, ceea ce sugerează că este posibil ca romii să perceapă tratamentul inegal ca „normal".

Frecventarea școlilor sau a claselor segregate sau mixte este corelată, în anumite cazuri, cu sărăcia. În Republica Cehă, Ungaria și Grecia, probabilitatea frecventării unor clase sau școli segregate pe motive etnice de către copiii care trăiesc în gospodării expuse riscului de sărăcie – cele în care venitul pe adult-echivalent se situează sub 60 % din venitul mediu disponibil pe adult-echivalent la nivel național – este mai mare în rândul romilor decât în rândul copiilor de altă etnie.

Opinia FRA

Segregarea în învățământ reprezintă un aspect deosebit de îngrijorător în ceea ce privește egalitatea de tratament. Statele membre ale UE ar trebui să țină seama de aspectele segregării de facto cauzate de segregarea rezidențială, precum și de fenomenele de „exod al elevilor de rasă albă". Astfel, statele membre trebuie să se asigure, prin aplicarea strictă a legislației și politicilor relevante, că școlile asigură tuturor copiilor un mediu favorabil incluziunii, indiferent de originea lor etnică sau de eventualele dizabilități. Statele membre ar trebui să se asigure că organismelor de promovare a egalității le sunt alocate resurse suficiente pentru a monitoriza desegregarea școlilor și integrarea copiilor în sistemul general de învățământ. Comisia Europeană ar trebui să se asigure că fondurile europene nu sunt utilizate pentru menținerea acestor forme de segregare în școli.

Statele membre ar putea lua în considerare monitorizarea și evaluarea progresului în educație prin colectarea sistematică de date statistice anonime cu privire la înscrierea, frecventarea și absolvirea unei forme de învățământ, defalcate pe origini etnice, genuri și dizabilități.

De asemenea, statele membre ar putea să analizeze posibilitatea de a implementa sau de a intensifica instruirea specială a profesorilor și a personalului din învățământ, mai ales în ceea ce privește egalitatea de tratament pentru copiii romi.

Îmbunătățirea oportunităților educaționale pentru romi face parte dintr-o agendă de incluziune mai largă și poate fi susținută numai cu implicarea populațiilor majoritare și a comunităților rome. Realizarea unei apropieri a comunităților este importantă pentru combaterea prejudecăților și a discriminării. Statele membre ar putea să încurajeze și să finanțeze autoritățile locale, precum și pe alți actori, în vederea derulării unor inițiative de coeziune în cadrul comunităților, în special în ceea ce privește educația.

1

Participarea la învățământ a copiilor romi de vârstă școlară

În toate statele membre ale UE, o perioadă de cel puțin opt ani de învățământ formal este obligatorie pentru toți copiii[21]. Acești ani petrecuți la școală sunt considerați a fi perioada minimă de care este nevoie pentru dobândirea cunoștințelor, a competențelor și a atitudinilor considerate necesare pentru împlinirea și dezvoltarea personală, cetățenia activă, incluziunea socială și ocuparea forței de muncă[22]. Un copil care nu a mers niciodată la școală sau a mers pentru o perioadă scurtă nu va reuși să învețe „[...] să scrie și să citească și să deprindă alte competențe, cunoștințe și valori esențiale pentru a participa pe deplin în societate”[23].

Numeroase cercetări subliniază avantajele învățământului obligatoriu atât la nivel individual, cât și la nivelul societății. O mare varietate de studii[24] evidențiază faptul că prelungirea studiilor, chiar și numai cu un an dincolo de perioada obligatorie, crește nivelul veniturilor și reputația profesională, precum și mobilitatea, reducând, în același timp, riscul de a deveni șomer sau de a trăi din ajutor social. Indicatorii privind calitatea vieții, precum gradul de satisfacție personală, fericirea sau percepția subiectivă a sănătății, cresc la rândul lor odată cu numărul anilor de școlarizare[25]. La nivelul societății, într-un studiu realizat în Ungaria referitor la avantajele bugetare pe termen lung ale educației romilor se estimează că rentabilitatea investiției în educația copiilor romi variază între 30 000 EUR și 70 000 EUR pentru fiecare elev[26]. Este evident că investiția în educația romilor avantajează nu numai persoana în cauză, ci și societatea per ansamblu.

Respondenții sondajului au furnizat informații despre nivelul de educație atins de fiecare copil din gospodăria lor cu vârsta sub 16 ani pe parcursul anului școlar 2010-2011. Respondenții au avut, de asemenea, posibilitatea să specifice dacă copilul „nu merge încă la școală”, „temporar nu merge la școală/a sărit anul”, „lucrează” sau „a abandonat complet studiile”. Aceste situații sunt sintetizate în rubrica „**nu merg la școală**” din următoarea analiză.

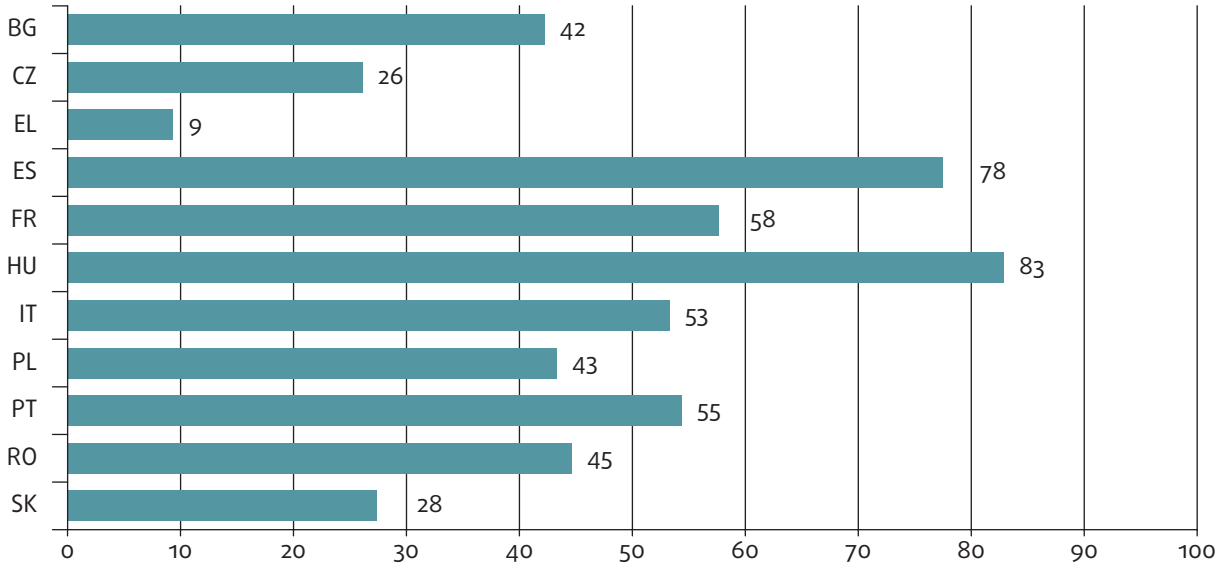
Secțiunile următoare prezintă rezultatele privind gradul de participare la învățământ al copiilor de vârstă școlară obligatorie, motivele nefrecventării școlii și posibila legătură dintre participarea la învățământul preșcolar și participarea la învățământul obligatoriu și superior.

1.1. Învățământul preșcolar și implicațiile acestuia

Învățământul preșcolar reprezintă primul contact cu sistemul educațional. În Comunicarea Comisiei Europene din 2011, s-a menționat în această privință că „ECEC constituie soclul principal al succesului învățării de-a lungul vieții, al integrării sociale, al dezvoltării personale și, mai târziu, al capacității de inserție profesională”[27]. La nivel european, învățământul preșcolar îmbracă diferite forme, însă toate statele membre ale UE asigură programe destinate copiilor preșcolari într-o formă sau alta, înainte de a urma o formă de învățământ obligatoriu, acestea fiind finanțate, cel puțin parțial, din fonduri publice[28]. Un

21 Comisia Europeană, Agenția Executivă pentru Educație, Audiovizual și Cultură (EACEA) (2011).
22 Parlamentul European (2006).
23 UNESCO (2000).
24 Miskovic, M. (Ed.) (2013); Friedman, E., Kriglerová, E. G., Kubánová, M. și Slosiarik, M. (2009); Kertesi, G. și Kézdi, G. (2011); Liégeois, J.-P. (1998); O'Higgins, N. și Ivanov, A. (2006).
25 Oreopoulos, P. și Salvanes, K.G. (2011).
26 Kertesi, G. și Kézdi, G. (2006).
27 Comisia Europeană (2011b).
28 EACEA (2009).

Figura 1: Copiii romi cu vârste între 4 ani și vârsta de școlarizare obligatorie care au frecventat o instituție de învățământ preșcolar sau o grădiniță în anul școlar 2010-2011, pe state membre ale UE (%)

Întrebare: B9. Ce nivel de educație a urmat el/ea în acest an școlar (PE PERIOADA VERII, ÎNTREBAȚI: în anul școlar anterior)?
Note: Grup de referință: toți copiii din gospodăriile rome și de altă etnie incluse în sondaj cu vârste între patru și șase sau șapte ani, în funcție de vârsta la care începe școlarizarea obligatorie în statul membru în cauză, și care nu au început încă școala primară. În Bulgaria, Ungaria, Polonia și România, învățământul obligatoriu începe la vârsta de 7 ani, iar în celelalte state membre ale UE la vârsta de 6 ani.
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

document mai recent al Consiliului privind anumite politici care îi vizează pe romi a evidențiat un paradox frapant: deși copiii romi au cel mai mult de câștigat de pe urma serviciilor de EICP, aceștia sunt în urma copiilor de altă etnie în ceea ce privește înscrierea în instituțiile de învățământ preșcolar. „Ratele de participare a copiilor romi la serviciile de EICP sunt, în general, cu mult inferioare celor ale populației autohtone și ameliorarea acestor rate constituie o provocare strategică cheie în întreaga UE. Serviciile de EICP pot juca un rol determinant în eliminarea lacunelor școlare ale copiilor romi”[29].

UE și Banca Mondială au emis un raport privind participarea romilor la serviciile de EICP[30], în care se subliniază importanța învățământului preșcolar și beneficiile acestuia pentru copiii care provin din familii din medii sociale defavorizate și marginalizate, care, în cele mai multe cazuri, nu au posibilitatea de a satisface nevoile materiale și cognitive ale copiilor lor, acestea fiind esențiale pentru reușita școlară de mai târziu.

Impactul pozitiv al învățământului preșcolar asupra participării ulterioare la învățământ este confirmat de rezultatele sondajului. Respondenții au fost întrebați dacă copiii de 15 ani sau mai mici din gospodăriile lor urmau în acel moment o formă de învățământ preșcolar sau dacă o urmaseră în trecut.

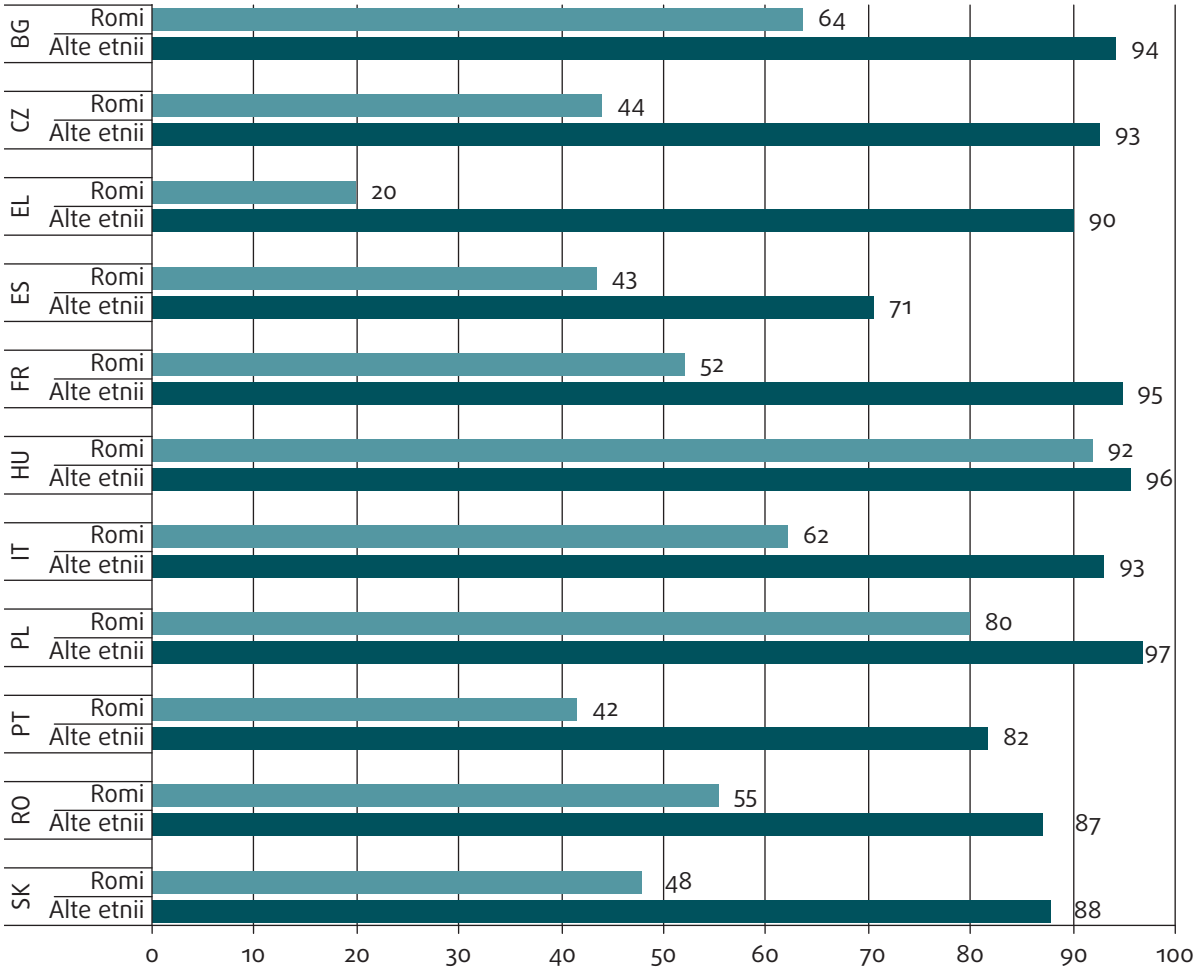
Gradul de participare la învățământul preșcolar este cel mai ridicat în Ungaria și Spania, unde aproximativ 80 % dintre copiii romi cu vârste între 4 ani și vârsta de școlarizare obligatorie au frecventat o instituție pentru preșcolari sau o grădiniță în anul școlar 2010-2011 (figura 1). La polul opus, numai 9 % dintre copiii romi din această grupă de vârstă participă la învățământul preșcolar în Grecia și sub 30 % în Republica Cehă și Slovacia.

La momentul realizării sondajului, romii erau în urmă și în ceea ce privește experiența preșcolară a copiilor cu vârste între 6 și 15 ani, existând însă diferențe semnificative de la o țară la alta (figura 2). Copiii romi înregistrează cea mai scăzută rată a experienței preșcolare în Grecia (20 %). Decalajul cel mai mare dintre copiii romi și cei de altă etnie se observă tot în Grecia (70 de puncte procentuale), în timp ce în celelalte țări acesta variază între 17 și 50 de puncte procentuale.

Ungaria înregistrează cele mai mari rate de experiență preșcolară (92 %) în rândul copiilor romi. În această țară, ultimul an de grădiniță este obligatoriu pentru toți copiii, acordându-se prioritate la înscriere copiilor din medii sociale defavorizate, iar înscrierea la grădiniță a devenit recent obligatorie pentru copiii din medii sociale defavorizate de la vârsta de trei ani.

[29] Comisia Europeană (2011b).
[30] Banca Mondială (2012).

Figura 2: Copiii romi și de altă etnie, cu vârste cuprinse între 6 și 15 ani, cu experiență preșcolară, pe state membre ale UE (%)

Întrebare: B9. Ce nivel de educație a urmat el/ea în acest an școlar (PE PERIOADA VERII, ÎNTREBAȚI: în anul școlar anterior)?
B14. A mers el/ea vreodată la creșă sau la grădiniță?
Notă: Grup de referință: toți copiii cu vârste între 6 și 15 ani din gospodăriile rome și de alte etnii incluse în sondaj.
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

În aproape toate statele membre ale UE, participarea la învățământul preșcolar are un efect pozitiv asupra performanței școlare a copiilor. În șapte țări, majoritatea copiilor romi de vârstă școlară obligatorie care merg în prezent la școală au frecventat la un moment dat învățământul preșcolar. Spre deosebire de aceștia, doar o mică parte a copiilor romi de vârstă școlară obligatorie care nu merg în prezent la școală (din diverse motive) au avut o astfel de experiență anterioară (figura 3). Diferențele sunt „semnificative din punct de vedere statistic”[31] în toate țările, cu excepția Spaniei. În Spania, rezultatele sondajului nu permit diferențierea clară a copiilor care merg și a celor care nu merg în prezent la școală din perspectiva posibilei influențe a participării anterioare la învățământul preșcolar – 44 % dintre copiii care merg în prezent la școală au urmat o formă de învățământ preșcolar, dar și 36 % dintre copiii care nu merg în prezent la școală au participat anterior la învățământul preșcolar. Datele sondajului arată Ungaria ca exemplu clar de efect vizibil al învățământului preșcolar asupra frecvenței școlare. Nu mai puțin de 94 % dintre copiii romi de vârstă școlară obligatorie care merg în prezent la școală au urmat anterior o formă de învățământ preșcolar (au avut o experiență preșcolară). În același timp, numai 15 % dintre copiii romi din Ungaria din aceeași grupă de vârstă care nu merg în prezent la școală au urmat o formă de învățământ preșcolar.

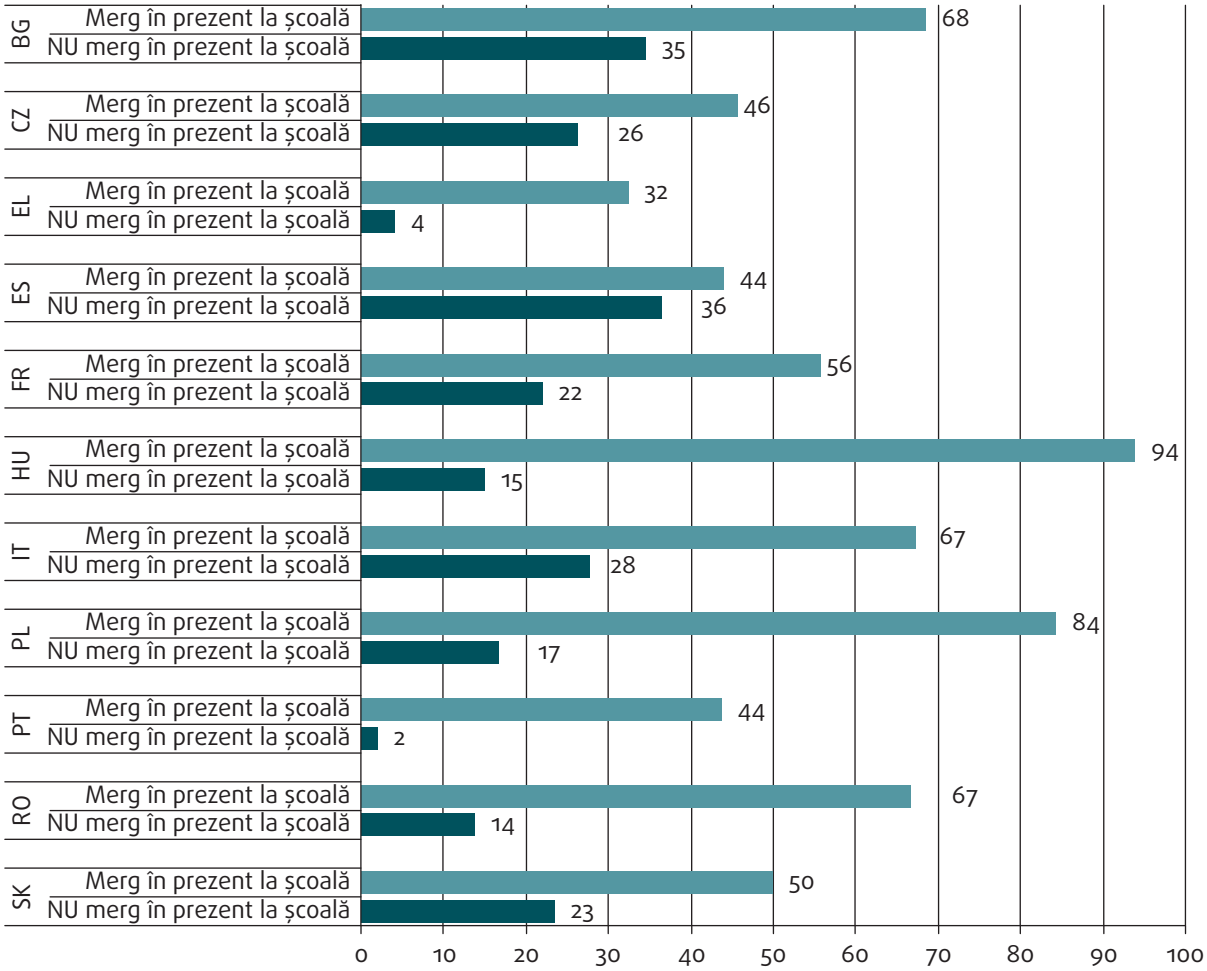
[31] Rezultatele „semnificative din punct de vedere statistic” sunt identificate pe baza rezultatelor unui test statistic; în această analiză, semnificația statistică a fost testată prin observarea intervalelor care prezintă un nivel de încredere de 95 % sau a testelor Chi-pătrat care prezintă un nivel de semnificație de 0,05.

1.2. Ratele de frecvență școlară

În cadrul sondajului s-a constatat că, în comparație cu colegii lor de altă etnie, copiii romi sunt mai expuși riscului de a părăsi școala înainte de finalizarea școlarizării obligatorii, fără a dobândi competențele minime necesare participării pe deplin la societățile din care fac parte. Dintre copiii romi incluși în sondaj, în medie 14 % nu au participat la învățământul obligatoriu, spre deosebire de aproximativ 3 % dintre copiii de altă etnie. Grecia se distinge printr-o rată de nefrecventare a școlii extrem de ridicată: 43 % dintre copiii romi de vârstă școlară obligatorie nu merg la școală.

Literatura științifică indică o serie de factori pe mai multe niveluri care stau la baza ratelor mari de nefrecventare a școlii de către copiii romi. Factorii respectivi reprezintă atât cauzele, cât și rezultatele altor privațiuni socioeconomice cu care se confruntă romii. Acești factori se potențează reciproc și constituie două grupe: prima se referă la situația familiilor rome și la mediul socioeconomic în care trăiesc acestea, iar a doua se referă la școlile pe care copiii le frecventează sau la care nu au acces. Prima grupă include factori care au legătură, în mare parte, cu starea de sărăcie (dificultățile financiare cu care se confruntă aceste familii și munca pe care copiii sunt nevoiți să o presteze), cu sănătatea precară, cu căsătoria timpurie și nașterea unui copil sau cu lipsa unui spațiu minim

Figura 3: Copiii romi de vârstă școlară obligatorie și cu experiență preșcolară care participă și, respectiv, nu participă la învățământul obligatoriu, pe state membre ale UE (%)

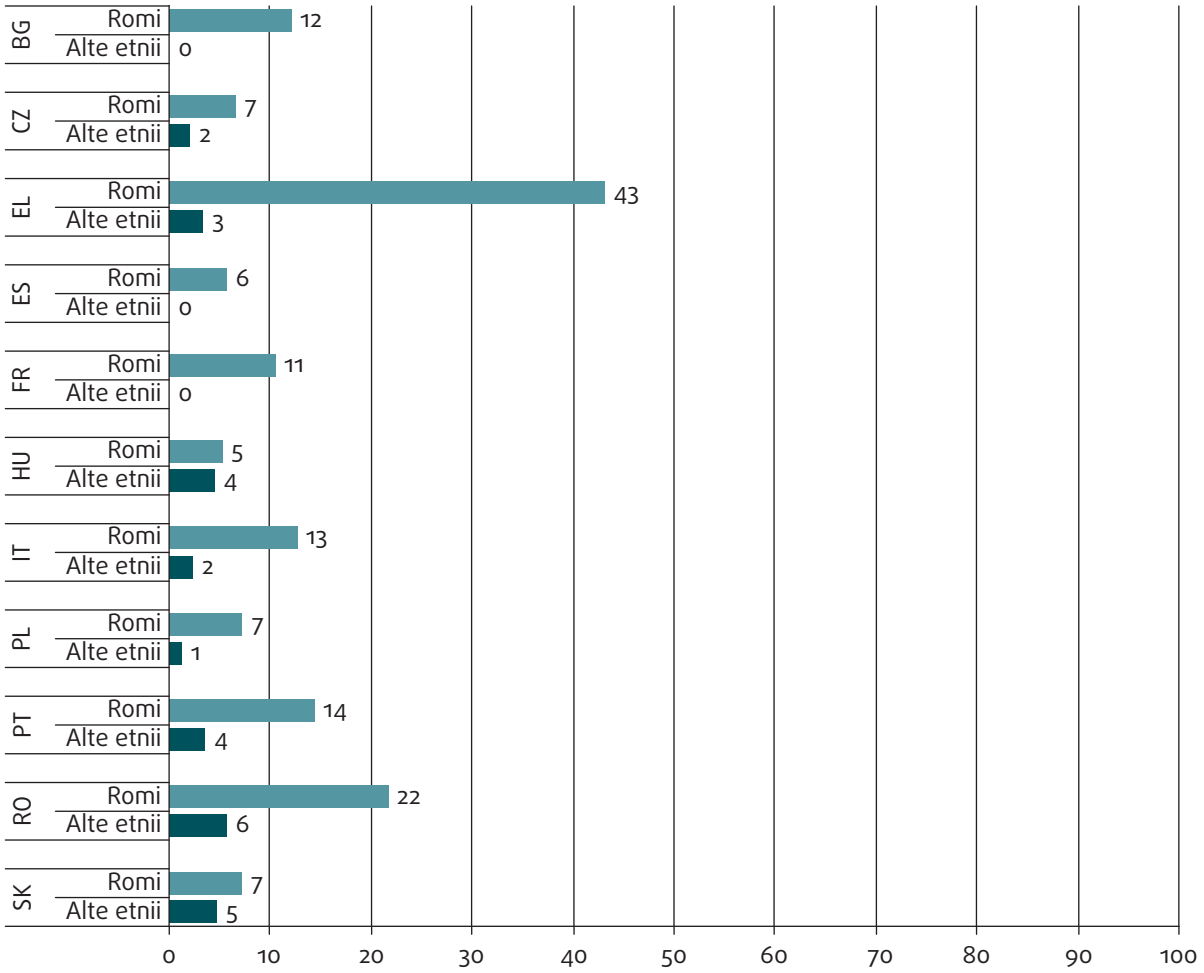

Întrebare: *Experiență preșcolară:*
B14. A mers el/ea vreodată la creșă sau la grădiniță?
B9. Ce nivel de educație a urmat el/ea în acest an școlar (PE PERIOADA VERII, ÎNTREBAȚI: în anul școlar anterior)?
Care nu merg la școală:
B9. Ce nivel de educație a urmat el/ea în acest an școlar (PE PERIOADA VERII, ÎNTREBAȚI: în anul școlar anterior)? 01 Nu merge încă la școală 06 Temporar nu merge la școală/A sărit anul 07 A abandonat complet studiile 08 Lucrează.

Notă: *Grup de referință: toți copiii cu vârste de până la 15 ani din gospodăriile rome incluse în sondaj*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

Figura 4: Copiii romi și de altă etnie, de vârstă școlară obligatorie, care nu au mers la școală în anul școlar 2010-2011, pe state membre ale UE (%)

Întrebare: ***Pentru cei cu vârsta sub 16 ani:*** *B9. Ce nivel de educație a urmat el/ea în acest an școlar (PE PERIOADA VERII, ÎNTREBAȚI: în anul școlar anterior)? 01 Nu merge încă la școală 06 Temporar nu merge la școală/A sărit anul 07 A abandonat complet studiile 08 Lucrează.*

Pentru cei cu vârsta de minimum 16 ani, unde învățământul este obligatoriu și după vârsta de 16 ani*: A10. Cum ați descrie situația de muncă din prezent a lui/ei? Toate categoriile de răspuns exceptând: 11 la școală/elev(ă) 12 formare profesională/ucenicie.*

Notă: *Grup de referință: toți copiii de vârstă școlară obligatorie din gospodăriile rome sau de altă etnie incluse în sondaj.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

în cadrul locuinței în care copiii să se poată pregăti pentru școală. A doua grupă include distanța până la infrastructura educațională de bază, accesul limitat la școli, în special la cele din ciclul secundar, și o rată mare a direcționării nejustificate a copiilor romi către învățământul special. Toate acestea au drept rezultat începerea cu întârziere a școlii, prezența neregulată la cursuri și rezultatele nesatisfăcătoare în cadrul învățământului primar, ducând la o trecere mai dificilă de la învățământul primar la cel secundar. Mai mult, mobilitatea geografică mare a populației rome din unele țări înrăutățește această situație[32].

Constatările sondajului sugerează că unele state membre ale UE sunt departe de a atinge obiectivul educațional inclus în Cadrul UE pentru strategiile naționale de integrare a romilor (SNIR), care își propune să asigure absolvirea de către copiii romi cel puțin a școlii primare. Astfel cum s-a indicat în cea mai recentă comunicare a Comisiei Europene privind SNIR, premisele pentru realizarea acestui obiectiv nu au fost create încă. Deși participarea la învățământul primar este obligatorie în toate statele membre, rezultatele sondajului arată că există diferențe majore între state în ceea ce privește proporția copiilor romi care nu participă la învățământul obligatoriu (figura 4). În Grecia și România se înregistrează cel mai mare procent de copii romi care nu participă la învățământul obligatoriu, și anume 43 % și, respectiv, 22 %. În celelalte state membre ale UE există un tipar clar: cu excepția Spaniei, în țările din Europa de Sud-Vest (Franța, Italia, Portugalia) și în Bulgaria, proporția copiilor romi

[32] Brüggemann, C. (2012); Hoelscher, P., Biroul Regional UNICEF pentru ECE-CSI (2007); Fondul de educație pentru romi (2012a); Centrul European pentru Drepturile Romilor (ERRC) (2008); Centrul European pentru Drepturile Romilor (1999); Centrul European pentru Drepturile Romilor (2004); PNUD (2002); Kertesi, G. și Kézdi, G., Fondul de educație pentru romi (2013); Ivasiuc, A. (2010); Fondul de educație pentru romi (2012b); Szalai, J. și Schiff, C. (2014).

care nu participă la învățământul obligatoriu este de 10 %-15 %, în timp ce în țările din Europa Centrală și de Est (Ungaria, Republica Cehă, Slovacia și Polonia) și în Spania, rata este de 5 %-7 %. Decalajul dintre copiii romi și cei de altă etnie în ceea ce privește participarea la învățământul obligatoriu este semnificativ din punct de vedere statistic în toate statele membre, cu excepția Ungariei și a Slovaciei. Setul de date PNUD confirmă aceste constatări: cele mai mici diferențe etnice în ceea ce privește frecventarea școlii au fost înregistrate în Ungaria și Slovacia[33]. Cele mai mari decalaje dintre copiii romi și cei de altă etnie în materie de participare la învățământul obligatoriu sunt în Grecia (40 de puncte procentuale) și România (16 puncte procentuale), dar depășesc 10 puncte procentuale și în Bulgaria, Franța, Italia și Portugalia.

FRA nu a identificat o disparitate semnificativă de gen privind participarea la învățământul obligatoriu a copiilor romi. Cele mai mari diferențe au fost observate în Grecia (cinci puncte procentuale) și în Portugalia (șapte puncte procentuale), unde există o proporție ușor mai mare a fetelor decât cea a băieților care nu participă la învățământul obligatoriu. În Slovacia (cinci puncte procentuale), dimpotrivă, există o proporție ușor mai mare a băieților decât cea a fetelor care nu frecventează școala.

1.3. Tipare de vârstă legate de nefrecventarea școlii de către copiii romi

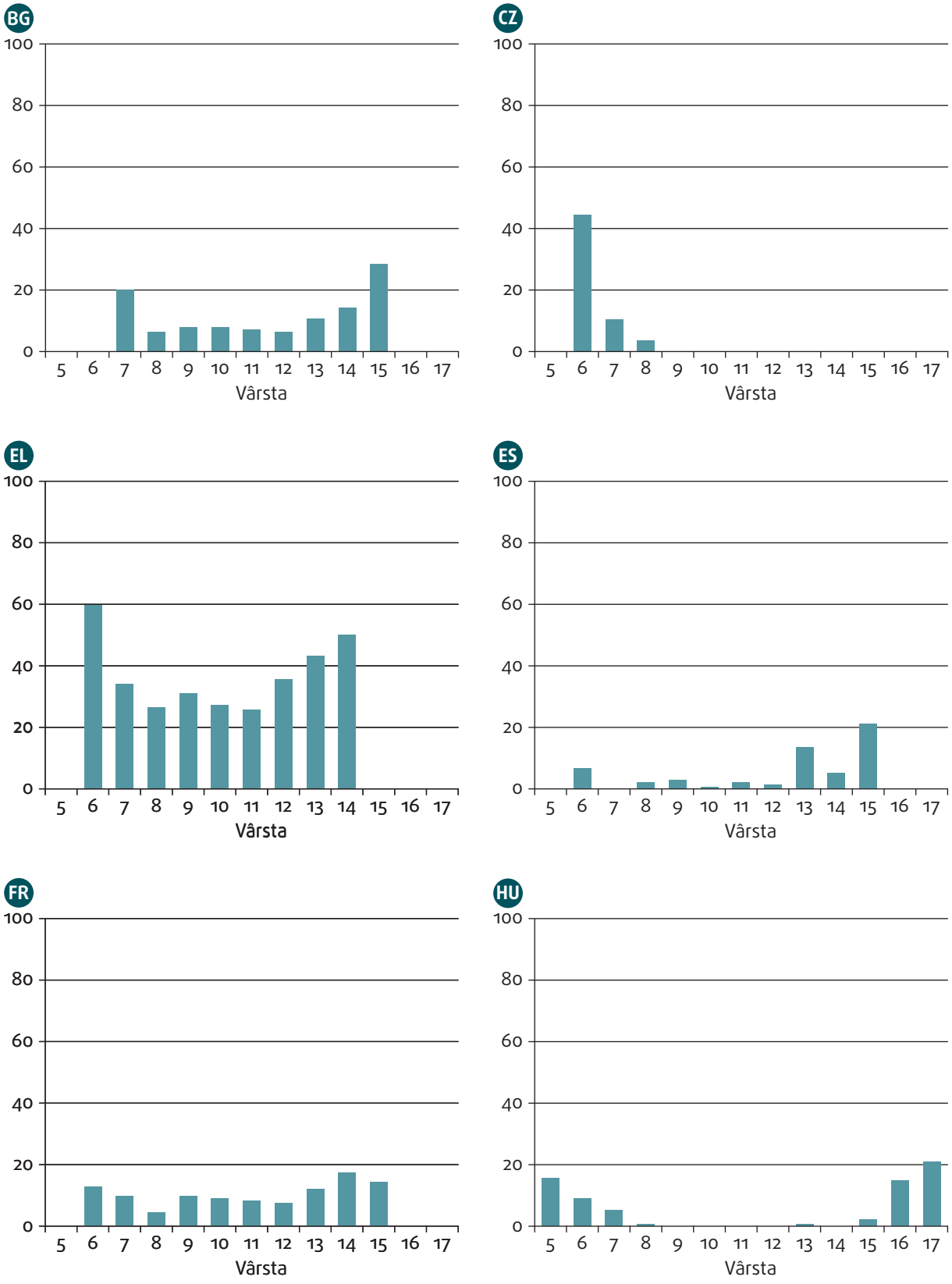
Distribuția pe vârste a copiilor cu vârsta cuprinsă în intervalul legal definit pentru școlarizarea obligatorie, dar care nu merg la școală, reflectă tendințele și gravitatea problemei „nefrecventării școlii" de către copiii romi. Figura 5 arată că, pe lângă proporțiile mai mari înregistrate la începutul și la sfârșitul perioadei de școlarizare, o pondere destul de mare a romilor nu frecventează școala la nicio vârstă, în special în Grecia, unde, deși învățământul este obligatoriu de la vârsta de șase ani, 60 % dintre copiii de această vârstă din gospodăriile rome incluse în sondaj nu mergeau la școală, conform declarațiilor. În Grecia, proporția copiilor romi de vârstă școlară obligatorie care nu merg la școală este extrem de mare la nivelul tuturor grupelor de vârstă, deși cele mai mari valori se înregistrează în prima și în ultima clasă de vârstă: o treime dintre copiii cu vârsta de 7 ani; 26 %-31 % dintre copiii cu vârste cuprinse între 8 și 11 ani; 36 % dintre copiii cu vârsta de 12 ani; și 43 % dintre copiii cu vârsta de 13 ani nu merg la școală. Sondajul nu oferă suficiente informații despre posibilele motive ale ratei mari de nefrecventare a școlii de către copiii romi din Grecia, însă cele câteva[34] proiecte de cercetare, în principal de tip antropologic, întreprinse cu privire la romi sugerează că problema deficitului de educație are cauze multiple. Unele dintre acestea pot avea legătură cu izolarea geografică, altele cu traiul în cartierele sărace și segregate de la periferia orașelor mari. Mulți dintre copiii încadrați în învățământ învață în școli și clase segregate, în condiții care nu corespund standardelor, fiind rareori încurajați să își continue studiile. Statul grec pare să neglijeze importanța integrării sociale a romilor și rolul educației în acest proces[35].

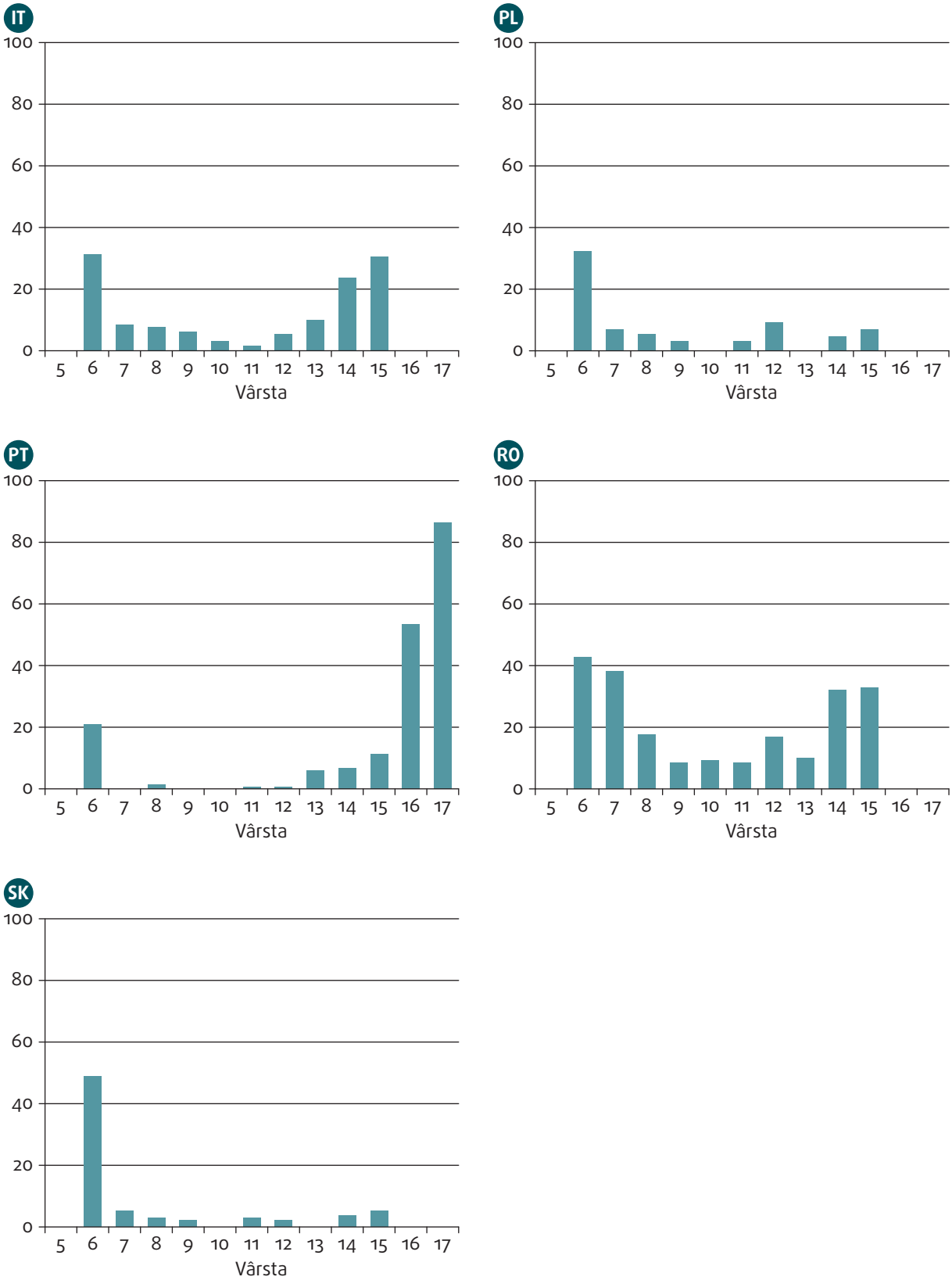
[33] Brüggemann, C. (2012).

[34] Lydaki, A. (1997); Rinne, C. (2002).

[35] Comisia Națională a Drepturilor Omului din Republica Elenă (2011).

Figura 5: Copiii romi de vârstă școlară obligatorie care nu merg la școală, pe state membre ale UE și pe vârste (%)

Întrebări: ***Pentru cei cu vârsta sub 16 ani:*** *B9. Ce nivel de educație a urmat el/ea în acest an școlar (PE PERIOADA VERII, ÎNTREBAȚI: în anul școlar anterior)? 01 Nu merge încă la școală 06 Temporar nu merge la școală/A sărit anul 07 A abandonat complet studiile 08 Lucrează.*
Pentru cei cu vârsta de minimum 16 ani, unde învățământul este obligatoriu și după vârsta de 16 ani: *A10. Cum ați descrie situația de muncă din prezent a lui/ei? Toate categoriile de răspuns exceptând: 11 la școală/elev(ă) 12 formare profesională/ucenicie.*

Notă: *Grup de referință: Toți copiii de vârstă școlară obligatorie din gospodăriile rome incluse în sondaj.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

1.4. Motivele nefrecventării învățământului obligatoriu

În urma cercetărilor aprofundate realizate anterior în România, s-a constatat că în cadrul sistemului de învățământ există o combinație de factori instituționali și structurali care generează rate mari de abandon și de nefrecventare a școlii în rândul romilor[36]. Acești factori pot fi relevanți și în cazul altor țări. Printre aceștia se numără infrastructura precară și lipsa dotărilor, distanța geografică până la școli și lipsa transportului public, probleme generale care afectează în mod disproporționat zonele rurale mărginașe în care locuiesc mulți romi. Pe lângă cauzele instituționale, caracteristicile individuale, precum limba și problemele de comunicare, nivelul redus de încredere în școli, căsătoria timpurie și nașterea unui copil sau necesitatea de a contribui la venitul gospodăriei reprezintă obstacole care îi împiedică pe copiii romi să meargă la școală. Aceste motive sunt adeseori agravate de stilurile de predare sau de programele școlare care nu rezonează cu experiențele de viață reale ale copiilor romi, de prejudecățile profesorilor sau de lipsa de motivare a acestora, precum și de segregare.

La întrebarea de ce copiii de vârstă școlară din gospodărie nu frecventează învățământul obligatoriu, respondenții au avut de ales între următoarele opțiuni: „nu merge încă la școală" „a abandonat complet studiile", „lucrează" sau „temporar nu merge la școală/a sărit anul". Opțiunea „nu merge încă la școală" înseamnă că acel copil a ajuns la vârsta școlară, dar părinții nu l-au înscris încă la școală. S-a considerat că acei copii despre care s-a declarat că „lucrează" au abandonat studiile. În toate statele membre ale UE, mai puțin de 2 % dintre copiii romi nu mergeau la școală pe motiv că lucrau. Categoria „temporar nu merge la școală/a sărit anul" include copiii care au ratat un an școlar pe motiv de boală, schimbare a locuinței, probleme financiare sau din alte motive. Oricare dintre aceste răspunsuri a fost interpretat ca nefrecventare a școlii.

Selectarea uneia dintre opțiunile posibile privind nefrecventarea școlii reprezintă doar primul pas către înțelegerea factorilor ce stau la baza acestui fenomen. Se pot distinge trei motive principale pentru nefrecventarea școlii de către copiii de vârstă școlară obligatorie: începerea cu întârziere a școlii (59 %), frecvență școlară neregulată (5 %) și abandon școlar timpuriu (36 %). Însă aceste categorii se suprapun într-o oarecare măsură, fiind dificilă diferențierea strictă a „motivelor" de „rezultatele nefrecventării școlii". Abandonul școlar poate constitui rezultatul final al începerii cu întârziere a școlii sau al frecvenței școlare neregulate, dar poate reprezenta și un „motiv" al nefrecventării școlii. Aceste tipuri de motive formează tipare specifice fiecărei țări.

În majoritatea statelor membre ale UE, începerea cu întârziere a școlii pare să fie principalul motiv al nefrecventării învățământului obligatoriu. În Republica Cehă și în Slovacia acesta pare a fi unicul motiv. Se impune continuarea cercetărilor pentru a examina motivele începerii cu întârziere a învățământului obligatoriu, în special în ceea ce privește absența experiențelor preșcolare și existența unor criterii de admitere în școală, precum „testele de maturitate", care i-ar putea afecta pe romi în mod disproporționat.

1.5. Frecvența școlară neregulată

Conform celor declarate, în medie 5 % dintre copiii romi care nu participau la învățământul obligatoriu rataseră anul școlar sau întrerupseseră școala temporar. Există diferențe importante de la o țară la alta, 20 % dintre copiii romi neparticipând la învățământul obligatoriu în Polonia și Spania. În Franța, procentajul este de aproximativ 33 %, ceea ce se poate explica prin stilul de viață mobil al persoanelor identificate ca *gens du voyage*, alături de alți factori, cum ar fi percepția negativă a părinților în legătură cu instituțiile de învățământ și importanța redusă acordată dobândirii unor competențe mai avansate decât scrisul și cititul[37].

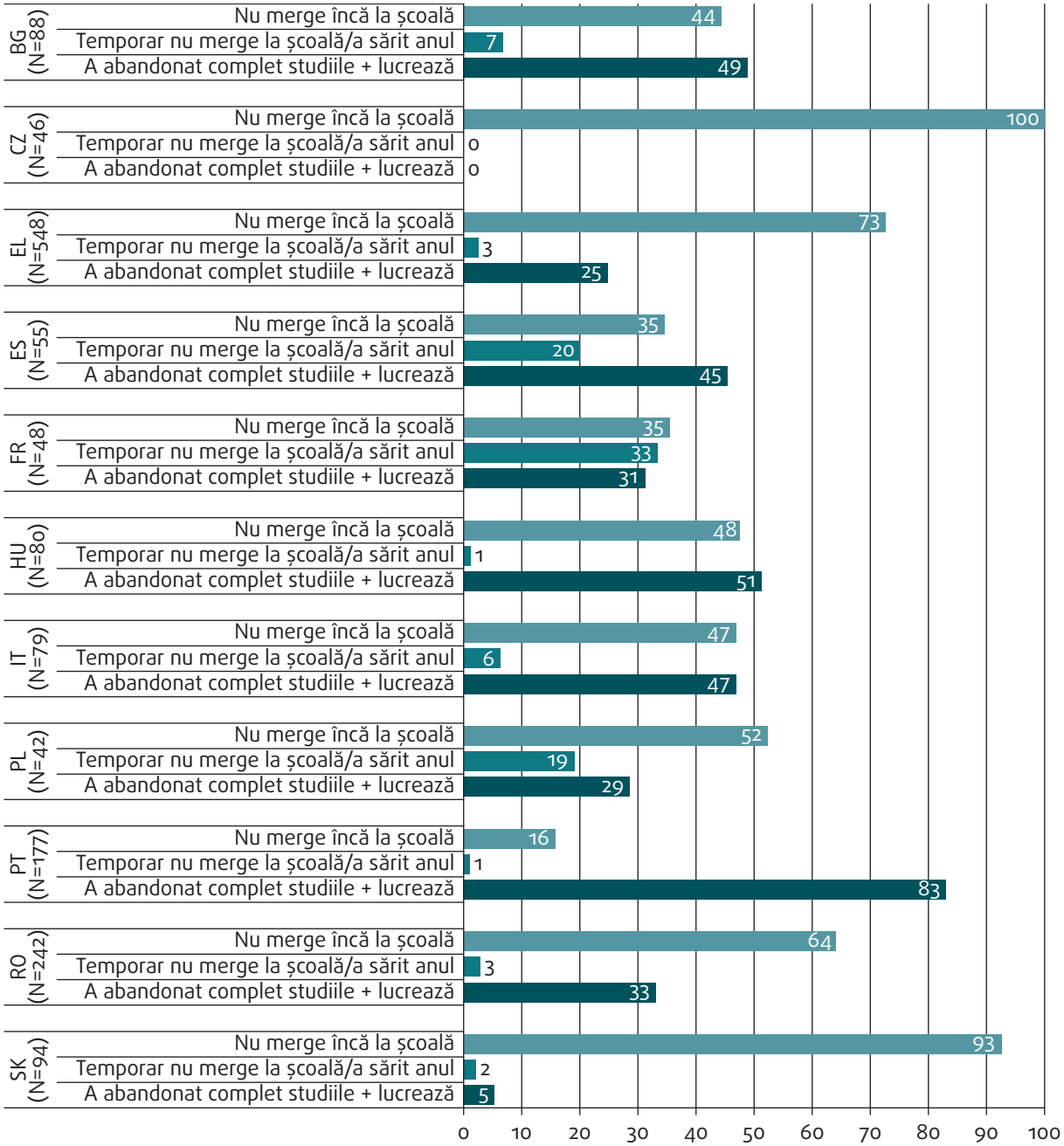
Începerea cu întârziere a școlii și frecvența școlară neregulată contribuie la ratele de abandon școlar timpuriu, acestea fiind ridicate în cazul copiilor romi din majoritatea statelor membre ale UE incluse în sondaj. Portugalia (83 %) și Ungaria (51 %) au înregistrat cea mai mare proporție de romi care au abandonat studiile în cursul învățământului obligatoriu. Pot juca un rol și alți factori care nu au legătură cu sistemul de învățământ în sine, precum căsătoriile timpurii sau fluctuațiile cererii de muncă necalificată în anumite domenii, de exemplu în domeniul construcțiilor. În Portugalia și Ungaria, învățământul obligatoriu durează cu doi-trei ani mai mult decât în celelalte țări și se încheie tocmai la vârsta de 18 ani, ceea ce poate reprezenta un alt factor care influențează ratele de abandon școlar[38]. Abandonul școlar timpuriu este indicat, de asemenea, ca motiv important al nefrecventării școlii în Bulgaria, Italia și Spania, unde între 45 % și 50 % dintre copii renunță la școală înainte de încheierea ciclului de învățământ obligatoriu.

[36] Fleck, G. și Rughinis, C. (2008).

[37] A se vedea, de asemenea, Cour des comptes (2012).

[38] EACEA (2011). În concordanță cu prevederile Legii educației publice din 2011 (*2011. évi CXC. Törvény*), educația va fi obligatorie doar până la vârsta de 16 ani; această schimbare legislativă este introdusă treptat încă de atunci.

Figura 6: Motive ale nefrecventării școlii de către copiii romi de vârstă școlară obligatorie care nu merg la școală, pe state membre ale UE (%)

Întrebări: ***Pentru cei cu vârste sub 16 ani****: B9. Ce nivel de educație a urmat el/ea în acest an școlar? 01 Nu merge încă la școală 06 temporar nu merge la școală/a sărit anul 07 A abandonat complet studiile 08 Lucrează*

Pentru cei cu vârsta de minimum 16 ani, unde învățământul este obligatoriu și după vârsta de 16 ani*: A10. Cum ați descrie situația de muncă din prezent a lui/ei? Toate categoriile de răspuns exceptând: 11 la școală/elev(ă) 12 formare profesională/ucenicie.*

Note: *În unele cazuri, rotunjirea poate rezulta într-o mică diferență de +/– un punct procentual între procentajul citat în text (de exemplu procentajul copiilor care nu merg la școală) și rezultatul care s-ar obține prin adunarea rezultatelor provenite de la categoriile de răspuns individuale, astfel cum sunt prezentate în tabele și grafice (adică adunând procentajul copiilor care nu merg încă la școală cu procentajul copiilor care nu merg temporar la școală și cu procentajul copiilor care au abandonat școala). Grup de referință: toți copiii de vârstă școlară obligatorie din gospodăriile rome incluse în sondaj, care nu urmează în prezent o formă de învățământ.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

Analiza datelor pe grupe de vârstă și pe motive ale nefrecventării școlii indică diferențe majore între țări. În Bulgaria, Grecia și România, există copii de toate vârstele care nu participă la învățământul obligatoriu, înregistrându-se rate maxime la începutul și sfârșitul intervalului vârstei școlare. În aceste țări, opțiunea „nu merge încă la școală" nu se referă numai la primii doi ani de învățământ obligatoriu, și nici abandonul școlar nu se înregistrează numai pe parcursul ultimilor doi ani din acest ciclu de învățământ. În Ungaria, Italia, Portugalia și Spania, numai primii și ultimii doi ani ai perioadei de învățământ obligatoriu sunt afectați de începerea cu întârziere a școlii și de abandonul școlar timpuriu. Abandonul școlar timpuriu este cel mai frecvent în intervalul de trecere între cele două cicluri de învățământ: în Portugalia, 83 % dintre copii părăsesc școala la vârsta de 16-17 ani. Franța reprezintă un caz deosebit, întrucât în această țară, conform celor declarate, există copii romi de toate vârstele care nu participă la învățământul obligatoriu, motivele fiind distribuite mai mult sau mai puțin egal între cele trei opțiuni de răspuns.

2

Nivelul educațional și de alfabetizare al romilor adulți

Următoarele secțiuni vor analiza nivelul de alfabetizare și de studii al romilor cu vârsta de 16 ani și mai mult în comparație cu tinerii de altă etnie din imediata vecinătate și în raport cu schimbările ce au avut loc în timp, după cum indică răspunsurile date de diferitele grupe de vârstă. Diversele răspunsuri demonstrează că un număr din ce în ce mai mare de romi din statele membre ale UE sunt încadrați în învățământ, acest fenomen fiind cunoscut sub denumirea de extindere a învățământului. Intervențiile de politică ar putea avea un impact convingător asupra nivelului educațional al romilor. Literatura academică face distincția între extinderea învățământului secundar și cea a învățământului superior.

2.1. Alfabetizarea

Alfabetizarea reprezintă o premisă esențială a integrării și participării sociale în societățile moderne. O persoană analfabetă face față cu greu activităților zilnice și are mai puține șanse de a urma o carieră profesională[39]. Conform Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO), abilitatea de a scrie și de a citi asigură „[...] un fundament solid pentru reducerea sărăciei și dezvoltarea durabilă în perspectiva unei societăți democratice și stabile"[40]. Datele UNESCO (2011) arată că percepția asupra propriului nivel de alfabetizare al tinerilor este de aproape 100 % în statele membre ale UE. Consiliul European a declarat alfabetizarea ca fiind o competență esențială pentru participarea la societățile europene și un instrument esențial de dezvoltare a bunăstării societății: „Nivelurile scăzute de alfabetizare frânează creșterea economică și reduc durabilitatea acesteia. Pentru economia statelor membre, avantajele atingerii țintei UE de reducere la sub 15 % a performanței scăzute în materie de citire a persoanelor cu vârsta de 15 ani reprezintă un potențial considerabil"[41].

Cu toate acestea, ratele medii naționale tind să mascheze diferențele dintre categoriile de populație specifice, precum romii, a căror situație nu este reflectată corespunzător de instrumentele statistice oficiale existente. Sondajul a măsurat percepția propriului nivel de alfabetizare, care furnizează rate mai ridicate decât studiile de evaluare standardizate. În medie, 20 % dintre respondenții romi au afirmat că nu știu nici să citească și nici să scrie, acest procentaj contrastând puternic cu cel de 1 % al respondenților de alte etnii (figura 7). Situația este deosebit de gravă în Grecia, unde peste jumătate dintre respondenții romi cu vârsta de 16 ani sau mai mult nu știu să citească și să scrie. De asemenea, există o situație problematică în Portugalia (35 %), România (31 %) și Franța (25 %). În schimb, în Republica Cehă, Ungaria și Slovacia, maximum 6 % dintre respondenții romi se consideră analfabeți. În toate statele membre, diferențele din romi și celelalte etnii sunt semnificative din punct de vedere statistic. În ceea ce privește respondenții care nu sunt de etnie romă și care locuiesc în proximitatea romilor, Portugalia prezintă cea mai mare proporție a persoanelor care nu știu să citească și să scrie (8 %), conform datelor statistice de la nivel național, ceea ce o plasează pe locul al doilea între statele membre din punctul de vedere al ratei analfabetismului[42].

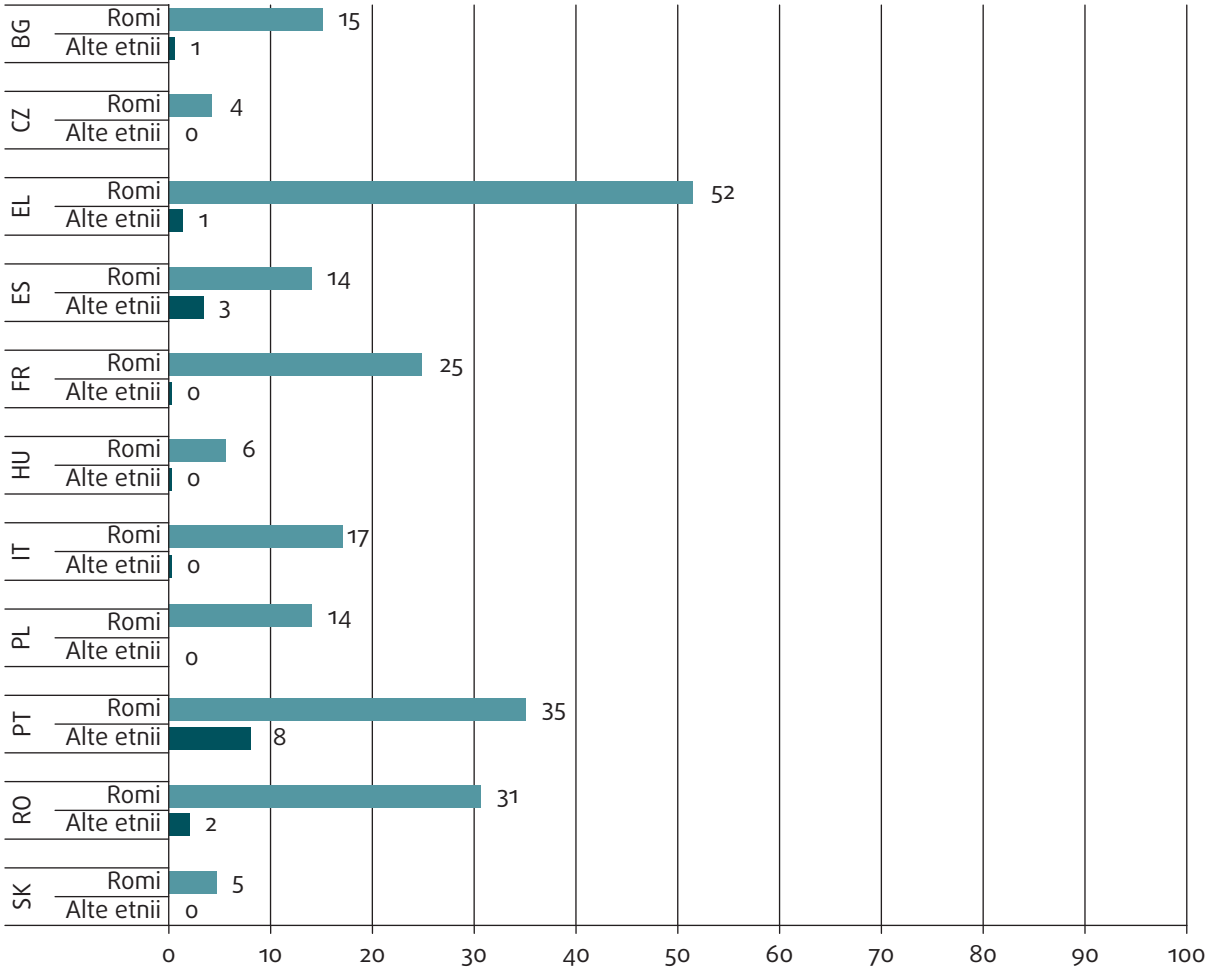
[39] Comisia Europeană, Educație și formare. Alfabetizare, resursă online.

[40] UNESCO (2007).

[41] Consiliul Uniunii Europene (2012).

[42] Conform Diviziei de Statistică a Organizației Națiunilor Unite, proporția adulților cu știință de carte (cu vârsta de 15 ani și peste) este de 95 % în Portugalia și de 92 % în Malta (ultima actualizare în decembrie 2012). A se vedea Divizia de Statistică a Organizației Națiunilor Unite (2012).

Figura 7: Respondenții romi și de altă etnie, cu vârsta de minimum 16 ani, care se consideră analfabeți, pe state membre ale UE (%)

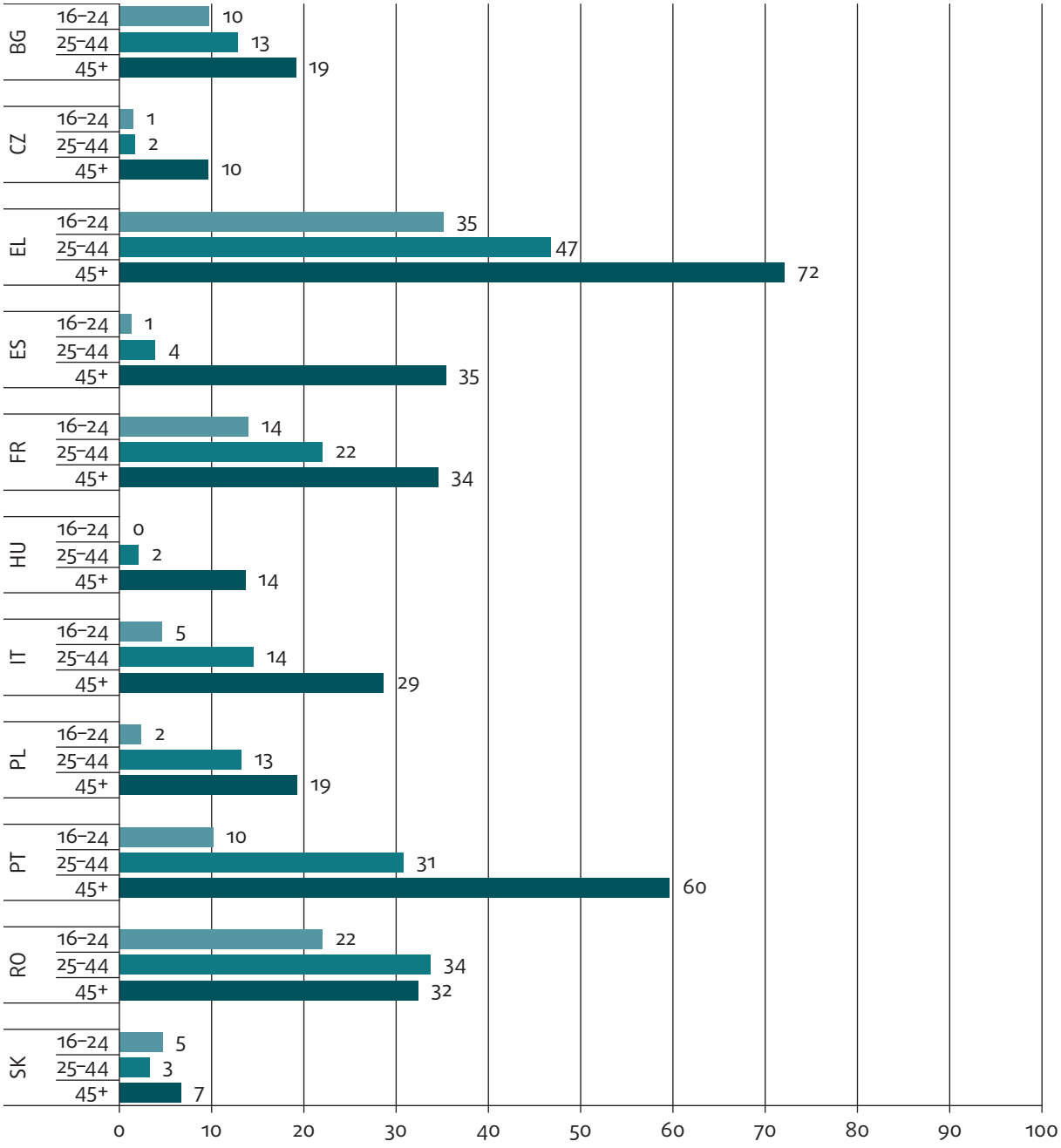
Întrebare: A11. Poate el/ea să scrie și să citească?
Notă: Grup de referință: toți respondenții romi și de altă etnie cu vârsta de cel puțin 16 ani
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

Rezultatele indică o corespondență între frecvența școlară și ratele de alfabetizare în toate țările. Absolvirea învățământului primar pare să constituie o premisă esențială a alfabetizării. Participarea la învățământul primar, fără a absolvi cursurile, nu conduce automat la dobândirea competențelor minime de scriere și citire: între 16 % și 24 % dintre respondenții romi care au frecventat învățământul primar, dar nu au terminat școala, au rămas analfabeți, excepție făcând Grecia (28 %), Ungaria (13 %) și Spania (3 %).

Extinderea învățământului în societățile europene și consecințele acestui fenomen asupra romilor sunt evidente atunci când se ia în considerare modificarea ratelor de analfabetism în rândul romilor din diferite grupe de vârstă. Figura 8 arată că proporția respondenților care nu știu să citească și să scrie scade succesiv cu fiecare grupă de vârstă în majoritatea statelor membre ale UE. Această tendință este cu atât mai impresionată în Portugalia, unde proporția analfabetismului în rândul romilor a scăzut de la 60 % (la persoanele cu vârsta de minimum 45 de ani) la 10 % în rândul celor cu vârste între 16 și 24 de ani, precum și în Spania, unde același procent a scăzut de la 35 % la 1 %.

Situația din Spania ilustrează modul în care politicile educaționale favorabile incluziunii pot îmbunătăți accesul la educație, reducând astfel nivelul de analfabetism. În Spania, Constituția din 1978 a prelungit vârsta de școlarizare obligatorie. A doua jumătate a anilor 1970 a fost marcată de expansiunea instituțională a educației, în această perioadă efectuându-se numeroase construcții de școli, inaugurări de universități, precum și modernizarea metodelor și a conținutului educațional. În aceeași perioadă, Spania a lansat, de asemenea, „școlile-punte". Deși erau, teoretic, instituții segregate din punct de vedere etnic, acestea au oferit unui număr mare de romi prima șansă de a merge la școală și au educat prima generație de romi alfabetizați. Datele FRA reflectă, în mod indirect, acest proces, indicând o scădere remarcabilă a ratelor

Figura 8: Respondenții romi care se consideră analfabeți, pe state membre ale UE și pe grupe de vârstă (%)

Întrebare: A11. Poate el/ea să scrie și să citească?
Notă: Grup de referință: Toți respondenții romi cu vârsta de minimum 16 ani
Sursa: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

de analfabetism la 4 %, în cazul tinerilor romi cu vârste între 25 și 45 de ani, față de 35 % în cazul romilor cu vârsta de 45 de ani și peste[43]. Cazul Spaniei sugerează că școlile frecventate în majoritate sau în exclusivitate de un anumit grup etnic pot duce la îmbunătățirea rezultatelor educaționale pe termen lung, dar numai dacă sunt concepute ca soluții de tranziție („punte") pentru copiii marginalizați.

Scăderea ratelor de analfabetism în rândul romilor nu este atât de impresionantă în țările (post-comuniste) din Europa Centrală și de Sud-Est, întrucât nivelul inițial de analfabetism al generațiilor mai în vârstă este mai mic decât în statele membre mai vechi. În Bulgaria, Republica Cehă, Ungaria, Polonia și Slovacia, proporția persoanelor analfabete din grupa de vârstă cea mai înaintată este sub 20 %. Scăderea nivelului de analfabetism în Republica Cehă, Ungaria, Slovacia

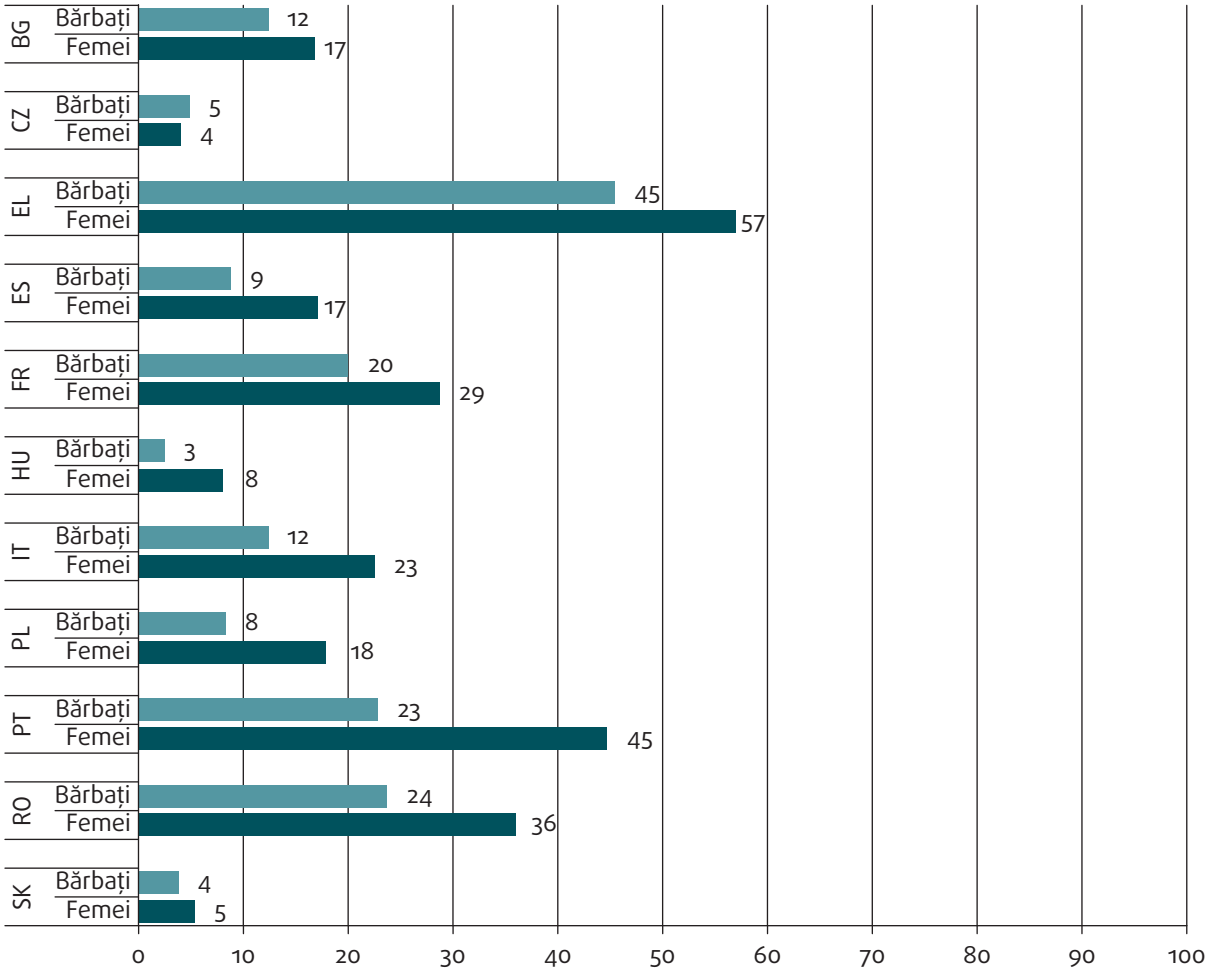
[43] Santiago, C. și Maya, O. (2012); Cudworth, D. (2010); Advisory Council for the Education of Romany and Other Travellers [Consiliul consultativ pentru educația romilor și a persoanelor identificate ca *travelleri* (ACERT)] (1993).

și Polonia este asociată extinderii învățământului în timpul regimului comunist, în perioada de după Al Doilea Război Mondial. În aceste țări din Europa Centrală, învățământul primar a devenit obligatoriu în prima perioadă a regimurilor de stat socialiste de la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, când sistemul de învățământ s-a extins. Numeroasele lucrări din literatura științifică tratează procesul extinderii învățământului și consecințele acesteia asupra populației rome din Ungaria, începând cu primele sondaje cu privire la romi, realizate în 1971[44]. În țările Europei de Sud-Est, respectiv în România și în Bulgaria, scăderea nivelului de analfabetism a fost mai puțin pronunțată.

O constatare importantă în cadrul sondajului este că există încă un număr semnificativ de tineri romi analfabeți în mai multe state membre. Proporția romilor cu vârste între 16 și 24 de ani care declară că nu știu să scrie și să citească este de 10 % în Bulgaria și Portugalia, de 14 % în Franța, de 22 % în România și de 35 % – o pondere foarte mare – în Grecia. Acest rezultat, care corespunde constatărilor sondajului PNUD privind țările din Europa Centrală și de Est[45], arată că, chiar și la ora actuală, o proporție considerabilă a tinerilor romi abandonează școala fără a dobândi cele mai elementare competențe pentru a se integra în societate și pe piața forței de muncă și pentru a participa la viața societății în condiții de egalitate.

Mai mult, proporția romilor cu vârste între 25 și 44 de ani care afirmă că nu știu să scrie și să citească este extrem de ridicată în Grecia (47 %), România (34 %) și Portugalia (31 %). Analfabetismul unei grupe de vârstă de la care se așteaptă să fie „sprijinul familiei”

Figura 9: Respondenții romi cu vârsta de minimum 16 ani care se consideră analfabeți, pe state membre ale UE și pe genuri (%)

Întrebare: A11. Poate el/ea să scrie și să citească?
Notă: Grup de referință: Toți respondenții romi cu vârsta de minimum 16 ani
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

[44] Kemény, I. (2005); Kertesi, G. (2005); Havas, G., Liskó, I., Kemény, I. (2001).

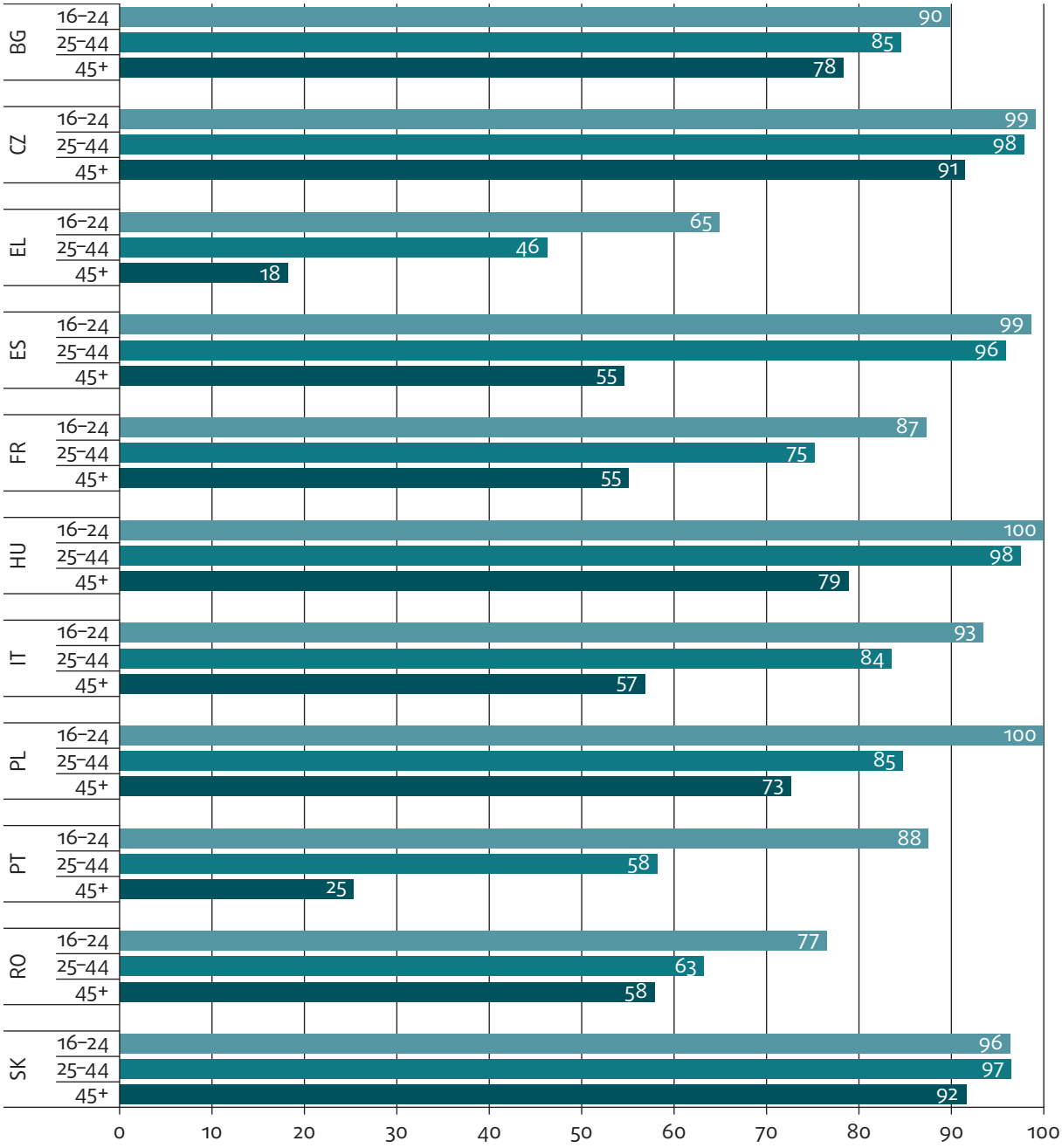
[45] Brüggemann, C. (2012).

are consecințe extinse, precum excluderea de pe piața muncii, sărăcia și marginalizarea socială.

În general, mai multe femei decât bărbați au afirmat că nu știu să citească și să scrie (figura 9). Diferențele cele mai mici se înregistrează în Slovacia, Republica Cehă, Bulgaria și Ungaria – de cel mult cinci puncte procentuale. Cele mai pronunțate diferențe sunt în Portugalia, cu 22 de puncte procentuale.

Pe de altă parte, analiza grupelor de vârstă sugerează, încă o dată, că nivelul de alfabetizare a femeilor este în creștere. În toate țările, rata de alfabetizare a femeilor este mai ridicată în cadrul grupelor de vârstă mai tânără. Grecia și Portugalia, unde ratele femeilor cu vârsta de 45 de ani și mai mult care declară că știu carte sunt extrem de reduse (figura 10), au înregistrat și cel mai semnificativ progres în acest sens, cu toate că în Grecia rata de alfabetizare, chiar și în cazul grupei de vârstă mai tânără, rămâne cea mai scăzută în rândul țărilor incluse în sondaj.

Figura 10: Rata de alfabetizare declarată de femeile rome – evoluție de-a lungul generațiilor, pe state membre ale UE și pe vârste (%)

Întrebare: A11. Poate el/ea să scrie și să citească?
Notă: Grup de referință: Toate respondentele de etnie romă cu vârsta de minimum 16 ani
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

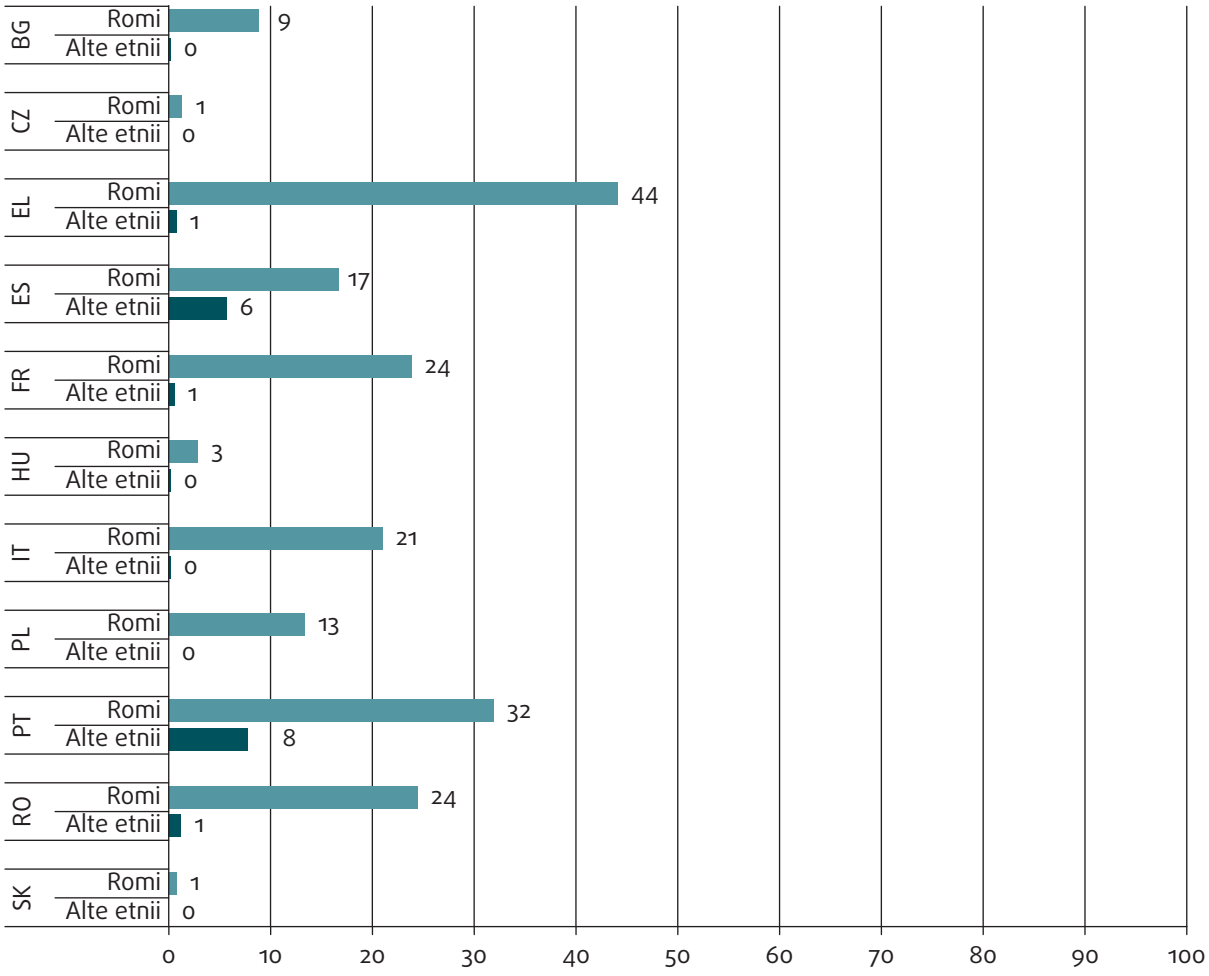
2.2. Participarea la învățământul formal

Datele privind nivelul de absolvire a învățământului formal sugerează diferențe majore între romi și celelalte etnii (figura 11). În unele țări, mulți romi nu au participat la nicio formă de învățământ formal. În Grecia, 44 % dintre respondenții romi cu vârsta de cel puțin 16 ani au declarat că nu au fost niciodată la școală. În Portugalia, procentajul este de 32 %, iar în Franța, Italia și România – între 20 % și 25 %. În schimb, în Republica Cehă, Ungaria și Slovacia, ponderea romilor care afirmă că nu au fost niciodată la școală este extrem de scăzută.

Extinderea învățământului în rândul romilor este evidentă în toate statele membre: cel mai redus procentaj al respondenților romi care nu au mers niciodată la școală se observă în cadrul celei mai tinere grupe de vârstă. Dintre respondenții aparținând celei mai înaintate grupe de vârstă, cel mai mare procent de persoane care declară că nu au fost niciodată la școală se înregistrează în Grecia (66 %), Portugalia (57 %) și Spania (43 %). Portugalia și Spania au înregistrat un progres deosebit: în comparație cu romii de vârstă mai înaintată, probabilitatea de a fi mers la școală este mult mai ridicată în cazul romilor tineri. Mai specific, procentajul romilor cu vârste între 16 și 24 de ani care nu au mers niciodată la școală a scăzut la 9 % în Portugalia și la mai puțin de 1 % în Spania, față de 57 % și 43 % în cazul persoanelor cu vârsta de 45 de ani și peste (figura 12).

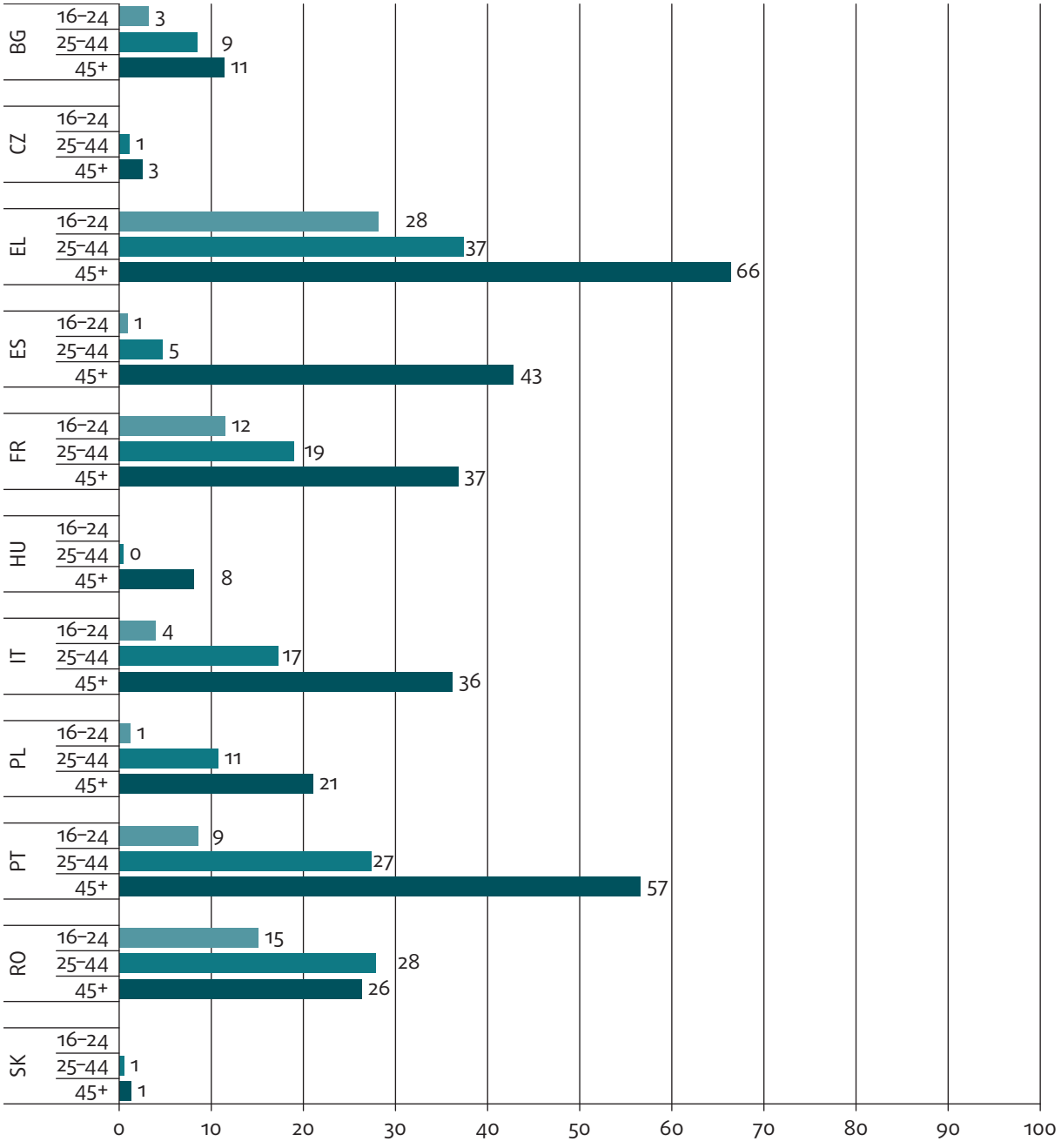
Proporția romilor de 16-24 de ani care nu au fost niciodată la școală este totuși destul de ridicată. Cea mai mare rată se înregistrează în Grecia (28 %), fiind destul de semnificativă și în România (15 %), Franța (12 %) și Portugalia (9 %). Această rată ridicată a romilor tineri care nu au participat niciodată la învățământul formal rezultă dintr-o combinație de factori sociali, geografici și de infrastructură, precum excluziunea socială, condițiile de trai precare sau absența școlilor

Figura 11: Respondenții romi și de alte etnii, cu vârsta de minimum 16 ani, care nu au fost niciodată la școală, pe state membre ale UE (%)

Întrebare: H1. La ce vârstă ați finalizat sau părăsit școala? Cod 94 – nu a mers niciodată la școală
Note: Grup de referință: Toți respondenții romi și de alte etnii cu vârsta de minimum 16 ani
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

Figura 12: Respondenții romi care nu au fost niciodată la școală, pe state membre și pe grupe de vârstă (%)

Întrebare: *H1. La ce vârstă ați finalizat sau părăsit școala? Cod 94 – nu a mers niciodată la școală*
Note: *În Ungaria, Republica Cehă și Slovacia, foarte puține persoane nu au frecventat niciodată școala. Grup de referință: toți respondenții romi cu vârsta de minimum 16 ani*
Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

accesibile. Rezultatele acestor privațiuni suprapuse se observă, de exemplu, în România, unde mulți romi încă locuiesc în preajma gropilor de gunoi, căutând materiale reciclabile printre deșeurile comunale. Ei sunt neglijați de instituțiile de stat și de furnizorii de servicii sociale[46]. În Franța, rata semnificativă a tinerilor romi fără educație formală poate avea legătură, printre alți facturi, cu stilul de viață mobil, dar poate reflecta în același timp nivelul scăzut al aspirațiilor și neîncrederea în instituțiile de învățământ[47].

În cazul respondenților romi cu vârste între 16 și 24 de ani care nu au fost niciodată la școală, cele mai semnificative diferențe de gen sunt în România, unde există mai multe femei decât bărbați care nu au frecventat școala (diferență de opt puncte procentuale)

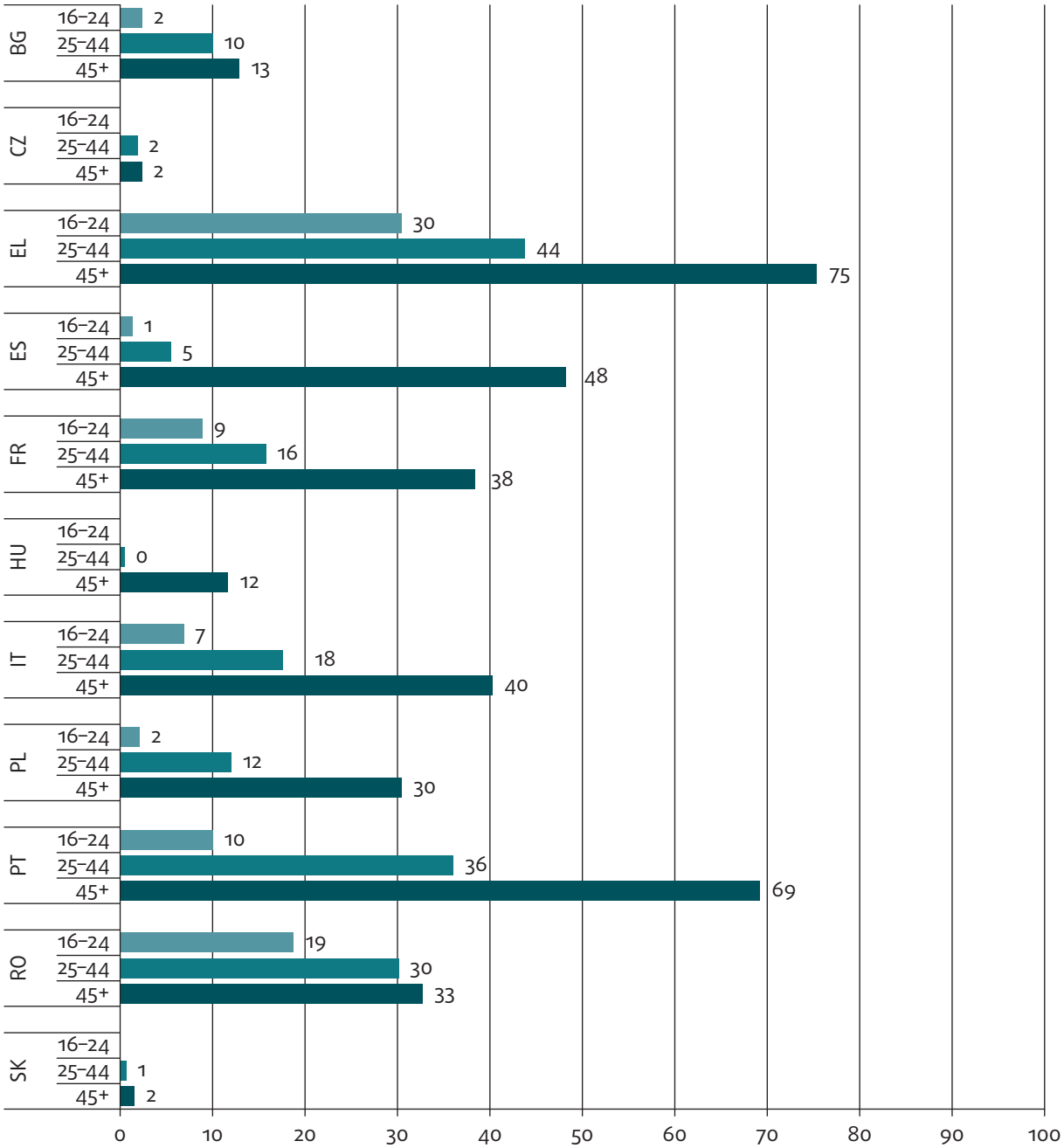
[46] Fleck, G. și Rughinis, C. (2008); Magyari-Vincze, C. și Hajnalka, H. (2009).

[47] Cour des comptes (2012).

și în Franța, unde mai mulți bărbați nu au o educație formală (diferență de șapte puncte procentuale).

Ca și în cazul alfabetizării, participarea femeilor la învățământ s-a îmbunătățit de-a lungul generațiilor. În toate statele membre ale UE incluse în sondaj, proporția femeilor care nu au mers niciodată la școală este mai redusă în cazul persoanelor cu vârste între 16 și 24 de ani decât în rândul generațiilor mai în vârstă. Spania a experimentat cea mai impresionantă evoluție în acest sens – proporția respondentelor care nu au mers niciodată la școală a scăzut de la 48 %, în cazul persoanelor cu vârsta de minimum 45 de ani, la numai 1 % în rândul persoanelor cu vârste între 16 și 24 de ani (figura 13).

Figura 13: Femeile rome care nu au mers niciodată la școală – schimbările de-a lungul generațiilor, pe state membre ale UE și pe vârste (%)

Întrebare: *H1. La ce vârstă ați finalizat sau părăsit școala? Cod 94 – nu a mers niciodată la școală*

Note: *În Ungaria, Republica Cehă și Slovacia, foarte puține persoane nu au mers niciodată la școală. Grup de referință: toate respondentele rome cu vârsta de minimum 16 ani*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

2.3. Părăsirea școlii înainte de absolvirea învățământului secundar

Conform definiției Eurostat, persoanele care părăsesc timpuriu școala sunt: „[...] populația cu vârste între 18 și 24 de ani care a absolvit cel mult ciclul de învățământ secundar inferior și care nu urmează un alt program de educație sau de formare”[48]. Principalul obiectiv al Strategiei Europa 2020 este de a reduce ratele de părăsire timpurie a școlii sub 10 % până în 2020, întrucât competențele dobândite pe parcursul ciclurilor superioare (școală profesională și învățământ secundar superior) cresc nivelul de inserție profesională și reduc sărăcia. Datele Eurostat privind statele membre incluse în sondajul FRA cu privire la romi indică faptul că, în cazul populației generale cu vârste între 18 și 24 de ani, Republica Cehă, Slovacia și Polonia au reușit să își scadă ratele sub nivelul de referință de 10 % stabilit de Strategia Europa 2020, iar Bulgaria, Grecia și Franța depășesc cu puțin acest nivel. Spania (27 %) și Portugalia (23 %) înregistrează cea mai ridicată rată de persoane care părăsesc timpuriu școala[49].

Rezultatele sondajului, sintetizate în figura 14, conturează dimensiunea provocării de a reduce rata abandonului școlar în rândul grupurilor vulnerabile precum populația romă. Datele fac referire la toți membrii gospodăriei care nu au absolvit ciclul secundar superior de învățământ, deci includ toate persoanele care au absolvit cel mult învățământul secundar inferior. Rezultatele sondajului FRA cu privire la romi nu sunt direct comparabile cu datele Eurostat bazate pe ancheta asupra forței de muncă, din cauza diferențelor în formularea întrebărilor și în posibilele categorii de răspuns. Cu toate acestea, diferențele relevate de cele două anchete subliniază magnitudinea decalajului educațional dintre romi, persoanele care nu sunt de etnie romă din proximitate și populația în ansamblu.

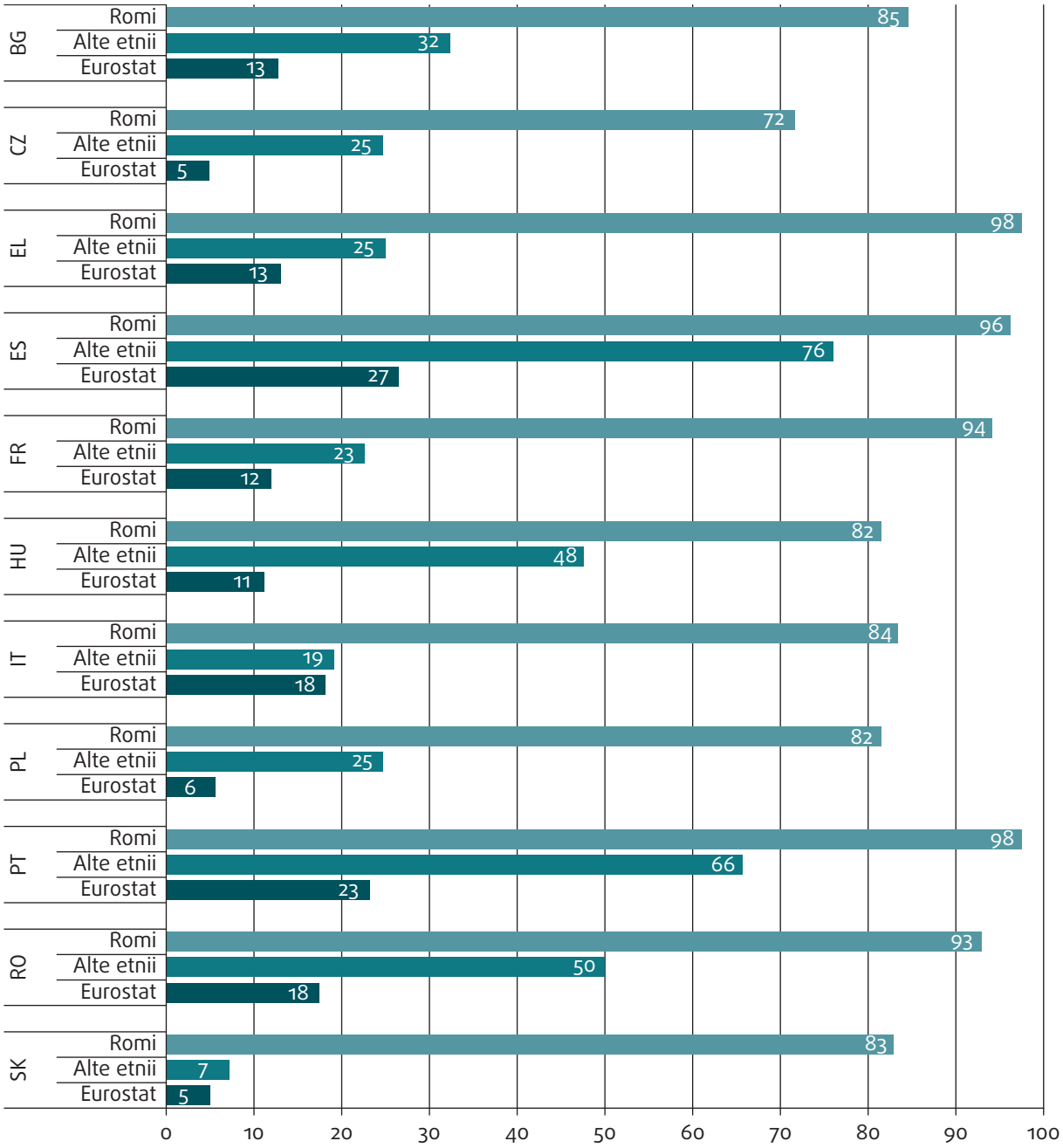
O constatare esențială a sondajului este aceea că marea majoritate a romilor cu vârste între 18 și 24 de ani părăsesc școala fără a obține o calificare profesională sau calificarea generală dată de învățământul secundar superior, neîndeplinind astfel o condiție esențială a participării stabile pe piața forței de muncă. Proporția romilor cu vârste între 18 și 24 de ani care părăsesc timpuriu școala se situează între 72 % în Republica Cehă și 82 %-85 % în Ungaria, Polonia, Slovacia, Italia și Bulgaria. În România, Franța, Spania, Portugalia și Grecia, peste 93 % dintre romii cu vârste între 18 și 24 de ani nu au absolvit învățământul secundar superior.

Situația persoanelor care nu sunt de etnie romă incluse în sondajul FRA este, de asemenea, mai gravă decât cea a populației generale în toate statele membre, cu excepția Slovaciei și a Italiei, unde diferența este minoră (figura 14). Nivelul educațional relativ scăzut al populației care nu este de etnie romă, dar care locuiește în imediata vecinătate a romilor poate avea legătură cu o serie de factori – lipsa infrastructurii educaționale secundare superioare în zonele în care locuiesc romii și vecinii lor de alte etnii, nivelul redus al aspirațiilor educaționale și legătura redusă dintre învățământul secundar și găsirea unui loc de muncă, în special în zonele rurale. Însă datele furnizate de sondaj nu permit testarea acestor potențiali factori determinanți.

Literatura științifică referitoare la țările din Europa Centrală și de Est subliniază faptul că romii abandonează școala chiar din faza de admitere sau pe parcursul ciclului de învățământ profesional sau secundar superior. Acest lucru poate fi cauzat de dificultatea de a ajunge la astfel de școli, care este posibil să se afle la o distanță considerabilă de locuințele romilor, fiind necesară naveta frecventă, de exemplu în Ungaria unde cercetările în acest domeniu se află într-un studiu avansat[50]. De asemenea, este posibil ca familiile rome sărace să nu dispună de mijloacele financiare necesare pentru a finanța continuarea studiilor de către copiii lor. Literatura existentă în acest domeniu sugerează că există și alte impedimente majore în calea participării la învățământul secundar superior, printre care se numără calitatea inferioară a învățământului primar în școlile frecventate de romi, nivelul redus de absolvire a școlii primare, căsătoria timpurie și nașterea unui copil, necesitatea de a contribui la venitul gospodăriei și preocupările părinților romi privind siguranța copiilor, în special a fiicelor lor[51].

[48] Eurostat (2010).
[49] Comisia Europeană (2012).
[50] Fleck, G. și Rughinis, C. (2008); Havas, G., Liskó I. și Kemény, I. (2001).
[51] Moldenhawer, B., Frauke, M., Kallstenius, J., Messing, V. și Schiff, C. (2009).

Figura 14: Nivelul abandonului școlar în rândul romilor, al persoanele de alte etnii (sondaj FRA) și al populației în ansamblu (Eurostat/ancheta asupra forței de muncă 2011), pe state membre ale UE și în rândul populației cu vârste între 18 și 24 de ani (%)

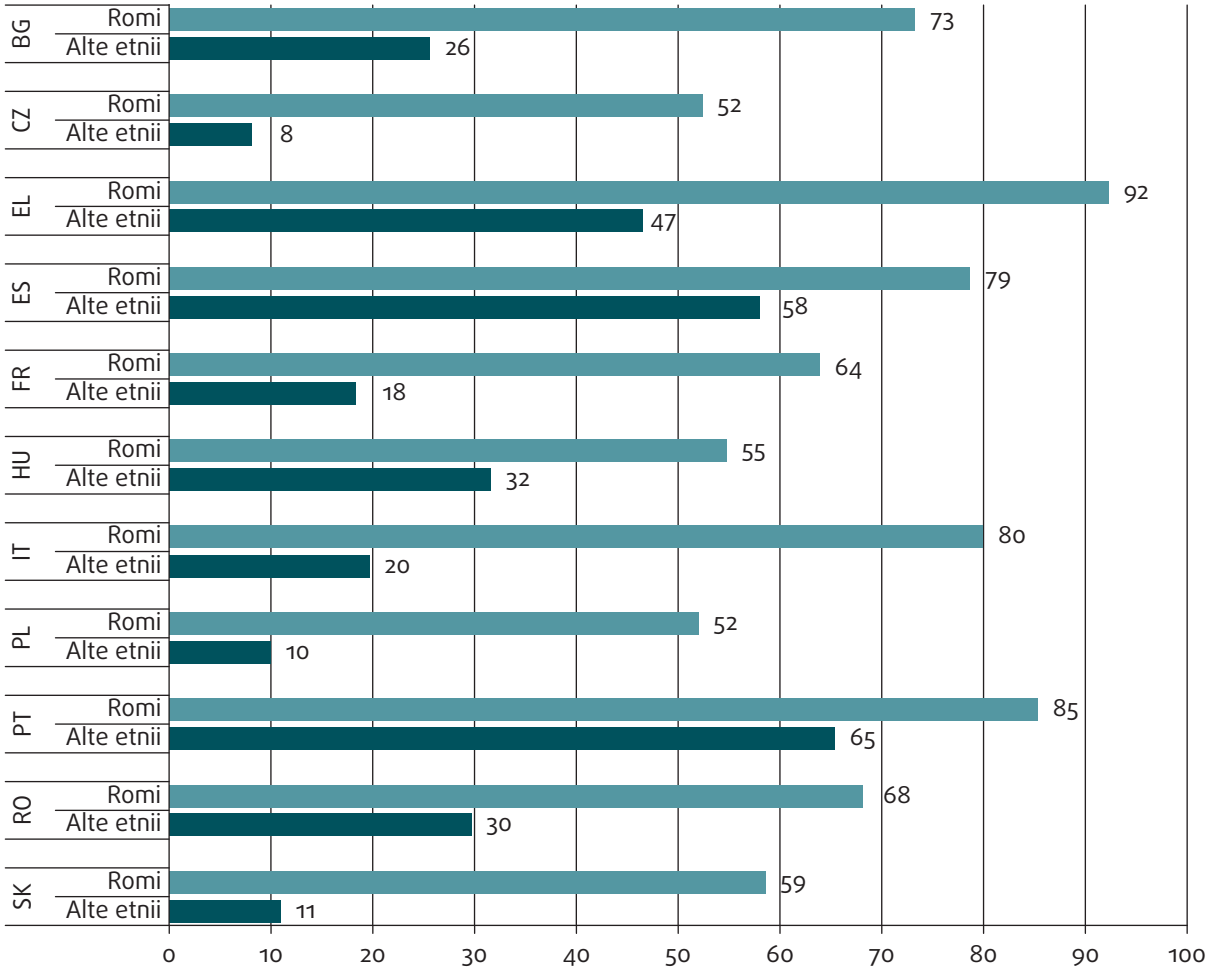
Întrebare: *A12. Care este cel mai înalt nivel de educație pe care el/ea l-a obținut?*

Note: *Rezultatele sondajelor FRA și Eurostat prezintă o comparabilitate redusă. S-au aplicat metode diferite și s-au adresat întrebări diferite, prin urmare acestea pot oferi doar o indicație aproximativă a diferitelor situații. Grup de referință: toți respondenții romi și de alte etnii cu vârste între 18 și 24 de ani.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011; Eurostat, disponibil la: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-577_ro.htm*

Analiza a verificat, de asemenea, vârsta la care respondentul/respondenta a declarat că și-a întrerupt studiile, existând și o categorie de respondenți care au declarat că nu au fost niciodată la școală. Rezultatele sondajului arată că două treimi dintre respondenții romi care au mers la școală și-au întrerupt studiile înainte de a împlini 16 ani (figura 15), această vârstă marcând încheierea ciclului de învățământ obligatoriu în majoritatea statelor membre. Reglementările privind vârsta de școlarizare obligatorie s-au modificat de mai multe ori în ultimii 30-40 de ani în toate statele membre ale UE incluse în studiu. Astfel, în funcție de vârsta respondentului, este posibil ca vârsta de 16 ani să nu se încadreze întotdeauna, sau să nu se fi încadrat, în categoria de vârstă școlară obligatorie stabilită prin lege. Proporția respondenților romi care au mers la

Figura 15: Respondenții romi și de alte etnii care au mers la școală, dar și-au întrerupt studiile înainte de vârsta de 16 ani, pe state membre ale UE (%)

Întrebare: H1. La ce vârstă ați finalizat sau părăsit școala?
Notă: Grup de referință: toți respondenții romi și de alte etnii cu vârsta de minimum 16 ani care au mers la școală.
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

școală, dar și-au întrerupt studiile înainte de vârsta de 16 ani este de peste 79 % în Spania, Italia și Portugalia, ajungând până la 92 % în Grecia. Cel mai redus procent, de 52 %-59 %, se înregistrează în Polonia, Republica Cehă, Ungaria și Slovacia.

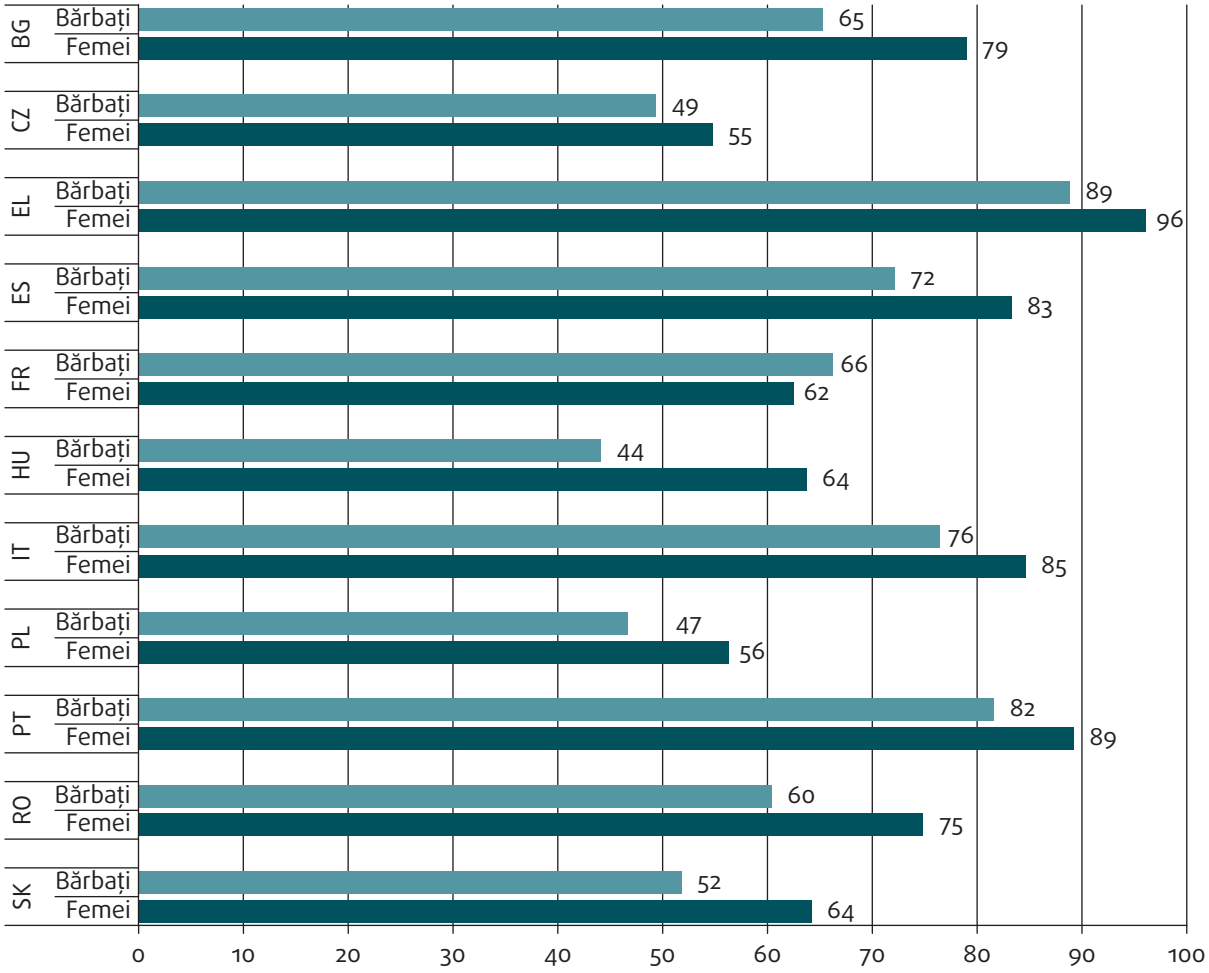
Cel mai redus decalaj dintre romi și persoanele de altă etnie se înregistrează în Portugalia, Grecia, Spania și Ungaria. În Republica Cehă, Slovacia și Polonia, romii au întrerupt școala înainte de vârsta de 16 ani de cinci până la șapte ori mai des decât persoanele de alte etnii, iar în Bulgaria, Italia și Franța diferența este ceva mai redusă, dar tot importantă.

Procentajul respondenților care fac parte din cea mai tânără grupă de vârstă, respectiv 16-24 de ani, și care și-au întrerupt studiile înainte de vârsta de 16 ani rămâne ridicat în toate statele membre, fiind de 86 % în Grecia, de 73 % în Portugalia, de 70 % în Italia și de 65 % în Bulgaria. Ponderea cea mai redusă se observă în Ungaria, Slovacia și Polonia, țări în care variază între 25 % și 35 %.

La examinarea diferențelor de gen, rezultatele arată că femeile rome prezintă o probabilitate mai mare decât bărbații romi să părăsească școala la o vârstă fragedă, exceptând Franța (figura 16), unde proporția bărbaților care părăsesc școala înainte de vârsta de 16 ani este ușor mai ridicată.

În medie, 62 % dintre bărbații romi și 72 % dintre femeile rome care au mers la școală și-au întrerupt studiile înainte să împlinească 16 ani. Ungaria a înregistrat cea mai pronunțată disparitate de gen, procentajul femeilor care abandonează școala înainte de vârsta de 16 ani fiind cu 20 de puncte procentuale mai ridicat decât cel al bărbaților. Cea mai redusă disparitate de gen s-a înregistrat în Republica Cehă și Franța, cu șase puncte procentuale sau mai puțin. Rezultatele sugerează că, în majoritatea statelor membre, prezența mai îndelungată în școală a romilor

Figura 16: Respondenții romi care au mers la școală, dar și-au întrerupt studiile înainte de vârsta de 16 ani, pe state membre ale UE și pe genuri

Întrebare: H1. La ce vârstă ați finalizat sau părăsit școala?
Notă: Grup de referință: toți respondenții romi cu vârsta de minimum 16 ani care au mers la școală.
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

mai tineri decât a grupelor de vârstă mai înaintată a fost însoțită și de o reducere a disparității de gen.

Majoritatea țărilor au înregistrat un progres și în privința ratei de abandon școlar timpuriu de către fete. După cum arată figura 17, proporția femeilor rome care au mers la școală, dar și-au întrerupt studiile înainte de vârsta de 16 ani a scăzut impresionant în Ungaria, de la 82 % în cazul celor de minimum 45 de ani la 33 % în cazul celor cu vârste între 16 și 24 de ani.

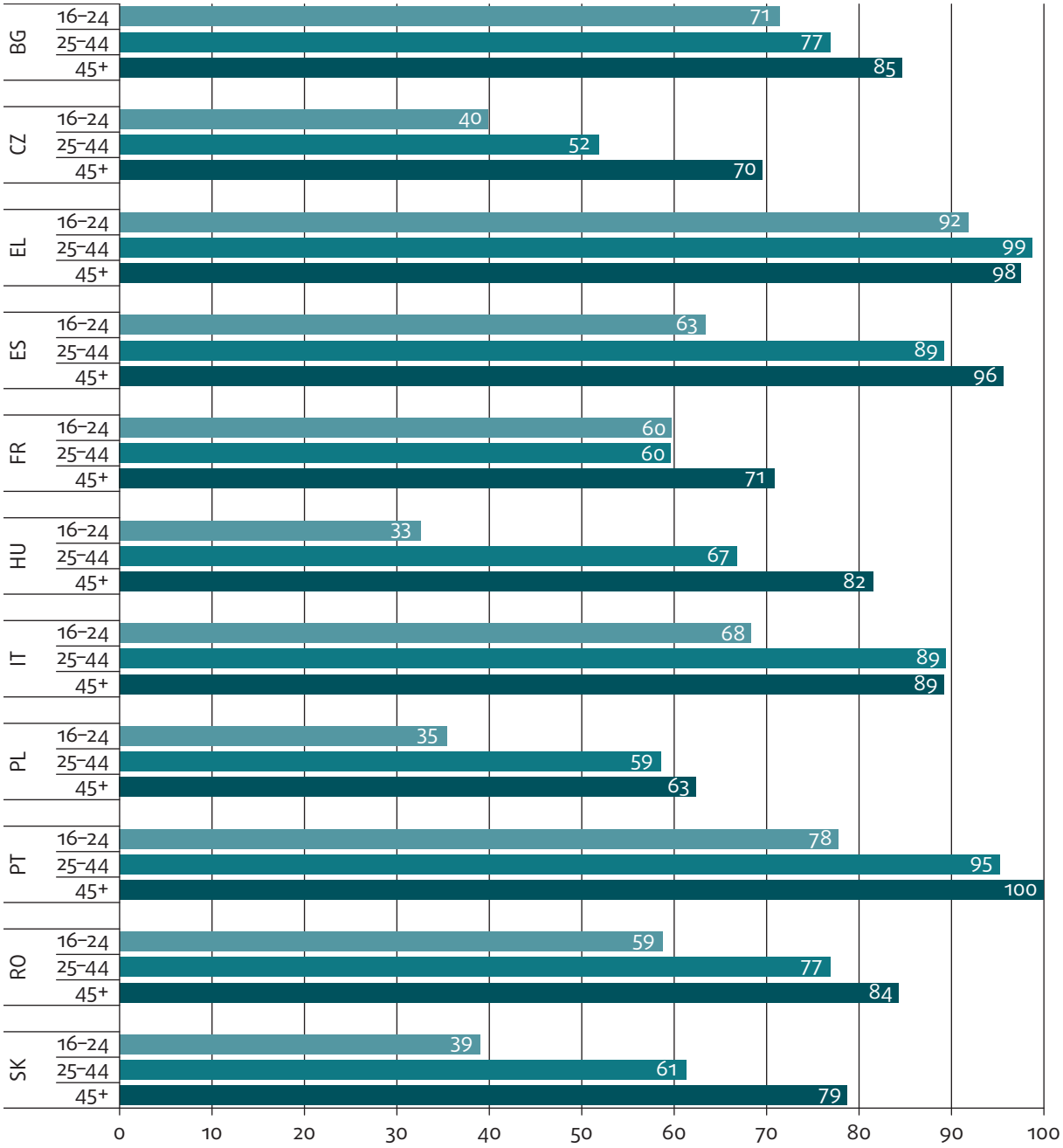
Acest progres merită menționat în mod deosebit. Implicațiile absenteismului școlar sunt relevante atât pentru fete, cât și pentru băieți, dar afectează fetele în mod disproporționat. Dacă fetele abandonează școala, șansele lor de a reuși în viață se reduc în mod dramatic, de aceea este important să se mențină ritmul îmbunătățirilor.

2.4. Absolvirea învățământului secundar superior

Absolvirea învățământului secundar superior poate avea o importanță esențială pe piața muncii și reprezintă o cerință minimă de accesare a învățământului terțiar. Conform câtorva sondaje specifice anumitor țări, șansele de angajare cresc incontestabil pentru persoanele care își finalizează studiile secundare. În cadrul unui studiu realizat în Ungaria în 2010, s-a constatat că o persoană de etnie romă care deține o calificare profesională are de 27 de ori mai multe șanse să obțină un loc de muncă cu normă întreagă decât o persoană care nu a absolvit școala primară, iar o persoană cu calificare liceală generală – de șapte ori mai multe șanse[52]. Deși pot exista diferențe de la o țară

[52] Mód, P. (2011); Messing, V., Brozovicova, K., Fabo, B. și Kahanec, M. (2012).

Figura 17: Femeile rome care au mers la școală, dar și-au întrerupt studiile înainte de vârsta de 16 ani, pe state membre ale UE și pe vârste (%)

Întrebare: H1. La ce vârstă ați finalizat sau părăsit școala?
Notă: Grup de referință: toate respondentele rome cu vârsta de minimum 16 ani care au mers la școală.
Sursă: Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011

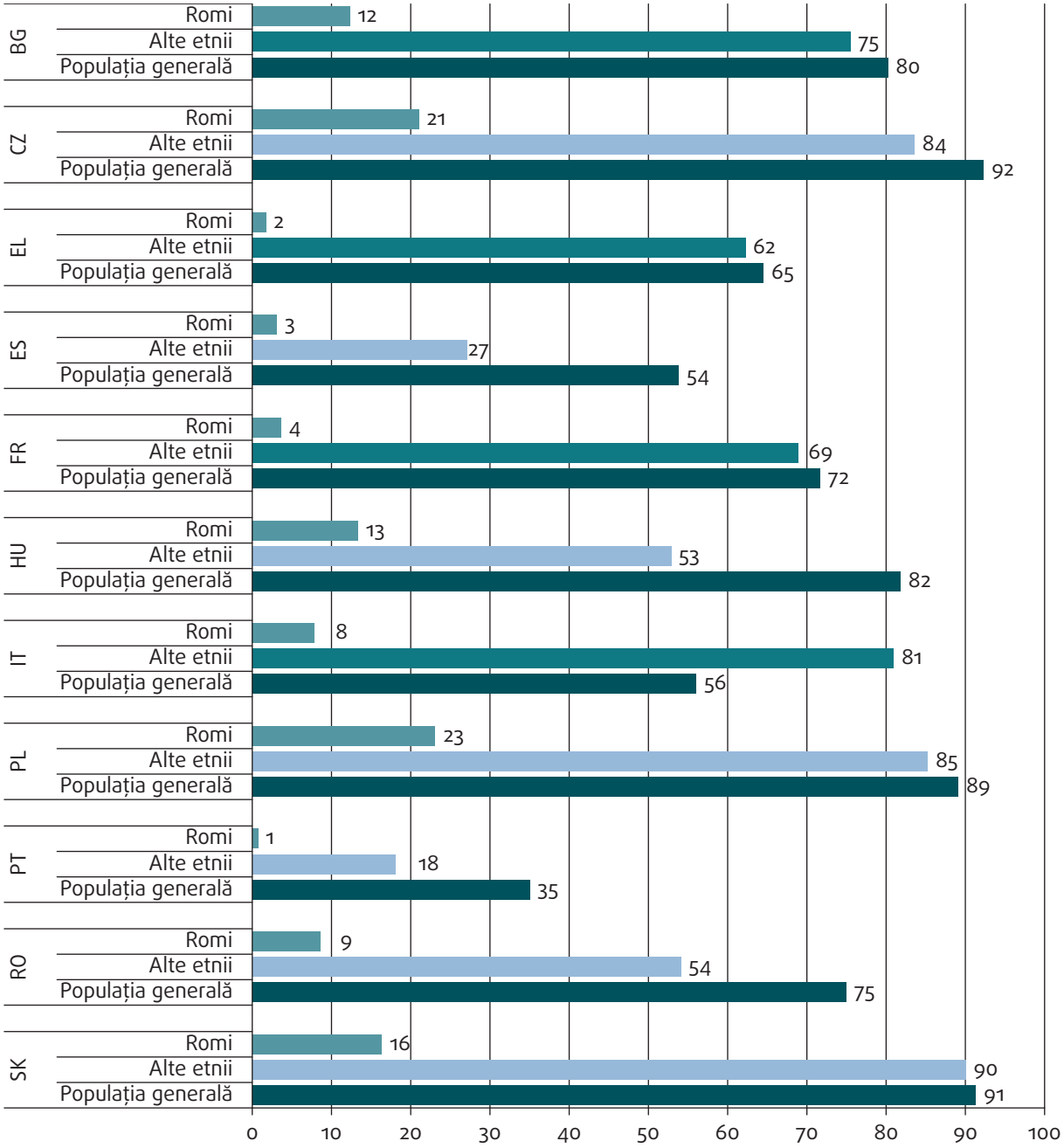
la alta, relația de bază dintre ocuparea durabilă a forței de muncă și absolvirea învățământului secundar este valabilă pentru toate țările. Numărul anilor necesari finalizării studiilor în învățământul secundar superior diferă de la un stat membru la altul. În majoritatea țărilor, învățământul secundar superior începe la vârsta la care se încheie învățământul obligatoriu. Astfel, pentru a absolvi o formă de învățământ secundar superior, tinerii din majoritatea țărilor trebuie să studieze și după atingerea vârstei maxime stabilite pentru învățământul obligatoriu[53]. Acesta poate fi unul din motivele pentru care există o diferență frapantă între proporția populației generale și cea a romilor care au absolvit învățământul secundar superior.

Rezultatele sondajului indică faptul că doar câțiva dintre romii cu vârste între 25 și 64 de ani au finalizat

[53] EACEA (2011).

învățământul secundar superior, spre deosebire de persoanele de alte etnii din imediata vecinătate, diferența fiind și mai pronunțată dacă se face comparație cu datele furnizate de Eurostat privind populația generală[54]. Rezultatele sondajului sunt doar parțial comparabile cu rezultatele Eurostat, care provin în mare parte din ancheta asupra forței de muncă, din cauza diferențelor privind metodologiile de eșantionare și întrebările adresate. Cu toate acestea, decalajul din cele 11 state membre incluse în sondajul FRA la nivelul populației generale Eurostat este extrem de mare: 73 % dintre persoanele cu vârste între 25 și 64 de ani

Figura 18: Romii, persoanele de alte etnii (sondajul FRA – membrii gospodăriei) și populația generală (Eurostat/ ancheta asupra forței de muncă, 2011) care au absolvit cel puțin o formă de învățământ secundar superior (profesional sau teoretic), pe state membre ale UE, în rândul persoanelor cu vârste cuprinse între 25 și 64 de ani (%)

Întrebare: *A12. Care este cel mai înalt nivel de educație pe care el/ea l-a obținut?*

Note: *Populația totală cu vârste între 25 și 64 de ani care a absolvit cel puțin o formă de învățământ secundar superior; date disponibile la: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00065. Grup de referință pentru Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA: toate persoanele cu vârste între 25 și 64 de ani din gospodăriile rome și de alte etnii incluse în sondaj.*

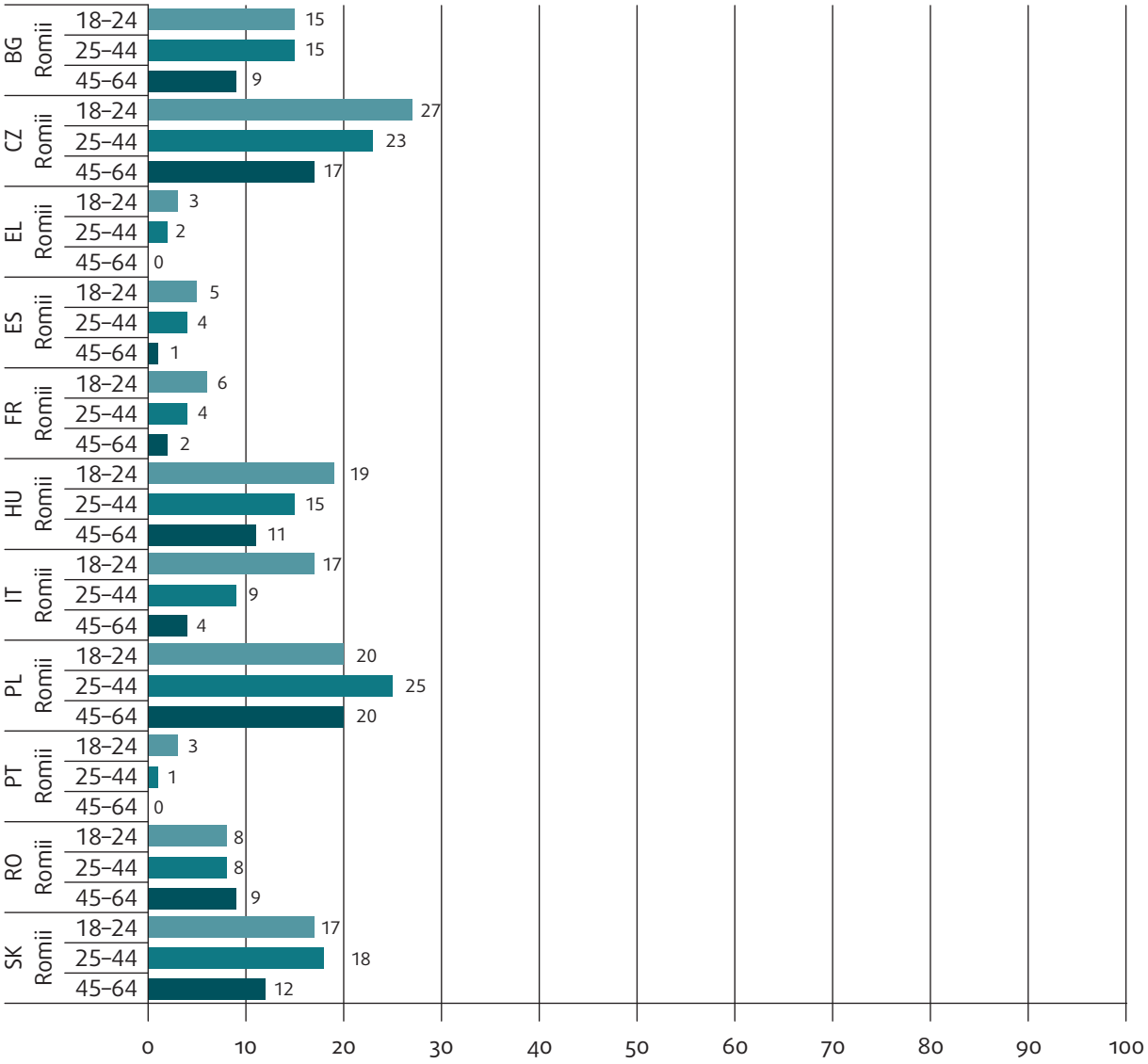
Surse: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011; Eurostat 2011*

[54] Eurostat (2013).

care fac parte din populația generală au absolvit cel puțin o formă de învățământ secundar, față de numai 10 % dintre romii incluși în sondajul FRA. După cum arată figura 18, cea mai ridicată pondere a romilor care au absolvit învățământul secundar superior se înregistrează în Polonia (23 %) și în Republica Cehă (21 %), iar cea mai redusă – în Portugalia (1 %), Grecia (2 %), Spania (3 %) și Franța (4 %). Modelul care se conturează indică faptul că, exceptând România, proporția romilor care absolvă învățământul secundar superior este relativ ridicată în țările din Europa Centrală și de Est – deși încă scăzută conform standardelor UE generale –, variind între 12 % în Bulgaria și 23 % în Polonia. Această proporție se menține sub 10 % și în statele membre din sud-vestul Uniunii. Însă chiar și în prima grupă, „succesul" relativ induce în eroare: decalajul dintre romi și persoanele de altă etnie este la fel de extins în majoritatea țărilor, fiind de 74 de puncte procentuale în Slovacia, de 73 în Italia, de 65 în Franța și de 63 în Republica Cehă și Bulgaria. Același decalaj este de 62 de puncte procentuale în Polonia și de 61 în Grecia. Numai în Ungaria, România, Spania și Portugalia, decalajul este sub 50 %, în mare parte din cauză că ratele de finalizare a învățământului secundar superior sunt mai reduse în cazul persoanelor care nu sunt de etnie romă și nu pentru că romii ar înregistra rezultate educaționale superioare.

Extinderea perioadei de școlarizare în majoritatea țărilor, fie prin începere de la o vârstă mai mică, precum în cazul învățământului preșcolar, fie prin prelungirea școlarizării peste vârsta de 16 ani, poate avea consecințe adverse în cazul romilor dacă participarea lor la educație nu se îmbunătățește prin

Figura 19: Romii (membrii gospodăriei) care au absolvit cel puțin învățământul secundar superior (profesional sau teoretic), pe state membre ale UE și pe vârste (%)

Întrebare: *A12. Care este cel mai înalt nivel de educație pe care el/ea l-a obținut?*
Notă: *Grup de referință: toate persoanele cu vârste între 18 și 64 de ani din gospodăriile rome și de alte etnii incluse în sondaj.*
Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

eliminarea barierelor structurale. Rolul părinților romi este important în sensul asigurării înscrierii la timp și prezenței copiilor la școală, dar ei necesită sprijinul activ și protejarea drepturilor lor de către autoritățile publice competente.

În majoritatea statelor membre ale UE, rezultatele indică o oarecare îmbunătățire a ratelor de absolvire a învățământului secundar superior de către generațiile mai tinere de romi (figura 19). Cea mai importantă îmbunătățire se observă în Italia, unde rata de absolvire în cazul grupei de vârstă 18-24 de ani este cu 13 puncte procentuale mai mare decât cea a grupei de 45-64 de ani. Republica Cehă și Ungaria au înregistrat, de asemenea, îmbunătățiri, cu o diferență a ratelor de absolvire între cele două grupe de vârstă de 10, respectiv opt puncte procentuale. Cercetările realizate de CEE-ONU în 2011 privind nivelul educațional, participarea pe piața forței de muncă și condițiile de trai ale tinerilor romi din Bulgaria, Ungaria și România au ajuns la o concluzie similară: generațiile mai tinere prezintă un nivel educațional mai ridicat[55].

În statele membre care prezintă cel mai scăzut procent de romi care și-au finalizat studiile în învățământul secundar superior, și anume Grecia, Spania, Franța și Portugalia, nu s-au observat diferențe între femei și bărbați. Disparitățile de gen sunt mai semnificative, variind între patru și șase puncte procentuale, în țările cu cele mai ridicate rate de absolvire a învățământului secundar superior.

2.5. Motivele nefrecventării școlii sau ale abandonului școlar timpuriu

Pentru a identifica posibilele motive ale nefrecventării școlii, în cadrul sondajului respondenții au fost întrebați de ce au încetat să mai meargă la școală sau de ce nu au fost niciodată la școală. Respondenții au avut posibilitatea de a alege maximum trei răspunsuri diferite dintr-o listă de douăsprezece. Printre răspunsurile posibile s-au numărat motive financiare, precum nevoia de a munci și costul educației, având în vedere că gospodăriile suportă costuri asociate. Alte răspunsuri reflectă motive circumstanțiale, precum boala, distanța lungă față de școală, căsătoria și nașterea unui copil sau lipsa actelor, precum și motive legate de aspirații, precum performanțele scăzute la școală sau convingerea atingerii unui nivelul educațional suficient. În sfârșit, există motive legate de mediul educațional, care poate fi, de exemplu, ostil. Migrația și necesitatea de a ajuta în gospodărie sau la afacerea familiei nu s-au numărat printre categoriile de răspuns definite, ci intră în categoria „altele", acest răspuns fiind selectat cel mai frecvent în Portugalia, Italia, Spania și Franța.

Tabelul 1 prezintă cele trei motive selectate cel mai frecvent de respondenții romi. Motivele respective au avut legătură cu nivelul scăzut al aspirațiilor, precum concepția respondentului/respondentei că este suficient de educat(ă), sau cu încadrarea în muncă, respondentul/respondenta fiind nevoit(ă) să lucreze pentru a avea un venit sau angajându-se. Al doilea grup de motive are, de fapt, legătură cu sărăcia, întrucât sugerează că educația este pur și simplu prea scumpă pentru o proporție semnificativă a respondenților. Având în vedere că motivele părăsirii școlii pentru încadrarea în muncă reprezintă doar o altă dimensiune a sărăciei, aceasta se distinge ca motiv principal al abandonului școlar.

Două opțiuni – „s-a considerat că sunt suficient de educat(ă)" și „am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă" au fost selectate mai frecvent în toate țările, indicând faptul că respondenții par să considere nivelul educațional atins ca fiind suficient pentru locurile de muncă pe care le pot obține. Rezultatele nu ne pot furniza indicații privind natura acestor locuri de muncă, dar este rezonabil să se presupună că necesită forță de muncă slab calificată. Această situație ar putea reflecta faptul că necesitatea de a găsi un loc de muncă pentru a răspunde unor nevoi imediate apare deja la un nivel educațional mai redus, ceea ce restrânge oportunitățile de îmbunătățire a poziției pe piața muncii prin prelungirea perioadei de studii.

Rezultatele evidențiază o serie de tipare regionale clare. România a înregistrat cele mai ridicate punctaje la motivele legate de sărăcie (costurile asociate educației), acest motiv distingându-se printre primele trei categorii și în Bulgaria, Grecia, Ungaria și Slovacia. Alegerea între educație și venituri se reflectă și în opțiunea „necesității de a găsi un loc de muncă", sărăcia reprezentând, din nou, un factor major care determină romii să părăsească școala. Însă abandonarea școlii în favoarea obținerii unui venit „contraatacă" pe termen lung, întrucât reduce viitoarele oportunități de generare a veniturilor și condamnă efectiv romii la un cerc al sărăciei care se autoperpetuează. Există un risc real ca oamenii să extrapoleze această experiență, proiectând-o asupra așteptărilor, deoarece percep acest cerc vicios ca fiind singura abordare realistă, ceea ce poate explica, cel puțin în parte, aspirațiile lor educaționale reduse.

Pe de altă parte, în țările din Europa de Vest motivele financiare înregistrează un punctaj oarecum mai scăzut. Categoria „Alte motive" se evidențiază în mod clar. Din nou, datele nu permit detalierea acestor motive, care ar putea consta în mobilitate geografică sau în migrație, ambele situații făcând dificilă frecventarea școlii după

[55] Cekota, J., Trentini, C., Cekota, J. și Trentini, C. (2011).

Tabelul 1: Principalele trei motive menționate de respondenții romi cu vârsta de 16 ani și peste pentru părăsirea școlii, pe state membre ale UE (%, pe baza tuturor răspunsurilor)

Bulgaria (n=1 274)	**%**	**Republica Cehă (n=1 565)**	**%**
S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	30	S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	25
Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	24	M-am descurcat slab la școală, am picat examenul de admitere	19
Costurile educației prea mari	19	Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	19
Ungaria (n=1 540)	**%**	**România (n=1 191)**	**%**
Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	30	Costurile educației prea mari	36
S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	24	Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	18
Costurile educației prea mari	11	S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	17
Slovacia (n=1 662)	**%**	**Grecia (n=1 588)**	**%**
S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	30	Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	34
Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	20	Costurile educației prea mari	14
Costurile educației prea mari	14	S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	13
Polonia (n=833)	**%**	**Spania (n=1 101)**	
Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	22	Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	40
S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	21	S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	21
Căsătorie, sarcină sau nașterea copilului	15	Alte motive	18
Portugalia (n=1 214)	**%**	**Italia (n=656)**	**%**
Alte motive	40	Alte motive	29
S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	19	Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	25
Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	12	S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	13
Franța (n=795)	**%**		
Alte motive	29		
S-a considerat că sunt suficient de educat(ă)	24		
Am avut nevoie să lucrez pentru venit/am găsit un loc de muncă	15		

Întrebare: *H2. De ce ați încetat școala? De ce nu ați mers niciodată la școală?*
Note: *n= Numărul de răspunsuri. Grup de referință: toți respondenții romi cu vârsta de 16 ani și peste. Respondenților li s-a solicitat să furnizeze maximum trei răspunsuri.*
Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

vârsta de școlarizare obligatorie, sau în obligația socială a tinerelor și a fetițelor de a rămâne acasă pentru a ajuta în gospodărie[56]. Analiza disparităților de gen ar susține această ipoteză, întrucât femeile rome au invocat „alte motive" într-o proporție mai mare decât bărbații (o diferență de 10-20 de puncte procentuale) în Portugalia, Italia, Franța și Spania.

Rezultatele au indicat, de asemenea, o anumită influență a căsătoriilor timpurii asupra ratelor de abandon școlar înregistrate de romi. Respondenții, cu excepția celor din Polonia, nu au inclus căsătoria timpurie și nașterea copiilor printre cele mai relevante trei motive ale abandonului școlar. În Bulgaria, Ungaria și Polonia, 10 %-15 % dintre răspunsuri au menționat căsătoria sau apariția unui copil, iar în Republica Cehă, România, Slovacia, Grecia și Spania aceste motive au fost menționate în 7 %-8 % dintre răspunsuri. În celelalte țări, mai puțin de 5 % dintre răspunsuri au făcut referire la căsătorie și naștere.

Influența căsătoriei timpurii asupra ratei de părăsire timpurie a școlii este complexă și are legătură cu multitudinea responsabilităților privind gospodăria și obligațiile familiale. Acest factor trebuie examinat prin prisma genului, deoarece consecințele căsătoriei timpurii asupra educației și asupra altor aspecte nu sunt aceleași pentru bărbați și pentru femei. Analizând rezultatele sondajului din perspectiva distribuției pe genuri a motivelor de abandon școlar, se susține ipoteza conform căreia căsătoriile timpurii reprezintă un factor important. Mai multe femei decât bărbați au menționat căsătoria și nașterea unui copil ca motiv al întreruperii educației, în special în țările din Europa Centrală și de Est. Cu toate acestea, chiar și în țările respective, căsătoria și maternitatea nu ocupă un loc important pe lista motivelor întreruperii educației de către femei, fiind precedate de „convingerea că este suficient de educată", „necesitatea de a munci" și „costul ridicat al educației". Excepție fac Ungaria și Polonia. În Ungaria, femeile au selectat căsătoria și maternitatea ca al treilea pe lista celor mai frecvente motive, 16 % dintre acestea menționând acest răspuns. În Polonia, căsătoria și maternitatea reprezintă cel mai important motiv, 21 % dintre femei selectând această opțiune.

Doar câțiva respondenți au selectat problemele de limbă sau nereușita școlară ca motive de întrerupere a școlii. Numai în Grecia, o mică parte (4 %) a respondenților romi au invocat motivul „probleme de limbă". O parte dintre respondenții din Republica Cehă (19 %), Slovacia (13 %) și Ungaria (10 %) au menționat nereușita școlară ca motiv de întrerupere a școlii, însă în alte țări proporția acestor răspunsuri a fost mai mică de 10 %. „Mediul educațional ostil" și „preocupările legate de siguranță" au fost menționate în Grecia, Republica Cehă, Polonia și Franța, unde 8 %, 5 %, 4 % și, respectiv, 4 % dintre respondenți au invocat aceste aspecte ca motive ale întreruperii școlii.

[56] A se vedea, de exemplu, Comisia Europeană (2003).

3

Egalitatea de tratament în educație: segregarea etnică și percepția discriminării

Modul în care sunt tratați copiii și tinerii la școală reprezintă un factor important care poate să influențeze rezultatele la învățătură. Tratamentul diferențiat al romilor și al persoanelor de alte etnii influențează frecvența școlară, nivelul de educație atins și disparitățile de gen observate și variază de la hărțuire rasială sau ostilitate manifestată de părinții și cadrele didactice care nu sunt de etnie romă până la practici care conduc la o segregare de facto, respectiv școli sau clase diferite.

Numeroase lucrări din literatura de factură academică sau politică arată că separarea copiilor care aparțin grupurilor etnice minoritare în școli sau clase distincte și/sau separate reprezintă o practică discriminatorie, care poate avea consecințe negative considerabile în ceea ce privește dezvoltarea mentală și psihică a acestora, precum și în ceea ce privește performanțele școlare și oportunitățile în carieră. În cauza emblematică Brown/Board of Education (Comisia pentru educație) din 1954, Curtea Supremă a Statelor Unite ale Americii a hotărât în unanimitate că „centrele de educație separate sunt în mod intrinsec inegale". În Europa, mai multe surse de date[57] referitoare la rezultatele școlare ale copiilor aparținând minorităților etnice au indicat că segregarea privează elevii de o educație de calitate și de oportunitatea de a obține o calificare valoroasă, comparativ cu colegii lor care studiază în medii integrate. Literatura de cercetare cu privire la educația romilor a analizat amploarea segregării etnico-sociale și consecințele negative ale acesteia. De exemplu, în Ungaria „indicele standard al segregării arată că segregarea etnică a crescut de mai mult de două ori [din anii 1980] în zonele în care există mai mult de o singură școală"[58]. În alte țări post-comuniste, introducerea dreptului părinților de a alege o anumită școală a intensificat concentrarea romilor în anumite instituții de învățământ și fenomenul „exodului elevilor de rasă albă" din școlile în care proporția romilor atinge un anumit prag[59].

Instituțiile de învățământ segregate de calitate inferioară nu trebuie confundate cu școlile temporare „de tranziție" din Spania, de exemplu, care sunt concepute ca instituții dedicate eliminării diferențelor, având scopul clar de a aduce copiii care provin din familii dezavantajate la nivelul educațional general. Spre deosebire de acestea, școlile în care există în mod constant procente mari de copii aparținând grupurilor etnice minoritare se caracterizează de obicei printr-o infrastructură necorespunzătoare, cadre didactice dezinteresate și o calitate precară a educației oferite. Cercetările arată că aceste instituții pot să contribuie la limitarea aspirațiilor de carieră în rândul elevilor romi și să reducă șansele acestora de a-și continua studiile[60]. Există puține studii care se referă la diferențele în ceea ce privește performanța, opțiunea continuării studiilor și aspirațiile de carieră între romii care studiază în școli segregate și cei care studiază în școli integrate. Aceste studii demonstrează dezavantajele educației segregate[61]. Mai multe litigii, în care Chance for Children

[57] Programul internațional pentru evaluarea elevilor (*Programme for International Student Assessment* – PISA); Integrarea celei de a doua generații europene (TIES); proiectul „Diferențe etnice în domeniul educației și perspective divergente pentru tineretul urban într-o Europă extinsă" (Ethnic Differences in Education and Diverging Prospects for Urban Youth in an Enlarged Europe – EDUMIGROM); proiectul „La marginile Comunității Europene" (*On the Margins of the European Community* – EUMargins) (2011).

[58] Kertesi, G. și Kézdi, G. (2013).

[59] Messing, V. (2013).

[60] Szalai, J. și Schiff, C. (2014); Fondul de educație pentru romi (2012b).

[61] Kézdi, G. și Surányi, É. (2009); Fondul de educație pentru romi (2011).

Foundation (CFCF) din Ungaria[62] a reprezentat părinți de etnie romă și a avut câștig de cauză, demonstrează că municipalitățile care administrează școlile nu au luat măsuri eficace împotriva segregării, care este interzisă prin lege.

În unele cazuri, la această discriminare se adaugă îndrumarea copiilor romi către școli speciale pentru persoane cu dizabilitate mentală. O serie de studii demonstrează că direcționarea nejustificată a copiilor romi către aceste instituții de învățământ a condus la o suprareprezentare a romilor în învățământul pentru nevoi speciale, în principal în țările post-comuniste. Existența și gravitatea acestei probleme sunt evidențiate, pe lângă studiile academice, și de litigiile în instanță: de exemplu, în cazul de segregare de la școala din Ostrava, CEDO s-a pronunțat împotriva Republicii Cehe și în favoarea unui număr de 18 romi. CEDO a considerat că separarea copiilor de etnie romă în medii educaționale diferite, cu standarde necorespunzătoare, reprezintă o discriminare. În cauza D.H. și alții/Republica Cehă, curtea a folosit date statistice care indică plasarea disproporționată a copiilor romi în școli destinate persoanelor cu dizabilitate mentală pentru a demonstra că astfel de măsuri încalcă articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului[63]. În cauza *Oršuš și alții/Croația*, curtea a hotărât că plasarea copiilor romi în clase speciale – chiar și pentru o perioadă așa-zis limitată – reprezintă discriminare în educație. De asemenea, în cauza *Sampanis și alții/Grecia*, CEDO a susținut că plasarea copiilor de etnie romă în clase speciale, amplasate într-o anexă a clădirii principale a școlii, reprezintă discriminare[64].

Există numeroase mecanisme interconectate care pot conduce la segregarea elevilor romi. La nivelul învățământului primar, segregarea este cel mai frecvent rezultatul fenomenelor neintenționate de „exod al elevilor de rasă albă", care cu timpul transformă o școală mixtă într-o școală segregată. Aceasta este cea mai frecventă cauză a apariției școlilor segregate pentru elevi de etnie romă din țările Europei Centrale. Deși alegerile făcute de părinți pot fi influențate și de prejudecăți, calitatea precară, nivelul scăzut al aspirațiilor și modelele comportamentale asociate claselor în care predomină elevii romi au de asemenea un rol în decizia părinților de a-și transfera copiii la școli diferite, chiar dacă acestea sunt situate la o distanță mai mare. Pentru a contracara în mod durabil fenomenul „exodului elevilor de rasă albă" este necesară abordarea tuturor factorilor implicați în acest proces decizional complex.

Direcționarea elevilor către instituții de învățământ separate sau către clase separate în funcție de nivelul lor de „maturitate" poate contribui, de asemenea, la segregarea persoanelor care nu sunt de etnie romă de cele de etnie romă încă de la o vârstă foarte timpurie, de multe ori în primii ani de școală primară. La nivelul învățământului secundar, segregarea poate fi consecința mai multor factori interconectați, printre care performanțele inferioare, preferința pentru formarea vocațională și așteptările scăzute ale cadrelor didactice[65].

Procedurile de testare reprezintă un alt mecanism care poate contribui la fenomenul segregării. Cercetările efectuate de Fondul de educație pentru romi în Republica Cehă, Ungaria, Serbia și Slovacia au arătat că procedurile de testare aplicate pentru a stabili maturitatea școlară și dificultățile de învățare înainte de înscrierea în școala primară conțin prejudecăți culturale și pot contribui la segregarea copiilor romi în școli sau clase speciale[66]. Educația „pentru nevoi speciale" presupune o programă școlară mai restrânsă și posibilități reduse sau inexistente de continuare a studiilor ulterior ciclului primar. Fondul de educație pentru romi subliniază că „în întreaga regiune, prezența romilor în instituțiile de educație specială este disproporționată în țările studiate, aceștia reprezentând o majoritate a elevilor în școlile practice în Republica Cehă, între 20 și 90 % dintre copiii din sistemul de educație pentru nevoi speciale în Ungaria [...] și aproximativ 60 % dintre copiii din sistemul de educație primară și secundară pentru nevoi speciale în Slovacia"[67].

În acest capitol vor fi analizate segregarea școlilor, frecvența în cadrul educației segregate pentru nevoi speciale și experiențele referitoare la discriminare. Respondenților sondajului efectuat de FRA le-au fost adresate o serie de întrebări referitoare la segregare și discriminare în contextul educației: dacă în clasa în care erau înscriși copiii din gospodăria respectivă exista o majoritate de copii romi sau nu, dacă au fost vreodată copiii din gospodăria respectivă înscriși la o școală sau clasă specială constituită în principal pentru romi, dacă aceștia au trecut prin experiențe datorate discriminării din partea personalului unei școli sau unui program de instruire în ultimele 12 luni și dacă au raportat ultimul incident de discriminare cu care s-au confruntat.

62 Pentru cauzele individuale reprezentate de Chance for Children Foundation (CFCF), a se vedea: http://cfcf.hu/en/projects/litigation-cases.html.

63 CEDO, D.H. și alții/Republica Cehă.

64 CEDO, *Sampanis și alții/Grecia*, 5 iunie 2008.

65 On educational aspirations of Roma children, teachers' expectations, and mechanisms and consequences of segregation (Despre aspirațiile educaționale ale copiilor romi, așteptările cadrelor didactice și mecanismele și consecințele segregării), Szalai, J. și Schiff, C. (2014); cu privire la fenomenul dublei segregări, a se vedea și Brüggemann, C. (2012).

66 Fondul de educație pentru romi (2012a).

67 *Ibid.*, p. 95.

3.1. Segregarea în școlile obișnuite

Copiii romi frecventează în general fie o școală la care merg mai ales copii de etnie romă, fie o clasă compusă mai ales din romi, dar aflată într-o școală considerată a fi integrată. În cadrul sondajului, respondenții au fost întrebați despre originea etnică a colegilor de clasă ai copiilor lor, aceste informații putând oferi un indicator general cu privire la componența etnică a clasei. Având în vedere că sondajul a vizat zone în care densitatea populației rome depășește media la nivel de țară, probabil că răspunsurile indică o proporție mai mare de copii romi care frecventează școala.

Rezultatele indică trei grupuri de țări: țări în care copii romi sunt înscriși la școli sau în clase unde toți sau mulți dintre colegii lor sunt, de asemenea, romi; țări în care copii romi sunt înscriși în clase în care există un amestec echilibrat de etnii; și țări unde în clasa lor există un număr mic sau inexistent de colegi de etnie romă. Primul grup include Slovacia și Ungaria, unde 58 %, respectiv 45 % dintre copii sunt înscriși în clase în care toți sau majoritatea elevilor sunt romi (figura 20). Bulgaria și Spania formează cel de al doilea grup, aproximativ 60 % dintre copiii romi fiind înscriși în clase în care există mai multe etnii, în timp ce în Republica Cehă, Franța, Italia, Portugalia și Polonia peste 50 % dintre copiii romi sunt înscriși în clase în care există puțini sau nu există deloc colegi de etnie romă. Mai puțin de 10 % dintre copiii romi sunt înscriși în clase segregate în Spania, Italia, Portugalia și Polonia. Aproximativ 90 % dintre copiii romi din Polonia sunt înscriși în clase în care majoritatea elevilor nu sunt de etnie romă, acest procent fiind de 60 % în Portugalia și de aproximativ 50 % în Republica Cehă, Italia și Franța. Conform răspunsurilor date de respondenții din cadrul gospodăriilor, aproximativ o treime dintre copiii romi din Grecia sunt înscriși la școli sau în clase unde majoritatea colegilor sunt romi, iar un sfert dintre copiii romi sunt înscriși în clase mixte.

Datele referitoare la școlile sau clasele în care învață copii care nu sunt de etnie romă și care locuiesc în imediata vecinătate arată că în majoritate țărilor există un mediu școlar omogen din punct de vedere etnic: în Polonia (96 %), Grecia (91 %) și Italia (85 %), copiii care nu sunt de etnie romă învață în clase în care nu sunt prezenți sau sunt prezenți foarte puțini copii romi. În Republica Cehă (78 %), în Slovacia (76 %) și în Portugalia (77 %), peste 75 % dintre copiii care nu sunt de etnie romă învață în clase în care nu sunt prezenți sau sunt prezenți puțini copii romi. În aceste țări, copiii care nu sunt de etnie romă și care locuiesc în imediata vecinătate a romilor incluși în sondaj se pare că nu frecventează aceleași școli sau aceleași clase. În Spania, Bulgaria, Ungaria și România, între 32 % și 49 % dintre copiii de alte etnii care locuiesc în proximitatea romilor au afirmat că învață în clase mixte din punct de vedere etnic. Franța nu a fost inclusă în această analiză deoarece compararea copiilor din cadrul populațiilor mobile cu cei din cadrul populațiilor sedentare de altă etnie din vecinătate ar putea conduce la rezultate înșelătoare.

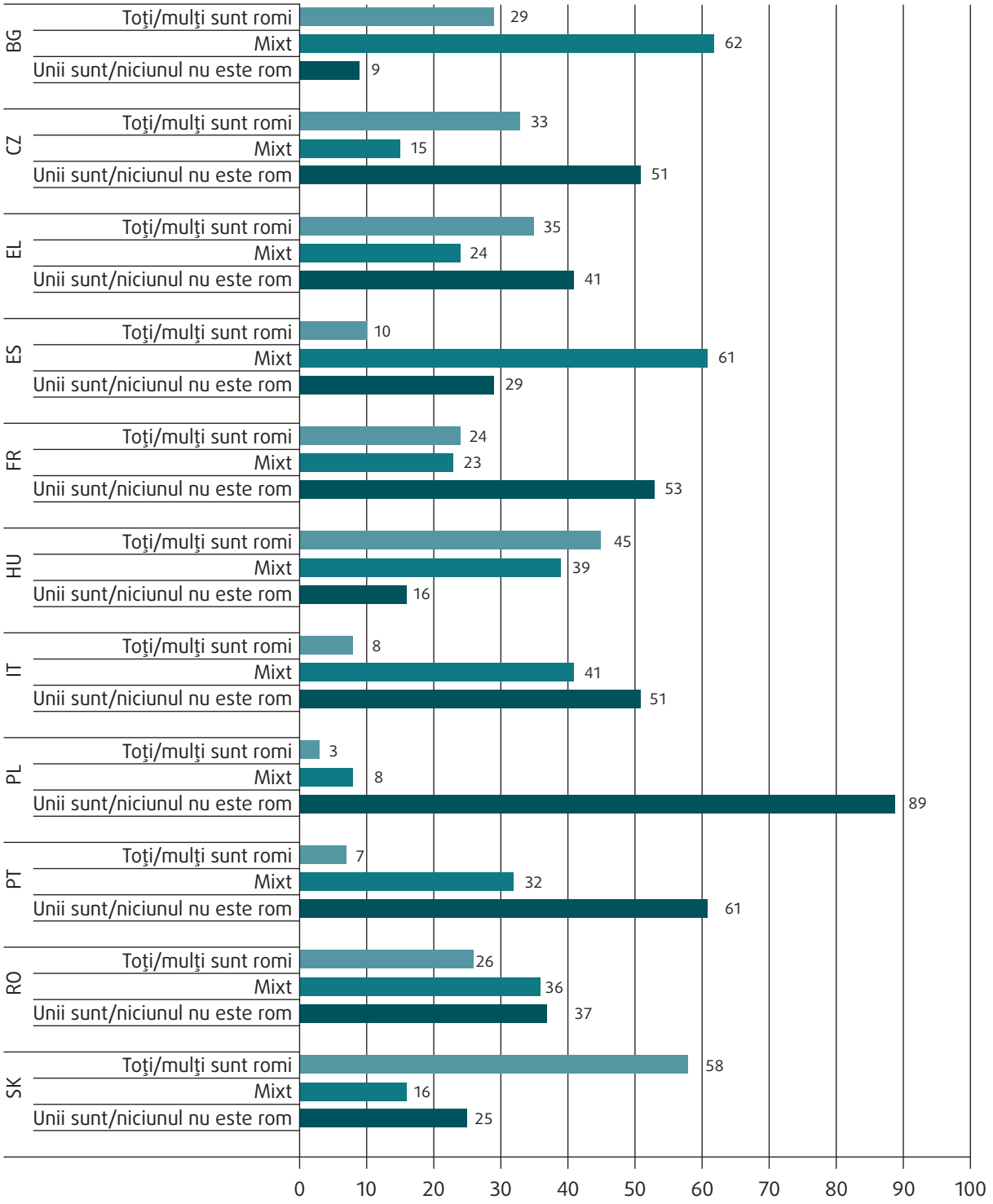
În anumite țări, frecventarea unor școli sau clase segregate sau mixte poate fi strâns legată de situația socioeconomică a gospodăriei. Astfel, în Republica Cehă, Ungaria și Grecia, probabilitatea frecventării unor clase sau școli segregate de către copiii din gospodăriile „expuse riscului de sărăcie", adică cele în care venitul pe adult-echivalent se situează sub 60 % din mediana veniturilor disponibile pe adult-echivalent la nivel național, este mai mare în rândul romilor decât în rândul copiilor de alte etnii.

3.2. Segregarea rezidențială și educațională

Concentrarea romilor în anumite zone rezidențiale poate fi, de asemenea, un factor care favorizează segregarea în școli. Copiii învață de obicei în școli situate în apropierea locuințelor lor, prin urmare componența etnică a claselor va reflecta cel mai probabil componența etnică a cartierului. Rezultatele sondajului arată o mai mare probabilitate a înscrierii copiilor romi care locuiesc în cartiere cu o proporție ridicată a gospodăriilor rome la școli cu o proporție ridicată de copii romi în Bulgaria, Republica Cehă, Ungaria, România și Slovacia. În Slovacia, Ungaria și Republica Cehă, 65 %, 59 % și, respectiv, 40 % dintre copiii romi care locuiesc în cartiere în care populația majoritară este de etnie romă învață la o școală în care toți sau mulți dintre colegii lor de clasă sunt, de asemenea, romi (figura 21).

Deși este de așteptat ca segregarea la nivel rezidențial să se reflecte în segregare la nivel educațional, este surprinzător că, potrivit constatărilor sondajului, reversul nu este întotdeauna valabil: traiul într-un mediu care nu este segregat nu conduce întotdeauna la un învățământ integrat. Proporția romilor care locuiesc în zone mixte și învață în instituții segregate este mai mică decât în cazul celor care locuiesc în zone segregate, însă se situează totuși la un nivel ridicat. În Slovacia, de exemplu, proporția romilor care învață în școli unde toți sau mulți elevi sunt romi scade de la 65 % în cazul celor care locuiesc în zone segregate la 45 % în cazul celor care trăiesc în cartiere cu o componență etnică mixtă și la 27 % în cazul celor din cartiere locuite în principal de populația majoritară; în Ungaria procentele sunt de 59 %, 34 % și 6 %, în timp ce în Republica Cehă se ajunge la 40 %, 27 % și 15 %. Aceste cifre arată că există totuși riscul ca elevii romi care locuiesc în cartiere mixte sau în care populația majoritară nu este de etnie romă să învețe în clase în care toți sau mulți dintre elevi să fie romi. Prin urmare,

Figura 20: Componența etnică a claselor în care sunt înscriși copii romi, pe state membre ale UE (%)

Întrebare: *B12. Care este/era originea etnică a colegilor lui/ei în școală sau grădiniță?*

Note: *Informațiile despre originea etnică a colegilor de clasă ai copiilor (romi și de altă etnie) sunt utilizate ca indicator general al componenței etnice a claselor. Având în vedere că metodologia de eșantionare vizează zone în care populația romă are o densitate mai mare decât media la nivel de țară, este de așteptat ca răspunsurile să reflecte o proporție mai mare de copii romi într-o școală/grădiniță. Trebuie menționat, de asemenea, că proporția copiilor de etnie romă înscriși în clase segregate este mai mică în noile state membre ale UE, conform rezultatelor PNUD. Metodologiile utilizate ar putea explica diferențele dintre cele două sondaje: în cadrul sondajului FRA, au fost oferite informații cu privire la toți copiii din gospodărie de către un respondent selectat aleatoriu din cadrul gospodăriei, în timp ce în cadrul sondajului PNUD întrebările au fost adresate principalului îngrijitor al copilului. Grup de referință: toți copii din cadrul gospodăriilor rome și de alte etnii incluse în sondaj, cu vârsta de până la 15 ani, care frecventează sau au frecventat școala.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

eliminarea segregării rezidențiale îmbunătățește șansele de eliminare a segregării școlare, dar în sine nu este suficientă pentru combaterea segregării de facto.

Polonia pare să reprezinte un caz separat, deoarece există foarte puțini copii romi în școli sau clase segregate, indiferent de cartierul în care locuiesc. Acest lucru se poate explica prin scăderea dimensiunii comunității rome în ultimii ani.

3.3. Segregarea în școli și clase speciale pentru romi

În cadrul sondajului, respondenții romi au fost întrebați și dacă au frecventat școli sau clase speciale constituite în principal pentru romi, fie chiar și pentru o perioadă scurtă. Deși sondajul nu poate să evalueze calitatea programei predate în aceste centre de învățământ separate, există cercetări ample care arată că deseori aceste clase sau școli speciale au o infrastructură și o calitate a predării sub nivelul standard[68]. De exemplu, se relatează că programa diferită după care învață copiii romi în școlile „practice" din Republica Cehă ar fi sub nivelul standard[69].

Sintagma „școală sau clasă specială" utilizată în sondaj vizează o varietate largă de contexte din toate statele membre: sunt incluse școlile speciale pentru copii cu handicap, școlile sau clasele ajutătoare sau pentru nevoi speciale, iar în Franța sunt incluse și școlile mobile pentru copiii persoanelor identificate ca *gens du voyage*. Sondajul a încercat să traducă sintagma „*special school or class*" respectând în cea mai mare măsură posibilă termenii utilizați la nivel național, pentru a surprinde diferitele contexte și a păstra în același timp comparabilitatea datelor. Sondajul PNUD realizat în paralel cu sondajul FRA a adoptat o interpretare oarecum diferită a termenului de școală specială și, prin urmare, constatările celor două sondaje pot fi divergente într-o anumită măsură.

În acest capitol se susține că, în mai multe țări, în special în cele din Europa Centrală și de Est, numărul disproporționat de mare de elevi romi aflați în școli speciale ar putea fi rezultatul unor practici discriminatorii. În urma cercetărilor și acțiunilor în instanță din aceste țări, s-a constatat că la începutul școlarizării se aplică proceduri de testare părtinitoare din punct de vedere cultural, că există fenomenul îndrumării nejustificate a copiilor romi către școli speciale pentru copii cu handicap psihic, precum și că există practici neoficiale care susțin avantajele existenței școlilor speciale pentru copiii romi[70]. Această secțiune va analiza experiențele actuale și anterioare avute de romi în școlile speciale segregate din punct de vedere etnic.

Plasarea în unele dintre aceste instituții poate fi concepută explicit pentru a le permite copiilor să îi ajungă din urmă pe ceilalți și să se pregătească pentru transferul la o școală obișnuită. În acest sens, este necesar ca deciziile cu privire la plasare să fie bine justificate și revizuite în mod sistematic. În aceste instituții, calificările cadrelor didactice, infrastructura și raportul dintre numărul de elevi și numărul de cadre didactice ar trebui să fie mai bune comparativ cu școlile obișnuite, iar personalul acestor instituții ar trebui să beneficieze de stimulente clare pentru a-i pregăti pe copii să treacă în cel mai scurt timp la o școală obișnuită. Cu toate acestea, există dovezi care arată că, în practică, romii și alți copii alocați în „școlile speciale" rămân acolo.

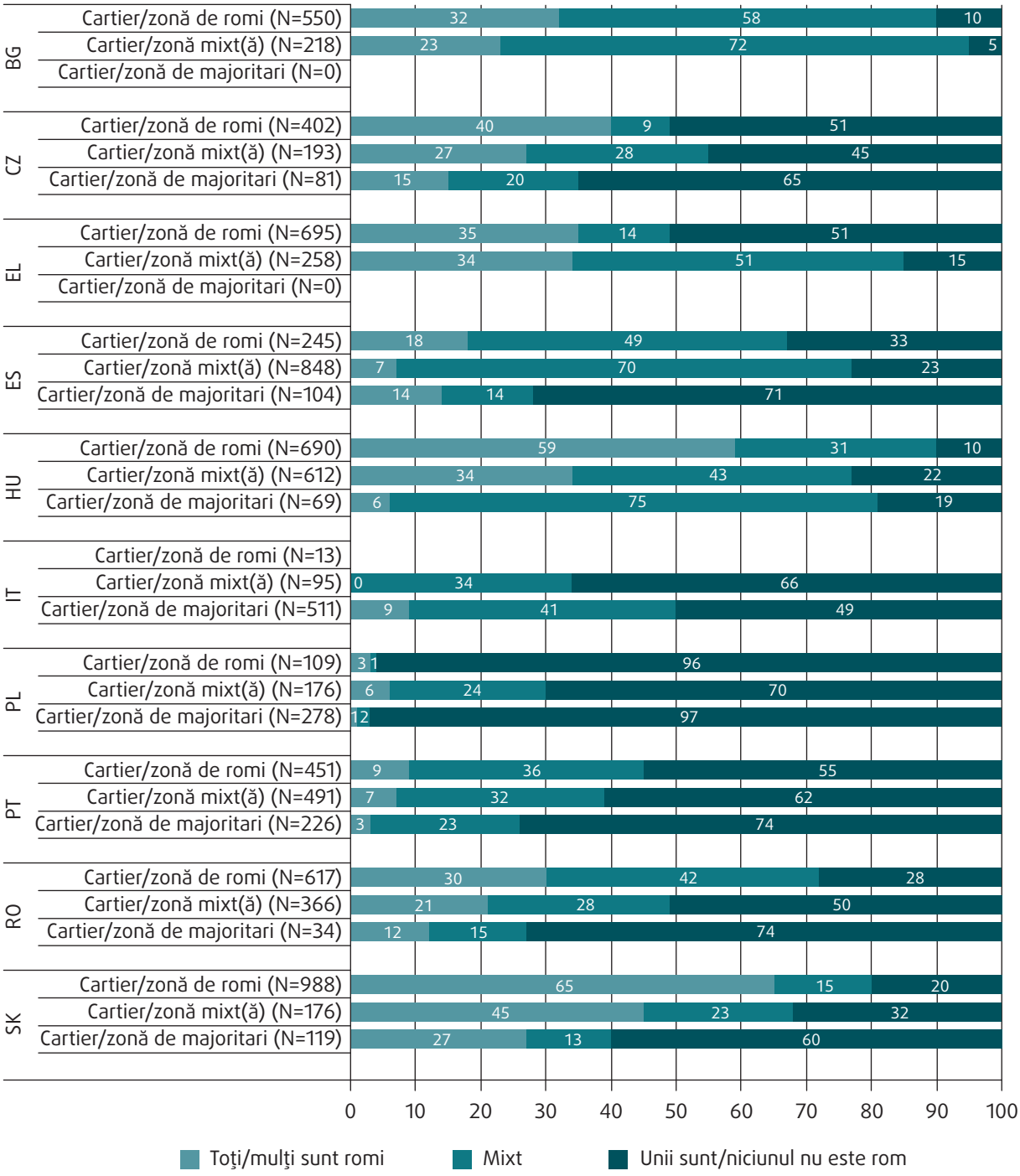
Rezultatele sondajului[71] arată că procentul copiilor cu vârsta de până la 15 ani despre care se afirmă că au învățat într-o școală sau clasă specială constituită „în principal pentru romi" variază de la un stat membru la altul (figura 22). Cele mai ridicate valori se observă în Republica Cehă, unde 23 % dintre copii au învățat în școli sau clase speciale, conform răspunsurilor. Urmează Slovacia (20 %), Grecia (15 %) și Bulgaria (14 %). În Franța, proporția relativ ridicată (18 %) s-ar putea datora unităților școlare mobile sau altor structuri specifice destinate nevoilor persoanelor identificate ca *gens du voyage*. Deși această constatare evidențiază faptul că de multe ori copiii romi din aceste țări învață în școli sau clase speciale, aceasta nu oferă nicio indicație cu privire la obiectivul sau calitatea acestor instituții în sine.

3.4. Experiența discriminării conform percepțiilor respondenților

În cadrul sondajului, respondenții au fost întrebați dacă s-au simțit discriminați de personalul școlii din cauza originii lor etnice cel puțin o dată în cele 12 luni anterioare sondajului. Atât elevilor de 16 ani sau mai mult, cât și părinților acestora li s-a dat, în cadrul sondajului, posibilitatea să-și povestească experiențele cu privire la tratamentul inegal perceput. În urma sondajului EU-MIDIS realizat de FRA în 2008 cu privire la experiențele discriminatorii în rândul minorităților europene, s-a constatat că „romii au fost discriminați din cauza originii lor etnice în mai mare măsură decât alte grupuri care au fost incluse în sondajul EU-MIDIS [...]. Jumătate dintre respondenții romi au afirmat că au fost discriminați pe motivul etniei lor cel puțin o dată în ultimele 12 luni"[72]. Totuși, educația s-a dovedit a fi

68 Brüggemann, C. (2012).
69 A se vedea ERRC și Amnesty International (2012).
70 Fondul de educație pentru romi (2012a).
71 Brüggemann, C. (2012).
72 FRA (2009b), p. 8.

Figura 21: Componența etnică a claselor școlare în funcție de cartierele în care locuiesc copiii romi, pe state membre ale UE (%)

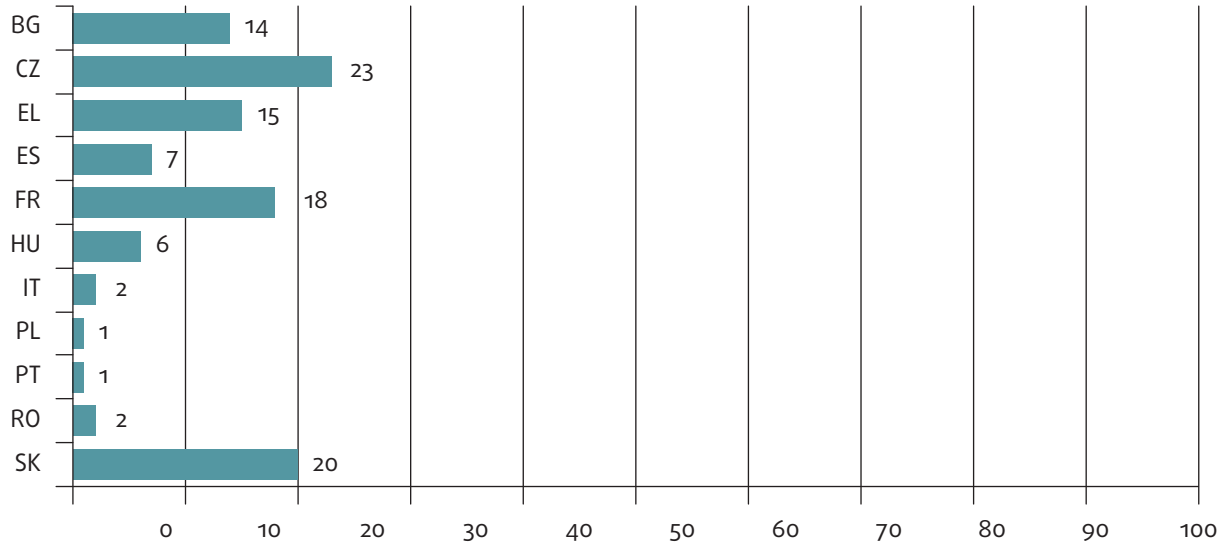

Întrebare: *B12. Care este/era originea etnică a colegilor lui/ei în școală sau grădiniță?*
M4. A fost cartierul/zona predominant un/o...?

Note: *Persoanele identificate ca gens du voyage din Franța sunt excluse, din cauza stilului lor de viață mobil. N indică numărul de copii din fiecare categorie. Nu se prezintă rezultate dacă „n" este mai mic de 30 de copii. Grup de referință: toți copiii cu vârsta de până la 15 ani din gospodăriile rome incluse în sondaj, care frecventează sau au frecventat școala.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

Figura 22: Copiii romi cu vârsta de până la 15 ani care au învățat în școli și clase speciale constituite în principal pentru romi, pe state membre ale UE (%)

Întrebare: *B13. A fost el/ea vreodată la o școală specială sau ajutătoare care era în principal pentru romi, chiar dacă a fost pentru o perioadă scurtă?*

Note: *Cifrele foarte scăzute înregistrate în cazul României ar putea fi rezultatul omisiunii accidentale a noțiunii de „clasă specială" în chestionarul tradus, ceea ce a restrâns sfera întrebării. Grup de referință: toți copiii cu vârsta de până la 15 ani din gospodăriile rome incluse în sondaj, care merg la școală și în legătură cu care există informații valide cu privire la tipul de școală sau clasă în care au învățat.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

unul dintre domeniile cele mai puțin afectate în această privință, în special comparativ cu ocuparea forței de muncă, sectorul locuințelor, asistența medicală sau mersul la cafenea, la restaurant sau la bar[73].

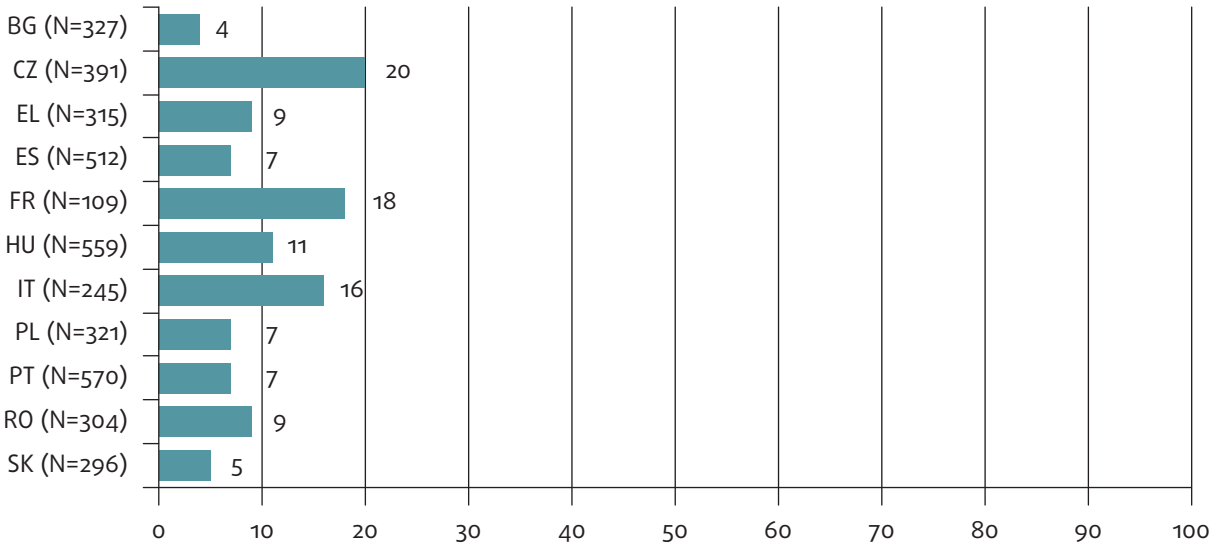
Rezultatele sondajului confirmă această tendință, iar numărul de respondenți romi care au afirmat că s-au confruntat cu cel puțin un incident de discriminare din partea personalului școlii în ultimele 12 luni a fost foarte mic, variind între 1 % și 7 % dintre respondenții romi cu vârsta de 16 ani sau mai mult. Totuși, dacă aceste cifre sunt comparate cu numărul persoanelor care au avut orice fel de contact cu instituțiile de învățământ și cu personalul acestora, proporția romilor care s-au simțit discriminați în sectorul educației în ultimele 12 luni variază de la un procent ridicat de 20 % în Republica Cehă, la 4 % în Bulgaria (figura 23). În acest sens există diferențe foarte importante între țări, Republica Cehă, Franța și Italia distingându-se ca țări în care cei mai mulți respondenți romi au afirmat că au fost discriminați de membri ai personalului școlar.

Discriminarea pe criterii de rasă sau origine etnică este interzisă în toate statele membre ale UE, iar Directiva privind egalitatea rasială a fost transpusă în legislația națională în întreaga Uniune Europeană. De asemenea, statele membre au instituit organisme speciale de promovare a egalității pentru primirea plângerilor referitoare la discriminare. Respondenții romi care s-au confruntat cu cel puțin un incident perceput ca discriminare în context educațional în ultimele 12 luni au fost întrebați, de asemenea, dacă au raportat acel incident la vreo instituție. Datele obținute arată diferențe notabile între țări în această privință: în șase dintre cele 11 state membre incluse în sondaj (Bulgaria, Grecia, Franța, Polonia, România și Slovacia), numărul respondenților care au perceput o discriminare în contextul educației în ultimul an a fost mult prea scăzut (mai puțin de 30 de respondenți) pentru a se putea face o analiză aprofundată a comportamentului în legătură cu raportarea. În celelalte cinci țări, numărul incidentelor raportate a variat foarte mult: în Italia, 45 % dintre respondenți au afirmat că au raportat incidentul, în timp ce numai 28 % au făcut acest lucru în Republica Cehă. În Ungaria, doar 18 % dintre respondenți au raportat incidentul, iar în Spania numai 6 %. În Portugalia, incidentele nu au fost raportate deloc (figura 24).

Având în vedere situația școlară în general precară a romilor comparativ cu persoanele de alte etnii, ar putea părea surprinzătoare procentele scăzute de percepție a discriminării în acest domeniu și procentele încă și mai scăzute în ceea ce privește raportarea, însă acestea s-ar putea explica fie prin importanța acordată în general educației, fie prin modul în care au interpret respondenții „discriminarea în educație". Faptul că romii din Italia, Republica Cehă și Ungaria au raportat mai frecvent incidente de discriminare în cadrul sondajului și faptul că aceștia au fost, de asemenea, mai dispuși să raporteze aceste incidente autorităților s-ar putea datora unei mai bune cunoașteri a drepturilor proprii și unui impact mai mare al organismelor de promovare a egalității.

[73] *Ibid.*

Figura 23: Respondenții romi cu vârsta de 16 ani sau mai mult care s-au confruntat cu situații de discriminare în context educațional în ultimele 12 luni, pe state membre ale UE (ca procent din numărul romilor care au avut contact cu instituțiile de învățământ)

Întrebări: *J2E. În ultimii cinci ani (sau de când sunteți în țară, dacă sunteți de mai puțin de cinci ani) în [țara respectivă], ați intrat în contact cu instituții de educație sau de formare fie în calitate de elev/student sau părinte? 01 - Da*

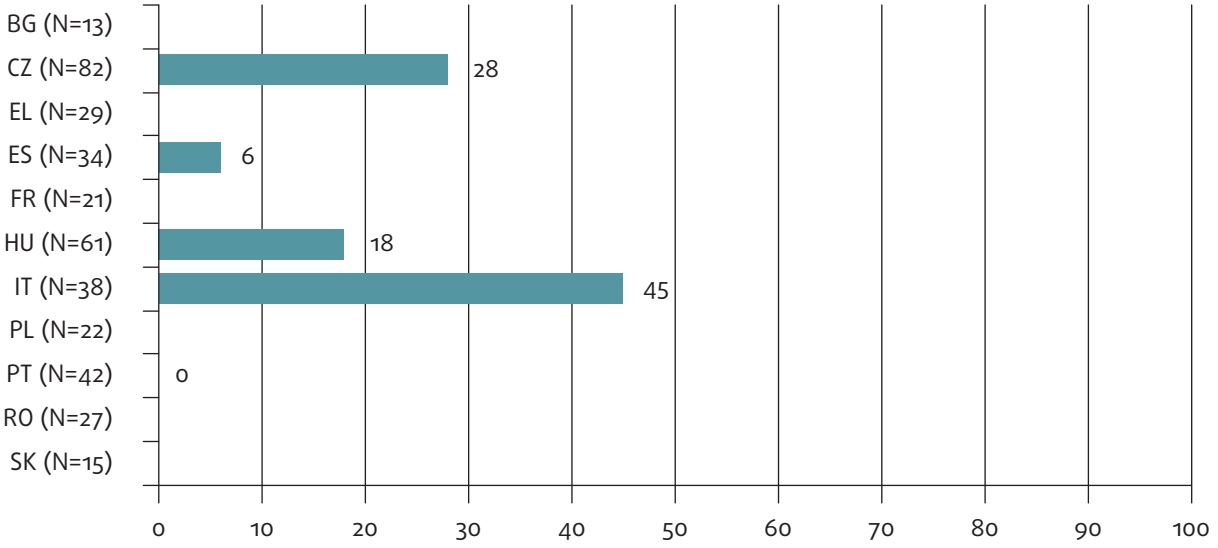
J3E: În ultimii cinci ani [sau de când sunteți în țară dacă de mai puțin de cinci ani], ați fost vreodată discriminat în [țara respectivă] de persoane care lucrează într-o școală sau în cadrul unui program de instruire? Aceasta include școli, universități și alte forme de educație. Această situație putea să vi se întâmple ca student sau ca părinte. 01 - Da

J5E: Gândindu-vă la ultima dată când s-a întâmplat acest lucru, când s-a petrecut: în ultimele 12 luni sau înainte?

Note: *Grup de referință: toți respondenții romi cu vârsta de 16 ani sau mai mult care au intrat în contact cu instituții de învățământ în ultimii cinci ani.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

Figura 24: Respondenții romi care au raportat cel mai recent incident de discriminare percepută în context educațional în ultimele 12 luni, pe state membre ale UE (%)

Întrebări: *J2E. În ultimii cinci ani (sau de când sunteți în țară, dacă sunteți de mai puțin de cinci ani) în [țara respectivă], ați intrat în contact cu instituții de educație sau de formare fie în calitate de elev/student sau părinte? 01 - Da*

J3E: În ultimii cinci ani [sau de când sunteți în țară dacă de mai puțin de cinci ani], ați fost vreodată discriminat în [țara respectivă] de persoane care lucrează într-o școală sau în cadrul unui program de instruire? Aceasta include școli, universități și alte forme de educație. Această situație putea să vi se întâmple ca student sau ca părinte. 01 - Da

J5E: Gândindu-vă la ultima dată când s-a întâmplat acest lucru, când s-a petrecut: în ultimele 12 luni sau înainte?

J6. Vă rog să încercați să vă amintiți ULTIMA OARĂ când ați fost discriminat. Dumneavoastră sau ALTCINEVA ați raportat acest incident undeva?

Note: *Nu sunt prezentate rezultatele pentru statele membre unde mai puțin de 30 de respondenți au declarat că au suferit discriminări în contextul contactului cu o instituție de învățământ în ultimele 12 luni. Grup de referință: toți respondenții romi cu vârsta de 16 ani sau mai mult care au intrat în contact cu instituțiile de învățământ în ultimele 12 luni.*

Sursă: *Sondajul-pilot cu privire la romi realizat de FRA, 2011*

Concluzii

Datele obținute în urma sondajului arată dimensiunile și implicațiile fenomenului de excludere a romilor din educație, care începe chiar din perioada preșcolară. Faptul că aceștia nu frecventează învățământul preșcolar scade dramatic șansele ca elevii să devină ulterior absolvenți ai învățământului obligatoriu.

Rezultatele sondajului arată că probabilitatea ca romii incluși în sondaj să frecventeze învățământul oficial pe întreaga perioadă de școlarizare obligatorie este mai mică decât în rândul persoanelor de alte etnii incluse în sondaj și că rezultatele școlare ale romilor sunt considerabil mai proaste. Datele arată de asemenea că alfabetizarea (chiar și nivelul care reiese din propriile declarații, considerabil diferit de cel efectiv) și absolvirea învățământului secundar rămân problematice pentru mulți romi.

Sondajul prezintă o serie de informații importante referitoare la persoane din diferite grupe de vârstă, care sunt sau nu de etnie romă, ceea ce face posibilă analizarea evoluțiilor în ceea ce privește performanțele școlare în timp. Analiza demonstrează că atât nivelul educațional, cât și gradul de alfabetizare s-au îmbunătățit. Tinerii romi au rezultate mai bune în legătură cu ambele aspecte comparativ cu grupele mai mari de vârstă. Totuși, rămâne mare decalajul în ceea ce privește nivelul de educație al romilor față de persoanele de altă etnie care locuiesc în imediata vecinătate.

În unele țări, frecventarea școlilor sau claselor segregate sau mixte este corelată cu sărăcia. Există o probabilitate mai mare să învețe în clase sau școli segregate din punct de vedere etnic copiii care provin din gospodării expuse riscului de sărăcie, ceea ce arată că progresul în materie de educație nu poate fi realizat în mod singular, prin intervenții axate exclusiv pe problemele acestui sector. Dimpotrivă, orice intervenții trebuie să facă parte dintr-o agendă mai largă axată pe dezvoltare și incluziune.

În sfârșit, raportul prezintă rezultatele cu privire la egalitatea de tratament în context educațional, inclusiv cu privire la segregare, la componența etnică a claselor și la percepțiile legate de discriminare. Romii învață de multe ori în clase segregate din punct de vedere etnic, ceea ce creează dezavantaje în privința viitoarelor lor șanse în viață. Aparent, există numeroși romi care nu consideră acest lucru drept o manifestare a discriminării. Romii tind să considere privarea de educație și practicile discriminatorii ca fiind „normale”.

Anexa 1: Scurtă prezentare a sondajului

În 2011, FRA a realizat, în cooperare cu Comisia Europeană, PNUD și Banca Mondială, un sondaj-pilot cu privire la populația romă și persoanele de altă etnie care locuiesc în apropiere. Studiul a adunat date din 11 state membre despre situația lor socioeconomică, experiențele legate de discriminare și cunoașterea drepturilor, cu scopul de a analiza situația socioeconomică prin prisma ocupării forței de muncă, a educației, a locuințelor și a sănătății, precum și a aspectelor legate de egalitatea de tratament și cunoașterea drepturilor[74].

În sondaj au fost incluse, în total, 16 319 gospodării din Bulgaria, Republica Cehă, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, Polonia, Portugalia, România, Slovacia și Spania. Din fiecare gospodărie a fost selectat un respondent care să răspundă la întrebările din cadrul interviului. Informațiile oferite se referă parțial la gospodăria în ansamblu, astfel că datele prezintă, în total, condițiile de viață ale 61 271 de persoane din aceste gospodării[75]. Pentru fiecare țară au fost selectate aleatoriu 1 000 de gospodării rome și 500 de gospodării de altă etnie din proximitatea lor imediată. Eșantionul a cuprins doar regiunile despre care se știa că au o populație romă considerabilă.

Eșantionul reflectă situația romilor care locuiesc în zone cu o proporție peste medie a populației de această etnie din cele 11 state membre. Prin urmare, sondajul nu este reprezentativ nici pentru totalul populației rome a unei țări, nici pentru ansamblul populației, ci relevă condițiile de viață în zonele în care identitatea romă este vizibilă într-o măsură mai mare decât în altele. Populația de altă etnie a fost selectată din aceleași zone. Deși populația de altă etnie inclusă în sondaj se diferențiază în mod clar de romi în ceea ce privește venitul, ocuparea forței de muncă și locuințele în toate zonele, se constată, de asemenea, o discrepanță economică vizibilă față de ansamblul populației, întrucât ambele grupuri se confruntă adeseori cu marginalizarea și lipsa infrastructurii care caracterizează zonele de locuințe segregate. În prezentul document, termenul de populație „majoritară" este folosit pentru a descrie ansamblul populației dintr-o țară, care reflectă standardul mediu de viață.

Este esențial să subliniem că etnia romă a fost stabilită doar prin autoidentificare[76]. Acest lucru implică o conștientizare explicită și un anumit sentiment de apartenență la minoritatea romă.

Care sunt statele membre incluse în sondaj?

Sondajul a fost realizat în Bulgaria, Republica Cehă, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, Polonia, Portugalia, România, Slovacia și Spania.

Cine a fost intervievat și în ce mod?

- În fiecare stat membru, aproximativ 1 000 de gospodării rome și 500 de gospodării de altă etnie au fost eșantionate aleatoriu în zonele despre care se știa că au o proporție de rezidenți romi peste media națională. Prin urmare, sondajul reflectă situația care există în acele zone din cele 11 state membre în care proporția romilor este, în general, peste medie.

- Gospodăriile au fost clasificate ca „rome" în cazul în care cel puțin o persoană din gospodărie a declarat că aparține unui grup de romi sau unui grup conex și a dorit să participe la sondaj. În Franța, aceste persoane au fost cele care locuiesc în rulote în locuri de popas și care s-au declarat *gens du voyage*.

- Totalul gospodăriilor incluse în sondaj în toate țările a fost de 10 811 gospodării rome și 5 508 gospodării de altă etnie, obținându-se informații despre 61 271 de membri ai gospodăriilor.

- Expresia „de altă etnie" desemnează ansamblul populației care locuiește în aceeași zonă cu romii intervievați sau în cartierul cel mai apropiat de aceștia.

- Informațiile despre gospodărie și membrii acesteia au fost colectate prin interviuri directe efectuate la domiciliu cu unul dintre membrii gospodăriei, ales în mod aleatoriu și cu vârsta de minimum 16 ani; respondenții de altă etnie au fost selectați din aceeași zonă rezidențială sau din cartierul cel mai apropiat de zona în care locuiau romii intervievați.

[74] FRA (2012).

[75] Un eșantion suplimentar de migranți romi din Franța a fost intervievat, însă nu a fost inclus în această analiză. Rezultatele acestui eșantion au fost folosite în Cherkezova, S. și Tomova, I. (2013).

[76] Raportul tehnic oferă informații detaliate privind sondajul și conceperea acestuia: FRA (2013).

- Majoritatea romilor intervievați în cadrul sondajului dețineau cetățenia țării de reședință, cu excepția Italiei, unde aproximativ 40 % dintre respondenți nu erau cetățeni italieni.

Ce întrebări au fost adresate?

Chestionarul a cuprins două secțiuni: o „grilă a gospodăriei"; și o „secțiune individuală" sau „chestionarul de bază". „Grila gospodăriei" oferă informații privind caracteristicile fundamentale ale tuturor membrilor gospodăriei, după cum au fost raportate de către respondentul selectat aleatoriu. A cuprins întrebări despre caracteristicile socio-demografice esențiale ale tuturor membrilor gospodăriilor, țara de origine a acestora, originea etnică, starea civilă, situația acestora în ceea ce privește încadrarea în muncă și educația. În prima parte, referitoare la statutul gospodăriei, „chestionarul de bază" a furnizat informații privind condițiile de locuit și venitul comun al gospodăriei, cartierul și infrastructura acestuia. În cea de a doua parte, „chestionarul de bază" a pătruns la un nivel mai detaliat, respondentul fiind întrebat despre încadrarea în muncă, educație, starea sănătății, integrare, experiențele legate de discriminare și perceperea discriminării, cunoașterea drepturilor, aspecte legate de cetățenie, mobilitate și experiențele și intențiile sale în materie de migrație.

Cât de reprezentative sunt rezultatele?

- Rezultatele sunt reprezentative pentru femeile și bărbații romi care locuiesc în zonele în care densitatea populației rome este mai mare decât densitatea națională medie.

- Rezultatele pentru persoanele de altă etnie nu sunt reprezentative pentru ansamblul populației din fiecare stat membru, însă servesc drept reper pentru romi, întrucât persoanele de altă etnie intervievate beneficiază, deseori, de același mediu, aceeași piață a muncii și aceeași infrastructură socială ca romii.

„Totalul" menționat în multe grafice și tabele din cadrul sondajului reprezintă o „medie neponderată" a tuturor romilor incluși în sondaj și trebuie luat doar ca punct de referință pentru valorile specifice fiecărei țări. „Media neponderată" nu ține seama de dimensiunile diferite ale populației din diverse țări, cu alte cuvinte nu reflectă situația populației rome totale din cele 11 state membre incluse în sondaj.

Anexa 2: Metodologia sondajului[77]

Definirea universului studiului

Primul pas în orice cercetare cantitativă este tocmai definirea universului studiului. Acest lucru este deosebit de dificil în cazul romilor, din mai multe motive.

De-a lungul istoriei, identitatea romă s-a conturat în mare măsură prin delimitarea față de restul societății (*gadje*). Consolidarea statelor moderne, cu structurile lor laice și religioase, a făcut ca participarea sau neparticiparea la aceste structuri să fie un element de identificare din ce în ce mai important – iar mai târziu un factor de excluziune socială[78]. Strategia de identificare a romilor prin cercetări bazate pe sondaj face de mult timp obiectul unei dezbateri academice, juridice și de politici publice. Problema are mai multe niveluri: în primul rând, romii sunt un grup eterogen din punctul de vedere al identității etnice, al limbii vorbite, al tradițiilor culturale și al nivelului de incluziune socială, de aceea mulți oameni de știință consideră că termenul „romi" este mai degrabă un termen generic prin care este desemnată o populație cu identități etnice foarte variate. În al doilea rând, majoritatea romilor europeni au identități multiple și complexe, iar dezvăluirea identității lor etnice depinde de modul în care percep consecințele posibile. În al treilea rând, ca urmare a confruntării frecvente cu prejudecățile rasiale și discriminarea, mulți romi preferă să își ascundă originea etnică atunci când sunt intervievați[79].

Există două abordări principale în ceea ce privește conceptualizarea noțiunii de „rom" în cadrul sondajelor, acestea generând rezultate care sunt doar parțial comparabile. În interpretarea mai restrânsă a termenului, minoritatea romă este formată din persoanele care se declară a fi țigani/romi („autoidentificare"), în timp ce conceptul mai larg îi include pe toți cei care sunt considerați țigani/romi de către persoanele din exterior („identificare externă")[80].

Modul în care este utilizat termenul „rom" în documentele oficiale ale UE respectă, în general, abordarea Consiliului Europei[81], care folosește termenul „rom" pentru a se referi la sinti, kale și grupurile conexe din Europa, inclusiv la nomazi și grupurile estice (domi și lomi) și acoperă marea diversitate a grupurilor în cauză, inclusiv persoanele care se autoidentifică drept „țigani". De asemenea, Consiliul Europei ține seama de faptul că termenul *gens du voyage* folosit în Franța este un termen administrativ utilizat încă din anii 1970 pentru a desemna atât romi, sinti/manush și țigani/gitans, cât și alte grupuri de etnie diferită cu un stil de viață nomad. Acest termen se referă de fapt la cetățeni francezi, spre deosebire de termenul „rom", care este folosit incorect la nivel oficial pentru a desemna exclusiv imigranții romi din Europa de Est. În cadrul sondajului, termenul „rom" este folosit, așadar, ca termen generic într-un context de politică legat în primul rând de aspecte privind excluziunea socială și discriminarea, și nu aspecte specifice ale identității culturale. Însă acest lucru nu trebuie să genereze percepția greșită că toți romii trăiesc în condiții de excluziune socială și teritorială și de marginalizare.

Abordarea sondajului FRA cu privire la identificarea respondenților „romi" a presupus mai multe etape: mai întâi, s-au identificat zonele cu o densitate semnificativă a populației rome pe baza recensămintelor (Bulgaria, Ungaria, Polonia și România) sau a altor surse de date disponibile privind populația (Republica Cehă, Slovacia și Spania). În Franța, Grecia, Italia și Portugalia nu au fost disponibile surse de date. În aceste țări, la identificarea zonelor rezidențiale cu o densitate crescută a romilor au contribuit surse academice și ONG-uri. Pentru Franța, FRA a folosit o listă națională cu locurile de popas ale *gens du voyage*. Apoi, respondenții au fost selectați cu ajutorul unei întrebări introductive – „Există romi în gospodărie?" În final, respondentului selectat aleatoriu i s-a cerut să răspundă în timpul interviului la o întrebare privind originea etnică a tuturor membrilor gospodăriei. Această întrebare a fost concepută astfel încât să reconfirme procesul de identificare anterior și nu să evidențieze identități multiple – respondentului nu i s-a permis să selecteze decât o singură opțiune în privința identității.

Eșantionarea

Dificultățile legate de definirea „romilor" afectează identificarea și eșantionarea respondenților în sondajele care vizează acest grup etnic. Sondajul FRA a creat un eșantion de persoane rome – și de persoane de altă etnie care locuiesc în proximitate – care să reprezinte, cât mai mult posibil, diversitatea acestor grupuri, astfel încât rezultatele să reflecte în mod adecvat situația

[77] Pentru o prezentare mai detaliată, a se consulta FRA (2012) și FRA (2013).
[78] Ivanov, A. (2012).
[79] Rughiniș, C. (2010). A se vedea, de asemenea: Milcher, S. și Ivanov, A. (2004); McGarry, A. și Tremlett, A. (2013); Krizsán, A. (2011); Csepeli, G. și Simon, D. (2004); Szelényi, I. și Ladányi, J. (2006); Simon, P. (2007).
[80] Ivanov, A., Kling, J. și Kagin J. (2012).
[81] Consiliul Europei (2012).

lor. În fiecare stat membru, eșantionul a fost selectat în zonele în care romii sunt suficient de concentrați – peste media națională – pentru a permite eșantionarea aleatorie la un cost rezonabil. Respondenții de altă etnie au fost selectați pe criteriul proximității reședinței lor față de zonele în care locuiesc romii, ceea ce înseamnă că unele caracteristici ale mediului local sunt comune ambelor categorii. Prin urmare, rezultatele sunt reprezentative pentru zonele în care a fost efectuată cercetarea, servind, de asemenea, ca indicator pentru romii expuși riscului de excluziune. Cu alte cuvinte, datele nu sunt considerate reprezentative pentru toți romii de pe teritoriul statelor membre incluse în sondaj. Având în vedere modul în care a fost creat eșantionul sondajului, romii excluși social și teritorial cu un statut social precar (inclusiv un nivel de educație redus și o participare scăzută pe piața muncii) sunt, probabil, suprareprezentați, în timp ce romii integrați în societate care locuiesc în același mediu ca populația majoritară și au un statut social mai ridicat sunt subreprezentați. Acest lucru este valabil în special în cazul copiilor, din cauza efectuării sondajului la nivel de gospodărie: există o probabilitate mai mare ca romii care locuiesc în zone cu o densitate mai mare a populației de această etnie să fie marginalizați și, de asemenea, să aibă mai mulți copii. Cu toate acestea, sondajul furnizează date care corespund priorităților UE și ale statelor membre în legătură cu romii.

Același cadru de eșantionare a cuprins toate zonele cunoscute în care concentrarea romilor era mai mare decât media națională și a reflectat distribuția rural/urban a populației rome selectate. Gospodăriile din aceste zone au fost selectate aleatoriu. În plus, sondajul a folosit metoda numărătorii țintite pentru a putea cuprinde și romii din zonele în care populația este mai amestecată. Până la 20 % dintre respondenții din fiecare țară au fost identificați prin această metodă. Pentru eșantionarea romilor, sondajul a îmbinat identificarea externă și autoidentificarea. Gospodăriile au fost selectate în mod aleatoriu și apoi din fiecare gospodărie a fost selectată, tot aleatoriu, o singură persoană cu vârsta minimă de 16 ani pentru a răspunde la chestionarul menit să furnizeze informații despre toți membrii gospodăriei, despre gospodăria în ansamblu, și despre situația și experiențele sale individuale. Munca pe teren aferentă sondajului a fost efectuată de Gallup Europe sub supravegherea experților care au participat la sesiunile de instruire a intervievatorilor și au observat activitatea de pe teren.

Setul de date este pe deplin anonim și niciun respondent nu poate fi identificat.

Profilul demografic al eșantionului

Distribuția pe vârste a eșantionului indică diferențe semnificative între populația romă și cea de alte etnii: în toate statele membre, gospodăriile rome cuprinse în sondaj sunt în general mai tinere, numărul persoanele mai în vârstă fiind redus – ceea ce reflectă numărul în general mai ridicat de copii și decesele premature (speranță de viață mai scăzută). Ca indicator al migrării se compară, în general, țara de naștere cu țara actuală

Tabelul A.1: Dimensiunile eșantionului, pe state membre

Stat membru	Gospodării rome	Membrii gospodăriilor rome	Gospodării de altă etnie	Membrii gospodăriilor de altă etnie
BG	1 100	4 690	500	1 245
CZ	1 100	4 112	500	1 281
EL	1 102	5 449	500	1 369
ES	1 115	4 807	502	1 441
FR	714	2 377	500	1 210
HU	1 100	4 864	500	1 234
IT	608	2 670	500	1 210
PL	670	2 558	505	1 397
PT	1 102	4 502	501	1 453
RO	1 100	4 995	500	1 457
SK	1 100	5 359	500	1 591
Total	10 811	46 383	5 508	14 888

Sursă: Sondaj-pilot realizat de FRA cu privire la romi, 2011

de reședință a persoanei. În Bulgaria, Ungaria, Polonia, România și Slovacia, aproape toate persoanele rome și de altă etnie incluse în sondaj s-au născut în țara de reședință. În Republica Cehă, un număr mai ridicat de persoane rome și de altă etnie nu s-au născut în țara de reședință, probabil ca urmare a divizării Cehoslovaciei în 1993. În Franța, Grecia, Portugalia și Spania, aproape toți romii incluși în sondaj s-au născut în statul membru respectiv, în timp ce procentul persoanelor de altă etnie născute în alte țări a fost mai ridicat.

Acest aspect s-ar putea explica prin faptul că în aceste state membre zonele în care locuiesc romii atrag, de asemenea, persoane care provin din familii de migranți, datorită costului redus al locuinței și/sau a faptului că o locuință în alte zone este mai dificil de găsit. În Italia, aproximativ o treime dintre romii care locuiesc într-o gospodărie inclusă în sondaj s-au născut în altă țară, iar doi din trei romi nu au cetățenie italiană.

Cel puțin două treimi dintre gospodăriile rome din Republica Cehă, Grecia, Polonia, Portugalia și Spania se află în zonele urbane. Între jumătate și trei sferturi dintre gospodăriile rome din Bulgaria, Ungaria, România și Slovacia se află în zone rurale. În Italia, jumătate dintre gospodăriile rome se găsesc în zone urbane, cealaltă jumătate locuind în tabere. În Grecia, o treime dintre gospodăriile rome se află în tabere, în timp ce în Franța toți *gens du voyage* intervievați locuiau în locuri de popas.

Țări-pilot

În Franța, Italia, Portugalia și Spania[82] nu a fost realizat niciodată la scară largă un sondaj cantitativ comparativ cu privire la situația socioeconomică a romilor. Astfel, sondajul FRA servește drept studiu-pilot pentru elaborarea unor metode și instrumente viabile de sondaj. În Portugalia și Spania, au fost disponibile date suficiente pentru a construi cadre de eșantionare corespunzătoare, însă acest lucru s-a dovedit a fi dificil în Franța și în Italia. În Franța, un cadru de eșantionare bazat pe locurile de popas a fost folosit pentru *gens du voyage*. În Italia, dată fiind cantitatea redusă de date relevante privind populația, a fost creat un eșantion de conveniență bine documentat, care arată că romii migranți și resortisanți trăiesc în aceleași locuri. În Grecia, romii intervievați în Tracia care s-au declarat a fi „musulmani" au fost incluși în eșantionul de romi pe baza informațiilor furnizate de autoritățile locale și de ONG-uri.

[82] Un sondaj privind „Sănătatea și comunitatea romă" a fost realizat în 2007 sub coordinarea Fundación Secretariado Gitano și a vizat Bulgaria, Republica Cehă, Grecia, Portugalia, România, Slovacia și Spania. A se vedea Fundación Secretariado Gitano (2009).

Bibliografie

Advisory Council for the Education of Romany and Other Travellers (ACERT) (1993), *The education of Gypsy and Traveller Children: action research and coordination*, Hatfield, University of Hetfordshire Press.

Berryman, S. E., Banca Mondială, regiunea Europa și Asia Centrală (2000), *Hidden challenges to education systems in transition economies*, Washington D.C., Banca Mondială, regiunea Europa și Asia Centrală.

Brüggemann, C., Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) (2012), *Roma Education in Comparative Perspective. Analysis of the UNDP/ World Bank/EC Regional Roma Survey 2011*, Roma Inclusion Working Papers, Bratislava, PNUD, http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/education_web?e=3029457/1363948.

Cekota, J. și Trentini, C., Comisia Economică pentru Europa a Națiunilor Unite (CEE-ONU) (2011), *The educational attainment, labour market participation and living conditions of young Roma in Bulgaria, Hungary and Romania*, Discussion Paper Series, nr. 2011.2, Geneva, CEE-ONU, www.unece.org/fileadmin/DAM/oes/disc_papers/ECE_DP_2011-2.pdf.

Centrul European pentru Drepturile Romilor (ERRC) (1999), *A Special Remedy: Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic*, Budapesta, ERRC, www.errc.org/reports-and-advocacy-submissions/a-special-remedy-roma-and-schools-for-the-mentally-handicapped-in-the-czech-republic/3680.

ERRC (2004), *Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe*, Budapesta, ERRC, www.errc.org/cms/upload/media/00/04/m00000004.pdf.

ERRC (2008), *Persistent Segregation of Roma in the Czech Education System*, Budapesta, ERRC, www.errc.org/cms/upload/media/03/AC/m000003AC.pdf.

ERRC și Amnesty International (2012), *Five more years of injustice: Segregation of Roma in the Czech Republic*, Londra și Budapesta, www.errc.org/cms/upload/file/five-more-years-of-injustice-november-2012.pdf.

Cherkezova, S. și Tomova, I., UNDP (2013), *An Option of Last Resort? Migration of Roma and Non-Roma from CEE countries,* Roma Inclusion Working Papers, Bratislava, PNUD.

Comisia Europeană (2010), *O strategie europeană pentru o creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii,* COM(2010) 2020, Bruxelles, 3 martie 2010, p. 9, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=RO.

Comisia Europeană (2011a), *Un cadru UE pentru strategiile naționale de integrare a romilor până în 2020*, COM(2011) 173 final, Bruxelles, 5 aprilie 2011, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0173&from=RO.

Comisia Europeană (2011b), *Comunicarea Comisiei – Educația și îngrijirea copiilor preșcolari: să oferim tuturor copiilor noștri cea mai bună pregătire pentru lumea de mâine*, COM(2011) 66 final, Bruxelles, 17 februarie 2011, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0066&qid=1423489177980&from=RO.

Comisia Europeană (2012), „Există progrese în reducerea ratei de abandon școlar timpuriu și în creșterea numărului de absolvenți în Europa, dar este nevoie de mai multe eforturi", comunicat de presă, Bruxelles, 7 iunie 2012, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-577_ro.htm.

Comisia Europeană (2013), *Propunere de recomandare a Consiliului cu privire la măsurile de integrare efectivă a romilor în statele membre*, COM(2013) 460 final, Bruxelles, 26 iunie 2013, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013PC0460&qid=1423489800200&from=RO.

Comisia Europeană, Agenția Executivă pentru Educație, Audiovizual și Cultură (EACEA) (2009), *Tackling Social and Cultural Inequalities through Early Childhood Education and Care in Europe*, Bruxelles, publicație a Eurydice Network, ianuarie 2009, p. 75, http://eacea.ec.europa.eu/about/eurydice/documents/098EN.pdf.

EACEA (2011), *Compulsory Education in Europe 2010/11*, Bruxelles, publicație a Eurydice Network, http://bookshop.europa.eu/en/compulsory-education-in-europe-2010-11-pbEC3213017/.

Comisia Europeană, Education and Training, Literacy, resursă online, http://ec.europa.eu/education/index_en.htm.

Comisia națională pentru drepturile omului a Republicii Elene (2011), *The state of Roma in Greece*.

Consiliul Europei, Comitetul de Miniștri (2009), Recommendation CM/Rec (2009) 4 on the education of Roma and Travellers in Europe, Strasburg, 17 iunie 2009, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1462637.

Consiliul Europei, Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI) (2006), ECRI General Policy Recommendation No. 10 on Combating Racism and Racial Discrimination in and through School Education, Strasburg, 15 decembrie 2006.

Consiliul Europei (2012), Descriptive Glossary of terms relating to Roma issues, Strasburg, 18 mai 2012, http://www.coe.int/en/web/portal/roma.

Consiliul Europei, Carta Socială Europeană, STCE nr. 163, 1996.

Consiliul Europei, Protocolul la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, STCE nr. 155, 1952.

Consiliul Uniunii Europene (2012), Concluziile Consiliului din 26 noiembrie 2012 privind alfabetizarea, JO 2012 C 393, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1219(01)&from=EN.

Cour des comptes (2012), *L'accueil et l'accompagnement des gens du voyage*, Paris, Cour des comptes, www.ccomptes.fr/Publications/Publications/L-accueil-et-l-accompagnement-des-gens-du-voyage.

Csepeli, G. și Simon, D. (2004), „Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, nr. 1, pp. 129-150.

Cudworth, D. (2010), „Policy, Space and the Education of Gypsy/Traveller and Roma children in Europe", lucrare susținută la *Cea de-a cincea conferință paneuropeană a ECPR*, Porto, 12-13 noiembrie 2013, www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/063.pdf.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), D.H. și alții/Republica Cehă, nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007, http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-83256.

CEDO, *Oršuš și alții/Croația*, nr. 15766/03, 16 martie 2010, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97689.

CEDO, *Sampanis și alții/Grecia*, nr. 32526/05, 5 iunie 2008, http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-86797.

Ethnic Differences in Education and Diverging Prospects for Urban Youth in an Enlarged Europe (EDUMIGROM), www.edumigrom.eu.

Eurostat (2010), *Quality Profile Early School Leavers*.

Eurostat (2013), *Total population having completed at least upper secondary education*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00065.

Filadelfiová, J., Daniel, G. și Škobla, D., PNUD (2007), *Report on the living conditions of Roma in Slovakia*, Bratislava, Biroul regional al PNUD pentru Europa și CSI.

Fleck, G. și Rughinis, C. (2008), *Come Closer. Inclusion and Exclusion of Roma in Present-day Romanian Society*, București, Human Dynamics.

Fondul de educație pentru romi (2011), *From segregation to inclusion. Roma pupils in the UK. A-pilot Research Project*, Budapesta, Fondul de educație pentru romi, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_uk_report_nov2011_screen_singlepages.pdf.

Fondul de educație pentru romi (2012a), *Pitfalls and bias: entry testing and the overrepresentation of Romani Children in Special Education*, Fondul de educație pentru romi, Budapesta, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/pitfalls-and-bias-screen_singlepages.pdf.

Fondul de educație pentru romi (2012b) *Inequity and Inequality: Teacher ambsenteeism, Romani Pupils, and Primary Education in Romania*, Budapesta, Fondul de educație pentru romi, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_ta_screen_doublepages.pdf.

FRA (Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene) (2009a), *EU-MIDIS Date în obiectiv. Primul raport: Romii*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene (Oficiul pentru Publicații), http://fra.europa.eu/en/publication/2009/eu-midis-data-focus-report-1-roma.

FRA (2009b), *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey – Main Results Report*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații , http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-main-results-report.

FRA (2012), *The situation of Roma in 11 EU Member States – Survey results at a glance*, Luxemburg, Oficiul de Publicații, http://fra.europa.eu/en/publication/2012/situation-roma-11-eu-member-states-survey-results-glance.

FRA (2013), *Roma-pilot SurveyTechnical report: methodology, sampling and fieldwork*, Luxemburg, Oficiul de Publicații, http://fra.europa.eu/en/publication/2014/

roma-pilot-survey-technical-report-methodology-sampling-and-fieldwork.

Friedman, E., Kriglerová, E. G., Kubánová, M. și Slosiarik, M. (2009), *School as Ghetto: Systemic Overrepresentation of Roma in Special Education in Slovakia*, Budapesta, Fondul de educație pentru romi.

Fundación Secretariado Gitano (2009), *Health and the Roma Community, Analysis on the Situation in Europe*, Madrid, Fundación Secretariado Gitano, www.gitanos.org/upload/07/81/memoria_gral_fin.pdf.

Giménez Adelantado, A., Piasere, L., Liegeois, J.P. (2003), *The Education of Gypsy Childhood in Europe*, Proiectul Opre Roma, http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/82608111EN6.pdf.

Havas, G., Liskó I. și Kemény, I., Oktatáskutató Intézet (2001), *Cigány gyerekek az általános iskolákban*, Budapesta, Oktatáskutató Intézet, http://mek.oszk.hu/09500/09513/09513.pdf.

Heckmann, J. J. (2008), „Early Childhood Education and Care: The Case for Investing in Disadvantages Young Children", *CESifo DICE Report Journal for Institutional Comparisons*, Vol. 6, nr. 2.

Hoelscher, P., Biroul regional al UNICEF pentru Europa Centrală și de Est și CSI (2007), *Romani children in South East Europe, The challenge of overcoming centuries of distrust and discrimination*, Social and Economic Policy for Children, Discussion Paper nr. 7, Geneva, UNICEF, http://www.unicef.org/ceecis/0703-CEECIS_ROMA_en.pdf.

Ivanov, A. (2012), „Quantifying the Unquantifiable: Defining Roma Populations in Quantitative Surveys", *Население*, nr. 3–4, pp. 79–95.

Ivanov, A., Kling, J. și Kagin J., Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) (2012), *Integrated household surveys among Roma populations: one possible approach to sampling used in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011*, documente de lucru privind incluziunea romilor, Bratislava, PNUD, www.scribd.com/doc/154052170/Roma-household-survey-methodology.

Ivasiuc, A. (2010), „School drop-outs among Roma children – myths and reality", *The quarterly newsletter of Unicef Romania*, nr. 7, www.unicef.org/romania/media_14491.html.

Kemény, I. (2005), *Roma of Hungary*, Boulder, Colorado, Social Science Monographs; Highland Lakes N.J., Atlantic Research and Publ.; New York, Columbia Univ. Press.

Kertesi, G. (2005), *A társadalom peremén:Romák a munkaerő piacon és az iskolában*, Budapesta, Osiris K.

Kertesi, G. și Kézdi, G., Fondul de educație pentru romi (2006), *Expected Long-Term Budgetary Benefits to Roma Education in Hungary*, Budapesta, Fondul de educație pentru romi, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/kertesi-kezdi-budgetarybenefits.pdf.

Kertesi, G. și Kézdi, G. (2011), „The Roma/Non-Roma Test Score Gap in Hungary", *American Economic Review*, Vol. 101, nr. 3, pp. 519–525.

Kertesi, G. și Kézdi, G., Fondul de educație pentru romi (2013), *School Segregation. School choice and educational policies in 100 Hungarian Towns*, Budapesta, Fondul de educație pentru romi, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/school_segregationschool_choice_and_educational_policies_-_final_2013.pdf.

Kézdi, G. și Surányi, É., Fondul de educație pentru romi (2009), *A Successful School Integration Program. An Evaluation of the Hungarian National Government's School Integration Program*, Budapesta, Fondul de educație pentru romi, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/a_succesful_school_integration_kezdi_suranyi.pdf.

Krizsán, A. (2012), „Group self-determination, individual rights, or social inclusion? Competing frames for ethnic counting in Hungary", *Ethnic and Racial Studies,* Vol. 35, nr. 8, pp. 1–17.

Liégeois, J.-P. (1998), *School provision for ethnic minorities: The gypsy paradigm*, Hatfield, University of Hertfordshire Press.

Lydaki, A. (1997), *Non-Gypsies and Gypsies. Gypsies of Ano Liossia*, Atena, Kastaniotis.

Magyari-Vincze, C. și Hajnalka, H. (2009), *Country report on Education: Romania*, EDUMIGROM documente de lucru; Budapesta, Center for Policy Studies, Central European University, www.edumigrom.eu/working-papers.

McGarry, A. și Tremlett, A. (2013), *Challenges facing researchers on Roma Minorities in Contemporary Europe: Notes Towards a Research Program*, ECMI Working Paper, nr. 62, Flensburg, European Centre for Minority Issues (ECMI).

Messing, V. (2013), „Apart or together: motivations behind ethnic segregation in education across Europe", în Szalai, J. și Schiff, C., *Migrant, Roma and Post-Colonial*

Youth in Education Across Europe: Being ‚Visibly Different', New York, Palgrave Macmillan.

Messing, V., Brozovicova, K., Fabo, B. și Kahanec, M. (2012), *Overview of Labour Market Situation of Low-Educated and Roma Population and Regulations Affecting Their Employment*, NEUJOBS Working Papers, WP nr. D19.1, http://www.neujobs.eu/publications/state-art-reports/overview-labour-market-situation-low-educated-and-roma-population-and.

Milcher, S. și Ivanov, A. (2004), „The United Nations Development Programme's vulnerability projects: Roma and ethnic data", *Roma Rights Quarterly,* Vol. 2, pp. 7–13.

Miskovic, M. (Ed.) (2013), *Roma Education in Europe: Practices, Policies, and Politics,* Londra, Routledge.

Mód, P. (2011), „Romák a munkaerőpiacon és azon túl" [Romii pe piața munci și nu numai], în Kurucz, *Roma kutatások, 2010, Élethelyzetek a társadalom peremén*, Budapesta, NCSSZI.

Moldenhawer, B., Frauke, M., Kallstenius, J., Messing, V. și Schiff, C. (2009), *Comparative Report on Education,* documente comparative EDUMIGROM, Budapesta, Universitatea Central-Europeană, Center for Policy Studies, www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/page/node-1817/edumigromcomparativereporteducation.pdf.

O'Higgins, N. și Ivanov, A. (2006), „Education and Employment Opportunities for the Roma", *Comparative Economic Studies*, Vol. 48, pp 6–19.

Observatorul European al Fenomenelor Rasiste și Xenofobe (EUMC) (2006), *Roma and Travellers in Public Education. An overview of the situation in the EU Member States*, Viena, mai 2006, http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/roma_report.pdf.

On the Margins of the European Community (EUMargins) (2011), „Ethnic School Segregation: Effects and Policies", *Sinteza politică* nr. 4, www.sv.uio.no/iss/english/research/projects/eumargins/policy-briefs/documents/4th-policy_brief_school_segregation_January-7-2011-final.pdf.

Oreopoulos, P. și Salvanes, K.G. (2011*),* „Priceless: The Nonpecuniary Benefits of Schooling", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 25, nr. 1, pp. 159–184, http://blogg.nhh.no/thechoicelab/wp-content/uploads/2011/12/priceless.pdf.

Organizația Națiunilor Unite (ONU), Convenția cu privire la drepturile copilului, 20 noiembrie 1989,

www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx.

ONU, Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, 21 decembrie 1965, www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx

Divizia de Statistică a ONU (2012), Social indicators, http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/socind/.

Banca Mondială (2012), *Towards an equal start: Closing the early learning gap for Roma children in Eastern Europe*, Comisia Europeană, http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf.

Parlamentul European (2006), *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning*, Bruxelles, 30 decembrie 2006, http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm.

PNUD, UNDP in Europe and Central Asia, Roma data , http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/ourwork/sustainable-development/development-planning-and-inclusive-sustainable-growth/roma-in-central-and-southeast-europe/roma-data.html.

PNUD (2002), *Avoiding the Dependency Trap: The Roma in Central and Eastern Europe*, Bratislava, PNUD,http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/avoiding_the_dependency_trap_-_full_report/131.

Ringold, D.,Orenstein, M. și Wilkens, E., Banca Mondială (2005), *Roma in an expanding Europe. Breaking the poverty cycle*, Washington D.C., Banca Mondială, pp. 30-33.

Rinne, C. (2002), „The Situation of the Roma in Greece", *Kuri Journal of the Dom Research Center*, Vol. 1, nr. 6, www.domresearchcenter.com/journal/16/greece6.html.

Rughiniș, C. (2010), „ The forest behind the bar charts: Bridging quantitative and qualitative research on Roma/Tsigani in contemporary Romania", *Patterns of Prejudice*, Vol. 44, nr. 4, pp. 337-367.

Santiago, C. și Maya, O. (2012), *School segregation of Romani students in Spain, Research Report of a study conducted in four selected locations*, Madrid, Fundación Mario Maya and Kamira.

Simon, P., Institut National d'Etudes Démographiques (2007), *"Ethnic" Statistics and Data Protection in the Council of Europe Countries,* ECRI, Consiliul Europei, Strasburg.

Szalai, J. și Schiff, C. (2014), *Migrant, Roma and Post-colonial Youth in Education across Europe: Being 'Visibly Different'*, Palgrave Macmillan.

Szelényi, I. și Ladányi, J. (2006), *Patterns of Exclusion: Constructing Gypsy Ethnicity and the Making of an Underclass in Transitional Societies of Europe*, New York, Columbia University Press.

UNESCO (2000), *World education report 2000. The right to education. Towards education for all throughout life*, Paris, UNESCO Publishing, p. 29.

UNESCO (2007), *Literacy initiative for empowerment 2006-2015. Vision and Strategy Paper*, Hamburg, UNESCO Institute for Lifelong Learning, http://unevoc.unesco.org/go.php?q=Biblioteca+digital&lang=sp&akt=id&st=adv&qs=2105&unevoc=0.

Uniunea Europeană, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, JO 2012 C 326.

Uniunea Europeană, Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, JO 2007 C 306.

UNICEF (2007a), *A human rights-based approach to education for all*, New York, UNICEF.

UNICEF (2007b), *Education for some more than others? A regional study on education in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States*, Geneva, UNICEF, www.unicef.org/ceecis/070920-RegEduStudy-web_en.pdf.

UNICEF (2011), The Right of Roma Children to Education: Position Paper, Biroul regional al UNICEF pentru Europa Centrală și de Est și Comunitatea Statelor Independente (CEECIS), Geneva.

CUM VĂ PUTEȚI PROCURA PUBLICAȚIILE UNIUNII EUROPENE?

Publicații gratuite:

- un singur exemplar:
  pe site-ul EU Bookshop (http://bookshop.europa.eu);
- mai multe exemplare/postere/hărți:
  de la reprezentanțele Uniunii Europene (http://ec.europa.eu/represent_ro.htm),
  de la delegațiile din țările care nu sunt membre ale UE (http://eeas.europa.eu/delegations/index_ro.htm)
  sau contactând rețeaua Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_ro.htm)
  la numărul 00 800 6 7 8 9 10 11 (gratuit în toată UE) (*).

(*) Informațiile primite sunt gratuite, la fel ca și cea mai mare parte a apelurilor telefonice (unii operatori și unele cabine telefonice și hoteluri taxează totuși aceste apeluri).

Publicații contra cost:

- pe site-ul EU Bookshop (http://bookshop.europa.eu).

TK-01-13-748-RO-N
doi:10.2811/77213

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

HELPING TO MAKE FUNDAMENTAL RIGHTS A REALITY FOR EVERYONE IN THE EUROPEAN UNION

Educația joacă un rol deosebit în abordarea unor lipsuri multiple, cum ar fi cele cu care se confruntă mulți dintre cei care aparțin celei mai mari minorități etnice a Uniunii Europene (UE), romii. Importanța atât de mare a educației este rezultatul faptului că aceasta stabilește în mare măsură șansele viitoare în viață. Așadar, este posibil ca accesul inegal la educație să genereze accesul inegal la piața muncii, locuințe și servicii medicale, iar în cele din urmă să reducă șansele de a beneficia de drepturile fundamentale. Tot așa cum o educație precară limitează oportunitățile viitoare, o educație de calitate poate determina perspective mai bune de încadrare în muncă și îi poate ajuta pe oameni să iasă din sărăcie. Prezentul raport analizează rezultatele sondajului realizat de Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA) în 2011 cu privire la educația romilor, indicând decalaje considerabile între copiii romi și copiii de altă etnie la toate nivelurile de învățământ. Acestea reflectă segregarea generalizată a romilor în ceea ce privește educația, segregare pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat-o discriminatorie. Această segregare reprezintă, de asemenea, nerespectarea cadrului UE pentru strategiile naționale de integrare a romilor care se axează, parțial, pe incluziunea în domeniul educației.

Cu toate acestea, rezultatele indică, de asemenea, o îmbunătățire pentru grupurile mai tinere. Datele ilustrează nu doar faptul că s-au înregistrat anumite progrese, ci și un aspect mai important, și anume acela că progresele sunt posibile și fezabile în continuare.

Îmbunătățirea situației educaționale a romilor nu trebuie să vizeze doar romii. Este un test decisiv al capacității UE de a realiza progrese în legătură cu incluziunea tuturor grupurilor extrem de marginalizate. Pentru a-și susține eforturile, FRA va continua să testeze noi abordări la nivel comunitar și să pună la dispoziție dovezi privind schimbările care se produc pe teren.

Oficiul pentru Publicații

ISBN 978-92-9491-197-1
doi:10.2811/77213

FRA – AGENȚIA PENTRU DREPTURI FUNDAMENTALE A UNIUNII EUROPENE
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viena – Austria
tel. +43 158030-0 – fax +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
twitter.com/EURightsAgency